

Jókai Füzetek 1998. 21.

Hermann István

**Plosszer Ferenc káplán
feljegyzései 1848-1849-ről
a pápai Szent István Római Katolikus Plébánia
historia domusában**

Kiadja a Jókai Mór Városi Könyvtár

Lektorálta:

**Rajczi Pál érseki levéltárigazgató
Somfai Balázs levéltár-igazgatóhelyettes**

ISBN 963 04 9800 6

ISSN 0238 - 7816

**A kötet megjelent Pápa Város Önkormányzata és a Művelődési és Köznevelési
Minisztérium Magyar Millennium Emlékbizottsága anyagi támogatásával
az 1848/49-es Forradalom és Szabadságharc 150. évfordulójára**

Pápa, 1998.

TARTALOM

Ajánlás

Plosszer Ferenc és a pápai plébániatemplom Historia Domusa 1848/49-ről

Plosszer Ferenc káplán feljegyzései 1848/49-ről

Rövidítések és irodalomjegyzék

Ajánlás

Pápa város története gazdag olyan emlékekben, amelyekről meg lehet, sőt meg kell emlékezni. Ezek közé tartoznak azok a sorsfordító évek, amikor a polgári Magyarország kialakult.

1848/49 történetét nem lehet önmagában megérteni. Szorosan hozzá tartozik az ezt megelőző évtizedek története. Egészen onnan, hogy az anyai gyámkodás alól szabaduló „polgárkirály”, II. József megpróbálta birodalmát egységessé és németté tenni. Felvilágosult abszolutizmusa nem segítette a magyar polgárosodás megindulását, viszont elindította azt a nemzeti ellenállást, amely a nyelvben, népi kultúrában, viseletben egyaránt a megújulás záloga lett.

Ebbe a légkörbe születettek bele a reformkor nagyjai, akik a nemzeti érzésekkel telve, de racionálisan akarták az országot, annak gazdaságát átalakítani a kor európai színvonalának megfelelően. Átérezvén a szegény nép állapotát, annak elmaradottságát, céljuk nemzetünk műveltségének felemelése, visszanyúlva az irodalmi-kulturális hagyományokhoz is. Innen már csak egy lépés volt a Magyar Akadémia megalapítása, az első reformországgyűlés szelleme, amely a magyar történelemnek a kiegyezést követő esztendőkhöz mellett talán a legtermékenyebb korszaka lett.

Ebben a miliőben törvényszerűen vált - Pápán, a Református Kollégiumban - Petrovicsból Petőfi. Törvényszerűen lett a „hétszilvafás” nemes, a tanító Arany János a Toldi írója. Talán az sem véletlen, hogy Jókai Mór is Pápán próbálta a művészet kezdeti lépéseit.

Polgár város volt ez a kisváros a szó legszorosabb értelmében. Katolikus és református kisnemesekkel, magyar, német és zsidó polgárokkal és sok-sok iparossal: molnárokkal, csapókkal, gubásokkal, vargákkal, mindenkivel, akinek termékeit fel lehetett dolgozni itt a Bakony és a Kisalföld találkozásánál. Mindenkivel, akinek a terményére szüksége volt a környékről, a vásárokra ideseregülő népeknek. Ezeknek a polgároknak egy része parasztpolgár volt - a szó valódi értelmében -, aki még ekkor is, főleg nyáron a telke „külsőségein” gazdálkodott, szántott, vetett és csak másodlagosan üzte az ipart.

Ők elevenednek meg Plosszer Ferenc a pápai Nagytemplom historia domusában megírt visszaemlékezései során. Ő a városi káplán, krónikás is volt egyszerre, aki megőrizte 1848/49 helyi eseményeit feljegyzéseiben.

Miért fontos a feljegyzések megjelentetése? Nemcsak azért, hogy önmagában megismerhessük múltunkat, hanem azért is, mert mi is polgárok vagyunk, de mindenképpen azok szeretnénk lenni! Egy polgárnak pedig ismerni kell múltját, hiszen erre építheti fel a maga életét, ez adja identitását. Csak az tudja elhelyezni magát Európa széles térképén, aki pontosan tudja ki volt, ki ma és hová tart a magyarság, hová tart városunk.

Elindultunk azon az úton az elmúlt nyolc esztendőben, hogy talán nálunk nem üres frázis Kölcsey sora:

„Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

Pápa, 1998. március 15-én

Dr. Kovács Zoltán
polgármester

Plosszer Ferenc és a pápai plébániatemplom Historia Domusa 1848/49-ről

Mint minden évforduló, a magyar forradalom és szabadságharc 150. évfordulója is alkalmas nagy számvetések, monografikus feldolgozások készítésére. Bizonyára jelennek meg nagylélegzetű forráskiadványok, amelyek a szabadságharc egy-egy jeles személyiségének, eseményének a történetét hivatottak dokumentálni.

Ma, amikor ismét a polgárosodás nemzetünk sorskérdése - mint százötven évvel korábban - nem szabad megfeledkeznünk a helyi eseményekről sem. Azokról az apró, de országos egészébe összeálló eseményekről, amelyek nemzetünk történelmét, a magyarság történiáját alkotják. Ezek az események az ünnep igazi pontjai. Ekkor helyezhetjük koszorúinkat a '48-as öreghonvédek sírdombjaira¹. Ekkor tarthatjuk igazán a városi, iskolai ünnepélyeket. Ekkor alakíthatjuk ki, vagy fejleszthetjük tovább hagyományainkat. És ezek a hagyományok, ezek a tiszteletadások a polgár jellemzői. Aki őseit tiszteli, és látja a hazájáért, településéért küzdő, vagy akár életét áldozó hőst, akit a tanító, a tanár példaképnek állíthat tanítványa elé. Hiszen ezek azok a személyiségek, akik annyira hiányoznak mai ifjúságunk szeme elől, akik hús-vér példák, emberek és hősök is egyszemélyben. Ezeket a szereplőket általában csak a helyi források molyette, megsárgult lapjain, nehezen kibetűzhető vízfoltos soraiban lehet megtalálni. Ezek nem a múlt évek osztályharcos jobbagyai, forradalmárai, hanem a nemzetet hazát építő és védő nemesek, gyakran főnemesek, polgárok - értelmiségiek, iparosok és parasztok.

Ezek közé a források közé illeszkednek a katolikus egyház plébánia történetei, Historia Domusai, amelyekben jobb és gyengébb, maradibb és haladóbb, de híveikkel mindig együtt érző és élő plébánosok, káplánok rótták a sorokat, írták le kisebb közösségük egy-egy falu, város számukra legfontosabb eseményeit.

Ezek a vaskos kötetek többnyire csak a helytörténészek szorgos keze ügyébe akadtak eddig, megadva a támogatást írásaik történelmi dokumentálására.

Pápa városa esetében szerencsés helyzetben vagyunk, mert 1848-ból több napló² mellett fennmaradt a Szent István plébániatemplom Historia Domusa és a kvázi Historia Domusként is felfogható „Wéber feljegyzése”³ néven ismertté vált bencés háztörténet is. Sőt a környékbeli községek eddig felderített⁴ és felderítésre váró Historia Domusai is tartogatnak adalékokat a pápai események megismeréséhez.

A pápai Historia Domust XVIII. századi kezdetek után Magyarász József plébános folytatta a francia háborúkról írt irodalmi ihletésű, kiforrott stílusú és írású munkájával.⁵ Mivel városunkból távozva a háztörténetet magával vitte, több mint negyven évnyi szünet után Plosszer

¹ Szerencsére Pápa diáksága az utóbbi időben mind a Kálvári-, mind az Alsóvárosi temetőben megszokta koszorúzni a napjainkig fennmaradt '48-as honvédek sírjait.

² Legújabb kiadott válogatás: H. Szabó, 1998.

³ Kiadása: Hermann, 1998.

⁴ Varju, 1997.

⁵ Az írás megjelent a Győri Közlöny 1861. 91., 92., 93. számaiban, majd Gerencsér Miklós: Újdonászi ódonágok Veszprém Vármegyéről 1857-1861, Pápa, 1997. 50-56. p.

Ferenc készítette el összefoglalóan az események leírását, visszamenőlegesen 1813-ig⁶. Úgy látszik Koroncz László, aki mint pápai plébános nem hiányolta a történeti feljegyzéseket, amikor veszprémi kanonok lett gondolt egykori állomáshelye históriájára. Ő kérte fel a munka elvégzésére egykori munkatársát, - Plosszer Ferencet - aki ekkor már nagy-gannai plébános volt. A feljegyzések alapos felkészültségről, kritikai érzékről és lelkiismeretes munkáról tesznek tanúbizonyságot. Különösen áll ez az 1848-1850 közötti eseményekre, hiszen ezeket, mint káplán, pápán élte át.⁷ A feljegyzésekben nincs utalás korábbi írásbeli jegyzetek készítésére, nem tudunk róla, hogy bármiféle naplót vezetett volna. Tehát valószínű, hogy az 1848-50 közötti események rajza is emlékezetből készült.

Ki is volt Plosszer Ferenc?

Polgári szülők gyermekeként látta meg a napvilágot, 1815. október 26-án Nagykanizsán. Alsóbb iskoláit a pezsgő szellemi és kulturális életű, kereskedő városban járta. A gazdag polgár város jólétét a Horvátország felé irányuló kereskedelmi forgalomnak köszönhette. Kanizsa hagyományosan fontos katonai állomáshely volt.

17 éves korában az osztrák határ közelében fekvő Szombathelyre került, ahol a középiskola filozófiai studiumainak első évfolyamát végezte el. Szombathely tipikus kisváros volt abban az időben. Mária Terézia ideje óta püspöki székhely, ami jelentett valami pezsgést a városka egyhangú hétköznapi életében.

A második filozófiai évfolyamot Zágrábban a horvát bánok székhelyén, a Habsburg Birodalom egyik kereskedelmi központjában járta ki.

Teológiai tanulmányait 1834-1838 között a veszprémi Szemináriumban folytatta. Előljárói véleménye szerint kiváló természetű, nehézségeket elviselő, jó előmenetelű, szorgalmas növendék volt.

A családnak egyéb kötődése is volt Veszprémhez, hiszen fivére István, mint ügyvéd itt élt és nevet adott az általa tervezett Plosszer-sétálynak.

⁶ A Nagytemplom Historia Domusa kiadás alatt áll, mint a helytörténetírás egyik legfontosabb XVIII-XX. századi Pápara vonatkozó forrása. Természetesen az egyes részek színvonala függött az azt író személy felkészültségétől, helyismeretétől. Gyakran előfordult, hogy egyszerűen nem vezették a könyvet. Magyarász József elvitte magával, amikor 1813-ban plébániát cserélt a somogyvári Henics Józseffel: „A fent nevezett tisztelt plébános T[isztelendő] Magyarász József ez évkönyvet magával elvitte, s csak 1848-[b]an ama becses jegyzetekkel bővítve küldötte vissza. Ő tudniillik a somogyvári plébániát a veszprémi megyével együtt felcserélte a győri megyében fekvő pereszteghi plébániával, melyet hosszabb működés után csak öregsége miatt hagyott el - lakhelyét Soprony városában vevén, s innen kapta vissza a pápai plébánia az eddig számkivetésben volt évkönyvet. A hiányokat pótolni majd teljes lehetetlen lett, miután azok, kik az évkönyv visszajöttkor Pápán, mint lelkészek működtek a történt eseményekről csak töredékes közleményeket nyerhettek nem is az események részeseitől, kik többnyire az életből már elköltöztek, hanem részint a városbéliektől, részint az anyakönyvekben, s más hivatalos irományokban elszórt jegyzetekből. Nehogy azonban e csekély is elveszen én Plosszer Ferencz előbb pápai káplán, most pedig nagy-gannai plébános - Fő T[isztelen]dő Koroncz László akkor pápai plébános, most pedig veszprémi kanonok úr felszólítására, s megbízásából a szerkesztést magamra vállaltam.” (Historia Domus 76 v. és 77 r. p.)

⁷ „...az 1848-i, 1849-i, 1850-i fontos események pedig, melyek Pápán létemre esnek, s melyeknek részint szemtanúja, részint részese voltam, bővebben lesznek előadva.” U o.

Majd tízévi csóti káplánkodás után került Pápára, szintén mint káplán. A városban, ahol nyilván már korábban is sokszor megfordult két év nyolc hónapot töltött. Innen Gannára az Esterházy grófok szakrális központjába, temetkezőhelyére került, gróf Esterházy Miklós⁸, mint kegyúr bemutatása alapján. Az esperesi kerület ügyei nyilván később is gyakran hozták vissza városunkba. Húsz évet töltött el a szinte teljesen németajkú községben.⁹ 1870-ben veszprémi kanonok lett, beköltözött az egyházmegye székhelyére. 1874-től a Szent Mártonról nevezett Csanád egyházmegyei Bulcs címzetes apátja is volt. Hatvankét éves korában 1877. április 20-án halt meg.

Az egyházi közelet mellett - 1855-től helyettes esperes a pápai esperesi kerületben, mellette tanfelügyelő - 1870-ben a Budapesten tartott önkormányzati kongresszuson papképviselő.

Vagyonából misealapítványok (400 és 600 ezüstforint) mellett a szegény sorsú nagykanizsai és veszprémi diákok tanulmányi segélyezésére is hagyott 5.000 ezüstforintot.¹⁰

Szentbeszédei több gyűjteményben is megjelentek. (Pázmány Füzetek, 1855-59., Garay Alajos: Magyar egyházi szónok című folyóiratában 1861-63., és Füssy Tamás: Alkalmi Szent Beszédek című gyűjteményében.¹¹)

Megírta a Gannai plébánia történetét.¹²

Írásai kiforrott, gördülékeny stílusú írónak mutatják. Stílusa alkalmanként változatos, a magyar nyelv akkori állapotának megfelelő. A Dunántúl északi részére, a Pápa vidéki nyelvjárásra jellemző tájnyelv szavait valószínűleg szombathelyi és veszprémi tanulmányai alatt, különösen pedig csóti és pápai káplánkodása során ismerhette meg. Stílusa nem változott lényegesen az elkövetkező évek során. A gannai egyháztörténet is a pápaihoz hasonló fordulatokat tartalmaz.

Mind a pápai, mind a gannai Historia Domusban túlsúlyban van az eseménytörténet. Nyilvánvaló, hogy a napok egymásutánja a jelentős távolság miatt már nem jelentett közvetlen élményt¹³. Ezzel szemben 1860 után változás állt be a szövegben, a napi folytonosság jelei is észrevehetőek. (Néhányszor írt az időjárásról, többször beszél a plébánia és a paplak tatarozásáról, beszerzéseiről.) Bár ezután is sokszor található országos politikai utalás a szövegben¹⁴.

⁸ A tati ágból, székhelyét Csákváron tartotta. Az egyidőben megürült gannai és devecseri plébániáért versenyeznie kellett Polczer Ferenc korábbi noszlopi plébánossal. Végül közös megegyezéssel, a gróf jóindulatú akaratával ő kapta Gannát, Polczer pedig Devecsert.

⁹ Gannai feljegyzéseiben írta: „Káplánnak rendeltettem Csóthra, hová november 3-án érkeztem, mert pályám kezdete oly tövises volt, hogy rá most is csak könnyek közt emlékszem. Azon héten mely újmisémmek volt hete, volt egyszersmind atyám halálának hete. Törve és törődve jutottam álomásomra. Nevelte bajomat a német nyelv, melyben csekély jártassággal bírtam, s még is tüstént e nyelven kellett szolgálnom a bébi fiókegyházban.” Plosszer, 1850-1868. 14. p.

¹⁰ Életére lásd Pfeiffer, 1987. 174-175. p.

¹¹ Szinnyei, 1891-1914. X. 1255. p.

¹² Plosszer, 1850-1868. (A Historia Domusról készült 92 oldalas gépiratot Illyés Dénes jelenlegi gannai plébános úr jóvoltából tanulmányozhattam, köszönet érte!)

¹³ A gannai egyháztörténetben maga írta, hogy: „Tíz év után írván e sorokat...” Uo. 20. p.

¹⁴ Részletesen ír a lengyel felkelésről, a dán háborúról, nem kerülték el figyelmét a birodalom politikai és gazdasági nehézségei, stb.

A gannai Historia Domus első része szerkesztettebb: a község történeti, egyházi bemutatása után a korábbi gannai plébánosokról ír röviden, természetesen, hogy saját korábbi működését alaposabban mutatja be. Majd hat oldalon, praktikus¹⁵ felvázolja a plébánia anyagi, szellemi, vallási állapotát. (Erre többször is visszatér.) Szinte egy pszichiáter alaposágával jellemzi a gannaiakat: „...jó lélekkel így jellemezhetem-e népet: Legalábbis betű szerint, megadja Istennek, papjának, másnak mivel tartozik, de csak kényszerűség formában. Áldozatot hoz az Istennek, de iparkodik, hogy ez nehezére ne essék. A lelelkesebb szónoklat se viheti többre, hogy 5 váltó garasnál többet adjon. Papját, mint szükséges rosszat tűri, de a legnagyobb szeretettel, bizalmatlansággal viszonyozza. ... Irigy a plébánus pár garására is, és szívesen látná szegénynek...”¹⁶

1863-ban rekedtség és hörgő problémák miatt Gleichenbergben kezelte magát, röviden szemléletesen írta le az ottani élénk fürdőélet sokszínűségét.¹⁷ Úgy tűnik a késői olvasónak mintha nagyon jól érezte volna magát a vidéki, falusi plébános a mozgalmas forgatagban. Mintha tetszett volna neki a bécsi és grazi élet, de visszatért híveihez, akikről, mint fentebb láttuk nincs nagy véleménye, de ő közéjük tartozik és értük él Gannán az eldugott bakonyi faluban.

Amikor tíz év után a gannai falutörténetet írta kritikus, de megalapozott érvekkel alátámasztott véleményt mond két előjárójáról Puska Péterről¹⁸ és Koroncz Lászlóról¹⁹.

Igazi barátsággal beszél Spránszky Ferencről, pápai káplántársáról, akivel együtt járt a veszprémi Szemináriumba. Többször említi, hogy nyárádi plébánosként is felkereste. Talán ő lehetett az a barát aki annyira hiányzott neki a gannai svábok zárt világában, ahova igazából soha nem tudott beférkőzni.

A két munkát olvasva olyan érzése van a kiadónak, mintha ez a papi pálya nem törvényszerűen lett volna egy bakonyi kisközséghez láncolva, mintha az írások szerzője többre hivatott lett volna, de nem tudott, talán nem is akart továbblépni. Amikor léphetett (1870-ben) akkor már késő volt, beteg volt, talán öreg is.

Számunkra pápaiak számára legjelentősebb irodalmi alkotása a Nagytemplom História Domusában a 76. v. oldaltól a 123. r. oldalig tett bejegyzései, melyben a 85. v. oldaltól a 115. r. oldalig írta le a pápai 1848/49-es eseményeket. Írása szép külalakú, jól olvasható egyenletes. Az ejtett kevés hibát egyszerű áthúzással, vagy átírással javította.

Gyakran és pontos bibliai idézeteket használ, de mint kora jelentős írójától a centrista, nemzeti liberális gondolkodású báró Eötvös Józseftől kétszer is idéz érdekes gondolatot munkájában.²⁰

¹⁵ Praktikus gondolkodását Puska Péter csóti plébános tanításának tulajdonítja, aki mellett majd tíz évig volt káplán. („Gyakorlati férfi lévén, tőle sokat tanultam...” Uo. 14. p.)

¹⁶ Uo. 20. p.

¹⁷ Uo. 70. p.

¹⁸ Kiemeli praktikus dolgokban való jártasságát, de szemére veti, hogy mindennek nekiállt és minden csak addig érdekelte míg megismerkedett vele, nem volt a dolgok véghezvitelében kellő kitartása. Uo. 15-16. p.

¹⁹ Felrója neki, hogy a tudományok műveléséért nem sokat tett, de tárgyilagosan kiemeli, hogy mindenkire volt kedves szava, soha nem bánta gyakori látogatói érkezését. Uo. 16. p.

²⁰ Lásd: LIII. szakasz és a Komárom átadása utáni események rövid rajza. 1849 s 1850.

Nem ismeri tökéletesen a Nemzeti dalt, de Vergiliusnál²¹ talál megfelelő idézetet szomorúsága kifejezésére, a bukott szabadságharc miatt.

Plosszer Ferenc 1848/49-es pápai feljegyzései több alkalommal megjelentek nyomtatásban.²² Sok pápai szerző használta fel ezeket az alapvetően pontatlan szövegközléseket, emiatt indokolttá vált a pápai helytörténeti irodalom gazdagítása, az eredeti szöveg, jegyzetekkel ellátott, teljes kiadásával.

Megítélésem szerint Pápa 1848/49-es éveinek történetét Plosszer Ferenc munkája nélkül feldolgozni nem lehet. Talán a 150. évforduló megteremti annak lehetőségét, hogy a város-történet eme fontos eseményéről is lehántoljuk a legendák mázát és valóságos történeti alapokon nyugvó monografikus feldolgozás válthassa fel a korábban megírt gyakori pontatlanságokat, elnagyolt fogalmazásokat tartalmazó munkákat.

Plosszer Ferenc és az 1848/49-es forradalom eseményei.

Mint a fentiekből kiderül Plosszer Ferenc eddigi élete során gyakran került kapcsolatba azokkal a magyar városokkal, amelyek a XIX. század derekán egy-egy vidék szellemi életének központjai voltak. (Nagykanizsa, Szombathely, Veszprém) Élete csaknem tíz évét a csóti, falusi plébánián töltötte. Polgári neveltetése fogékonnyá teheték az új eszmeáramlatok irányába. Talán ezt segítette a több helyen végzett középiskola megtermékenyítő szellemisége is. Ilyen előkészítés után Pápara a XIX. század közepi Dunántúl szellemi életének központjában eszmerendszere csak továbbfejlődhetett, erősödhetett.

Mint katolikus pap alapvetően nem volt forradalmár. Kítűnik ez azokból a feljegyzés részletekből, amikor forradalmi lelkesedéstől áthatott városi lakosság, különösen a felsőbb éves református diákok az ünnepelt személyiségeket megéljeneztek vagy éppen esti fáklyás menetet tartottak nekik. Mint értelmes ember nem szimpatizált a sok üres beszédet tartalmazó hordószónokok kimeríthetetlen szóáradatával sem.²³

Az akkor még reverendában járó papok természetes módon nem azonosultak azzal a lelkesedéssel, amely minden kebelre a nemzeti trikolor kokárdáját szegezte. Praktikus gondolkodására jellemző módon jegyzi meg „...s azért a háromszínű szalagok nem várt arra

²¹ Lásd: Komárom átadása utáni események rövid rajza. 1849 s 1850.

²² Plosszer Ferenc Historia Domusba tett bejegyzései megjelentek a Győri Közlöny 1861. május 2., 9., 16., és 23-i számaiban, „sy” aláírással, „Törédékek Pápa város történetéből 1848/9.” címen. Ez a kiadás csak tartalmi változata a feljegyzéseknek. A kiadásból sem derül ki, hogy Plosszer Ferenc, aki akkor még élt, tudott-e róla. A cikkben szereplő monogramot feloldani nem tudtam.

Később a feljegyzések megjelentek a Pápai Lapok című újság 1881. évi 14-24. számaiban. Az akkori közlés nem törekedett a szószerintiségre, gyakran csak tartalmi összefoglalója a Historia Domusnak. Mivel Plosszer Ferenc 1877. április 20-án meghalt, valószínű, hogy a közlés beleegyezése nélkül készült. Az újságban minden esetben „Az 1848-49-ik év eseményei Pápán. A pápai r. kath. plébánia évkönyvéből Plosser [így!] Ferencz után közli -yf-” cím alatt jelent meg. Általában az újság címdalán kezdődött és valamelyik belső oldalon folytatódott. (A monogram feloldása dr. Fenyvessy Ferenc, Hudi, 1994. 343. p. 38. jegyzet. További közlések és irodalom uo.)

²³ Lásd: XXXIV. szakasz.

emelkedtek”.²⁴ Ugyanígy felfigyel a szabad sajtó működésére is amikor azt írja: „...a pápai nyomdának ily keresete soha nem volt”.²⁵

Mint pap természetes módon tiltakozott a nemzetőri kiképzés, gyakorlatoztatás ellen²⁶. Sőt a Weber féle feljegyzésből kitűnik, hogy a pápaiak egy része gúnnyal várta a bencés házfőnök²⁷ vagy Koronczi László apátplébános katonai parádéját. Ezek olyan túlkapások voltak, amelyet a kormánynak is be kellett látnia, vissza is vonta a rendelet azon részét, amely az egyházi személyek kötelező besorozására vonatkozott. Egyébként a pápai papok többször is kijelentették, hogy tábori lelkészként szívesen követik a sereget. Erre sor is került. A Dráva mellé vonuló első csapattal ment Löw Lipót zsidó rabbi, a másodikkal Spránszky Ferenc káplán és Plosszer Ferenc is eltöltött két hetet a pándorfői táborozás alkalmával a nemzetőrök mellett.

Nem tud azonosulni azokkal a papokkal sem, akik a papi hivatástól idegen katonai - politikai babérok szedegetését tekintik feladatuknak, akár a Zrínyi csapat harcos tábori lelkészéről²⁸, akár Horváth Mihály püspök, történész, kultúrpolitikus, kultusz miniszterről, akár különös imájáról van szó²⁹. Akit később Pápa országgyűlési képviselővé választottak. Plosszer csak a jóindulatú hallgatásig tud ebben az esetben is eljutni, nem támogatja a túlzó püspököt.³⁰ Elutasítja a szószéknek politikai célok érdekében történő alárendelését. Meglepődik amikor a császáriak is ugyanerre kötelezik az egyházakat.³¹ Az egyház hierarchikus szemléletű felépítéséből következik, hogy ennek ellentmondani nincs módjában, mivel plébánosa tudomásul veszi a „vad imádságokat” és a császári parancsolatot is, mivel éppen rajta volt a prédikálás sora felolvasa. Természetesen nem tudjuk milyen meggyőzőek voltak ezek a felolvasások, de feltételezhető, hogy érzelmeit a lehetőségekhez képest nem rejtette véka alá³².

Humánumára jellemző nemcsak az elesettek gyámolítása, hanem a konkrét állásfoglalás is, amikor a polányiak a pápai nemzetőrök rajtaütésétől szenvednek.³³ Ugyancsak sajnálattal teli rokonszenvvel viseltetett a kivégzett szabadcsapatbeliekkel szemben³⁴. Akiket mint káplánnak Spránszky Ferencel együtt kellett utolsó útjukra elkísérni, sőt a családok számára szóló apró tárgyakat, néhány húszast, és a szóbeli üzenetet is ők vették át.³⁵

²⁴ Lásd: XXVII. szakasz.

²⁵ Lásd: XXIX. szakasz.

²⁶ Lásd: XXXIII. szakasz.

²⁷ Korábban ő volt a pápai Főiskolai Nyomda cenzora, már csak ezért sem szerette a református ifjúság és a tanári kar egyrésze.

²⁸ Lásd: LI. szakasz.

²⁹ Lásd: LXXII. szakasz.

³⁰ Lásd: LXX. szakasz.

³¹ Lásd: LIX. szakasz. Azt írta: „E kellemetlen dolog január 29-én általam teljesített, a szónoklási sor éppen rajtam lévén.” Meglepetése oka valószínűleg az, hogy a hagyományos katolikus értékeket ott vélte jobban felfedezni és abba ez a tevékenység nem fért bele.

³² Tudunk olyan papról, aki nem olvasta fel a „vad imádságokat”, Vidovics Ágoston pápakovácsi plébános a hagyományos és a falusiak által megszokott könyörgéseket végeztette el a nemzet ügyében. Varju, 1997. ... p.

³³ Lásd: XLII. szakasz.

³⁴ Lásd: LV. szakasz.

³⁵ Uo.

Természetes módon kelti fel együttérzését a menekülő nádor és kísérete valamint a pápán átvonuló aulikus magyar főpapság.³⁶

Nem is szólva a gyilkossággá fajult Reguly esetről.³⁷ Vagy éppen Löw Lipót pápai rabbi üldöztetése is emberbaráti érzelmeket ébreszt Plosszer Ferencben.³⁸

Pápainak érezte magát, önérzetesen jegyezte meg: „Pápa az új törvény által igen kitüntettetett az által, hogy jogot nyert külön követ küldésre, ami Veszprémnek sem adatott.”³⁹

Az egész Historia Domusból kiérződik a magyarság ügye iránti elkötelezett szeretet, időnként a lelkesedés is. Folyamatosan és egyértelműen foglal állást a magyar szabadság eszmény, az ország felemelkedése mellett. Azonban ezt a felemelkedést, mint abban a korban annyian nem forradalom útján, hanem a dinasztiaival együtt képzelte el, békés fejlődés eredményeként.

Lássunk néhány sort példaként Plosszer Ferenc nemzeti elkötelezettségére: „...s a magyar ellenes német lapok nem pótolták a Kossuth lap regényes patriotizmusát, pedig mi már ezekhez szokva valánk.”⁴⁰

Az olmützi alkotmány kihirdetése után: „Ez okozta, hogy itt Pápán is Kossuthot hadseregével mindenki mint szabadítót várta, s a kevéssel ezelőtt Ausztria felé hajlani kezdő hangulat teljesen megváltozott.”⁴¹

Valószínűleg 1848/49 egyik legpozitívabb élménye volt a pápaiaknak Budavár visszavételének híre. Plosszer káplán erre így emlékezett: „Május 24-én tudtuk meg bizonyosan, Buda 21-én visszafoglaltatott. ...oly kellemesen hatotta meg e hír egész valónkat, s nem volt ember, kinek ajkairól a köszöntés után e szavak nem hangzottak volna: Buda visszavétetett.”

Sajnos Pápán sokszor kellett a tornyokba kitett zászlót cserélni, „...pedig hasztalan, lehet az érzelmeket takargatni, de egészen eltakarni soha sem!”⁴² - mondja amikor ismét a fekete-sárga zászlót kell a tornyokba tenni.

A császári seregek általi sanyargatást pedig azzal magyarázza: „A császáriak ismerték igen jól városunk érzelmeit...”⁴³

A magyar bankjegyek, a „Kossuth bankók” szimbólumai voltak a szabadságnak, a nemzeti érzés továbbélésének. Plosszer káplán erről így ír: „Midőn megsemmisítettek a nép őket megtámadott ereklüként őrizte ... velők legalább a reményt megőrizni *akarta*. A *remény* a népnél ... egy fontos tényező arra, hogy szíve Kossuthért éjjen, azt visszatérni óhajtsa, mellette harcolni kész legyen.”⁴⁴ (Kiemelés tőlem: HI.)

³⁶ Szinte csodálattal ír Hám János prímásról és az igazságtalanul meghurcolt Lonovics püspökről. Lásd: LXVI. szakasz.

³⁷ Lásd: LXXVII. szakasz.

³⁸ Lásd: XC. szakasz.

³⁹ Lásd: XXXVI. szakasz. Vö. XLI. szakasz, Pápa az önkénytes nemzetőrök gyűlhelye.

⁴⁰ Lásd: LVIII. szakasz.

⁴¹ Lásd: LXIII. szakasz.

⁴² Lásd: LXXXVII. szakasz.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Lásd: XCIV. szakasz.

S végül első Ferenc francia királyt idézi amikor a szabadságharc végső mérlegét megvonja: „Mindent veszítettünk, csak böcsületet nem”⁴⁵

Szinte lírára vált a tárgyilagos történelmet író Plosszer Ferenc tolla amikor az 1850-es év telét a magyar szabadság bukásával hasonlítja össze: „A szigornak, mellyel így a felbomlott rend visszaállítani czéloztatik, teljesen megfelelt az időjárásnak sanyarúsága is. Már [1849] november 25-én dühöngő orkánnal elkezdett a hó esni, s ezóta egész április elejéig a tél legkevesebbet sem engede. Még nagypénteken is [1850] márczius 29-én oly hideg volt, hogy a szentelt olajat egészen megfagyva kapnók. Az orkánok többször megújultak s oly iszonyal, hogy mozdulni majd lehetetlen lenne.”⁴⁶

Megítélésem szerint a történetírás általános szabályai szerint harag és részrehajlás nélkül próbált meg írni. Ami általában sikerült is neki, azt pedig, ahol vagy katolikus pap mivolta, vagy magyarsága eltérítette ettől bocsássuk meg neki, hiszen nem történelmet, hanem szubjektív feljegyzést volt hivatva írni. Ráadásul művét nem az eseményekkel egy időben, hanem visszaemlékezőként készítette el.

A szövegközlés szempontjairól.

A lehetőségekhez képest igyekeztem betű szerint közölni a Plosszer Ferenc által leírtakat de a mai helyesírás alapelveit vettem figyelembe. Különösen igaz ez a rövid és hosszú magánhangzók használatánál. A régies betűalakokat és ragozásokat lehetőség szerint megtartottam. Ugyancsak változatlan formában közlöm a régies és tájnyelvi szavakat, ha szükséges lábjegyzetben szómagyarázatot fűztem hozzájuk. Ugyanez vonatkozik a Plosszer által használt, egyébként nem túlzottan sok idegen szó esetében is.

Az általa pontosan idézett szövegeket idézőjelek között közlöm, ha idegen nyelvű volt az idézet, akkor lábjegyzetben megadom a magyar fordítást is. A bibliai idézetekre a szokásos rövidítési rendszer szerint hivatkozom.

Mind a bevezetőben, mind a lábjegyzetekben a Historia Domus azt a pápai Szent István Római Katolikus Plébánián őrzött vaskos kötetet⁴⁷ jelöli, amelybe a pápai plébánia háztörténetét írták egészen 1907-ig.⁴⁸

A lábjegyzetek készítésénél törekedtem az eddigi irodalom feltárására, de nem volt célom a Plosszer féle szöveg módszeres összevetése a fennmaradt egyéb forrásokkal, naplókcal, visszaemlékezésekkel, levelekkel. Ezt csak ott tettem meg, ahol nyilvánvaló tévedések nehezítették volna az események megértést.

⁴⁵ Lásd: LXXXVIII. szakasz.

⁴⁶ História Domus 116. r. XCVII. szakasz.

⁴⁷ Gerincmagasság 32,5 cm. Szélesség 22 cm. Sarkain réz védő veretekkel. A metszések körben aranyozva. A kötet összes 250 jó minőségű kézmerítésű vízjeles lapból áll.

⁴⁸ „Ezen a papíron nagyon nehezen lehetett írni, amiért is a plébánia története számára e napon egy új jegyzőkönyvet vettem és abban folytatódik a plébánia története.

Pápa, 1907. évi június 7.

Kriszt Jenő

esperes-plebános” Historia Domus 164. r.

Őszintén remélem, hogy munkámmal segíteni tudom a pápai helytörténeti kutatások további folytatását. Szeretném, ha minél több eredeti forrás láthatna napvilágot mind 1848/49, mind pedig a város más időszakainak történetére vonatkozóan is.

Szándékom szerint szeretném, ha a városi és környékbeli pedagógusok a helyi tanterveik kidolgozása során is haszonnal forgathatnák Plosszer Ferenc történeti művét. Különösen az alsó tagozatban ünnepeink és lakóhelyünk, illetve felsőbb évfolyamokban a helytörténeti részeknél lehet hasznára a kollégáknak. Középiskolákban pedig jó lehetőséget biztosít a forráselemzés gyakoroltatására, más forrásokkal az összehasonlító elemzés lehetőségét is biztosítja, akár helyi, akár országos vonatkozásokban.

Végül, de nem utolsó sorban a köszönetemet kell kifejeznem a pápai Szent István Plébánia jelenlegi plébánosának dr. Mail József apátkanonoknak, pápai főesperesnek, aki lehetővé tette, hogy a Historia Domust használjam.

Köszönettel tartozom Rajczi Pál kanonok-plébános úrnak, a veszprémi Érseki Levéltár igazgatójának és Somfai Balázsnak a Veszprém Megyei Levéltár igazgatóhelyettesének akik időt és fáradságot nem kímélve áttekintették a munkámat és hasznos tanácsaikkal, észrevételeikkel segítették azt. Feleségemnek, aki a kötet nyelvi lektorálásában volt segítségemre.

Végezetül köszönettel tartozom Pápa város Önkormányzatának, dr. Kovács Zoltán polgármester úrnak, hogy anyagi támogatásával lehetővé tette a munka megjelenését.

Plosszer Ferenc káplán feljegyzései 1848/49-ről

XXII.⁴⁹ Előjelei a kitörendő vészek⁵⁰

Ez évek folytában az apát és plébánusnak a mindinkább növekvő féktelenséggel, s szemtelen erőszakoskodással kelle küzdenie, mely átaljában az ifjúság, de legkivált a reformatus ifjúság közt kezde elharapózni. E féktelenség nem hagyá érintetlenül magát az Isten házá sem, kivált hajnali miséken s az éjféli misén a botrányok miatti panasz általános lón. Ezért többnyire öröket kelle állítani, kik a féktelenkedőket vagy útba- vagy kiigazítsák. Sőt e féktelenség annyira ment, hogy éjjel a békés polgárok házait megtámadnák, s midőn ilyekért közölök egy börtönbe vitetnék, a vármegye ház megtámadtatott, a rab kiszabadított, s oly ingerültséget támasztott, hogy a polgárság kénytelen lenne fegyveresen örködni.

E féktelenség szüleménye voltak ama gúnyiratok is, melyek most gyakrabban állíták pellengérre a legtisztessé férfiakat és nőket.

A vármegyei hatóság ezt tétlenül volt kénytelen nézni, miután a K[ároly] és R[adetzky] közt e féktelenségnek is voltak pártolói.

Mint nyáron a rekkenő hőség, a féktelenkedő legyek előjelei a közelgő zivatarnak, úgy itt e jelenetek hirdetéi közeledtét ama zivatarnak, melynek fájdalom vége a magyar alkotmány s magyar nemzetség megsemmisítése lón. Csak levertséggel nyúlok tollamhoz festendő azon eseményeket, melyeknek - éppen e tájra esvén pápárai rendeltetésem - többnyire szemtanúja valék. Ez események leírása közé lehetetlen volt általánosakat is nem keverni, mert sokszor, hogy megérthessük a részleteket, kell tudni az egyetemeseket.

*

⁴⁹ Megtartottam a Plosszer Ferenc által alkalmazott számozott szakaszcímeket, amelyek a Historia Domusba bekerült korábbi és későbbi események leírásának sorrendje révén alakultak ki. Ezért kezdődik a szövegközlés a XXII. szakasszal, mint az 1848/49-re vonatkozó első részlet.

⁵⁰ Az 1848-as forradalmi helyzet kialakulásának rövid összefoglalása: Cserny, 1970. 125-144. p.

Az 1848-ik év eseményeinek rajza⁵¹

*Accidit in punito, quod non speratur in anno.*⁵²

Reggel táncz, estve láncz.

Minden eszmének az a tulajdona, hogy mint a láng addig el nem alszik, még⁵³ van valami, ami égjen, úgy az eszme mindaddig tétlenül nem hever, még⁵³ csak percnyi kilátása van, hogy valaha valósulhat. A francia 1789-i forradalom hősei a „szabadság s egyenlőség” eszméinek gyújtó fáklyáját veték a népek közé, s a nép, mely minden szót igaz értelmében vesz, a szabadság alatt a törvénynélküliséget, az egyenlőség alatt pedig n[em] csupán a törvény előtti, hanem a birtokbani s rangbani egyenlőséget is értette. De mivel társaságban⁵⁴ az ily értelemben vett szabadság s egyenlőség soha valósítható nem lesz, azért a forradalmi hősök is való helyett szép szavakat, igazi alma helyett csak festettet adhattak. De az eszme nem bukott meg, élt az a népek lelkében, s csak kedvező alkalomra várt, hogy új kísérletet tehesen.

Élesztette ezen eszméket a vagyonnak rendkívül aránytalan felosztása, a nagyok képtelen fényűzése s az alsóbb osztálynak munkássága melletti kenyértelensége, s végre valamint a lángot a szél folytonos élénkségekben tartja, úgy ez eszméket nyugodni nem engedte ama sok kenyér nélküli ügyvéd és tanult, kik az iskolázás által n[em] nyervén egyebet sorsukkal elégtelenségen kívül, a dolgok új rendétől vártak minden jót. Ezen okok szülék a „carbonari”⁵⁵ és spanyol s portugál mozgalmakat. De ez eszmék igazi tűzhelye mégiscsak Franciaország maradt, ez adta a többinek is az impulsust.⁵⁶ Már 1830-[b]an a „Bourbon-ház” elűzése új reményeket támaszta itt is, ott is a szabadság s egyenlőség eszméinek valósítására. De miután ismét csak a dynastia változott és nem a társadalmi rend, a titkos forrongás folytonosan működött, még végre 1848-i február végső napjaiban egy radikál lakoma megtiltása alkalmával nyílt lázadássá fajult, melynek következtében Lajos Fülöp⁵⁷ családjával s a Guizot⁵⁸ ministerium tagjaival mint trónvesztett Angolyhonba [így!] menekült. Birtoka a felkelők kezén maradt, ideiglenes kormány alakított, melynek szóvivője s elnöke a szónoklati s költészeti tehetségeiről oly híres Lamartine⁵⁹ lett.

*

⁵¹ A feljegyzések megjelentek nyomtatásban a Pápai Lapok című újság 1881. évi 14-24. számaiban. Az akkori közlés nem törekedett a szószerintiségre, gyakran csak tartalmi összefoglalója a Historia Domusnak. Mivel Plosszer Ferenc 1877. április 20-án meghalt, valószínű, hogy a közlés beleegyezése nélkül készült. Az újságban minden esetben „Az 1848-49-ik év eseményei Pápán. A pápai r. kath. plébánia évkönyvéből Plosser [így!] Ferencz után közli -yf-” cím alatt jelent meg. Általában az újság címlapján kezdődött és valamelyik belső oldalon folytatódott. Lásd 66. jegyzet.

⁵² Megtörténik büntetésben, ami nem reméltetett az évben.

⁵³ míg, amíg

⁵⁴ társadalomban

⁵⁵ Olasz nemzeti felszabadítási mozgalom részvevője, amely átment az egész mozgalom elnevezésére is, a szénégető szóból.

⁵⁶ lökést

⁵⁷ Francia király, (1830-1848), RNL. 12. 435. p.

⁵⁸ Guizot, Francois Pierre Guillaume, francia államférfi, történetíró, RNL. 9. 75. p.

⁵⁹ Lamartine, Alphonse Marie Louis de, francia költő, RNL. 12. 455. p.

XXIV.⁶⁰ Ausztria a forradalomba kevertetik

Mint midőn a hegyekről leömlő hógomoly az útjába lévő részekkel együtt ragadtatik a mélység felé, úgy a forradalmi késérlet⁶¹ egyszerre majd⁶² egész Európát a forradalom tátongó örvénye felé ragadta. De különösen Ausztriát, melynek a már javában dúló olasz mozgalmak miatt úgy is elég tennivalója volt, ragadta a szorongatás örvénye felé.

XXV. A pozsonyi országgyűlés

A Pozsonyban összevgyűlt⁶³ rendei Magyarországnak itt vélvén lenni idejét annak, mi az ország századoktói óhajta volt, de soha elérhető nem volt a sújtottat még inkább sújtani óhajtván először sújtó felírást intézett. Március első napjaiban a pénzbeli zavart viszonyok miatt, minek következménye az volt, hogy a bankót az egész országban senki elvenni nem akarta. Utóbb pedig elhatározták öfölségét egy fényes küldöttség által megtisztelni s őt a nemzet kívánatainak teljesítésére rábírní.

XXVI. A magyar küldöttség Bécsben

Azalatt Bécs, a nyugalmaról és rendszeretéről elhírült⁶⁴ Bécs is fellázadt⁶⁵ s mozgalmá annyira a népéletbe vágott, hogy azt az ott lévő katonaság elnyomni vagy nem tudta, vagy nem akarta. S midőn emiatt nem annyira maga a jószívű fejedelem, mint környezete a legnagyobb aggályban volna, megérkezett a fényes magyar küldöttség gróf Batthány [így!] Lajos⁶⁶ és Kossuth Lajos⁶⁷ vezérlete alatt késértetve az országgyűlési ifjúság színétől, és az eddig a magyarokon felsőbbiséget gyakorló Bécs állását felejtve-e, vagy a forradalmiaktól terrorizálva, a magyarokat mint szabadítókat fogadta, Kossuth Lajost majd istenesítette, a magyarok kívánatainak teljesítését lelkesen sürgette, noha épp e kívánatok Bécs süllyedését szükségképp maguk után vonják, s úgy látszék, hogy a magyar faj az eddig neki mintául szolgáló Bécsen teljes szellemi győzelmet arat[ott].⁶⁸

Miután e mozgalmak folytában a főminister Metternich,⁶⁹ kire mint látszik, Bécsnek gyűlölete leginkább irányozva volt, a nép dühétől félve ügyel-bajjal elmenekült⁷⁰ - a pillanat

⁶⁰ Eredetileg nyilván „Az 1848-ik év eseményeinek rajza” című bevezetést is számozni akarta, így követi a XXII. fejezetet a XXIV. fejezet.

⁶¹ kísérlet, Utána egy ‘t’ betű kihúzá.

⁶² majd nem

⁶³ összevgyűlt, Utána egy ‘A’ betű kihúzá.

⁶⁴ elhíresült

⁶⁵ A bécsi forradalom március 13-án tört ki.

⁶⁶ Gróf Batthyány Lajos, az első magyar kormány miniszterelnöke, MÉL. I. 146. p.

⁶⁷ Az első magyar kormány pénzügyminisztere, a Honvédelmi Bizottmány elnöke, majd Magyarország kormányzó elnöke. MÉL. I. 978. p.

⁶⁸ Március 15-én utazott a magyar küldöttség Bécsbe, Kossuth Lajos és gróf Batthyány Lajos vezetésével.

⁶⁹ Herceg Metternich, Klemens Lothar Wenzel osztrák államférfi. RNL. 13. 686. p.

⁷⁰ Március 13-án menekült Hollandián keresztül Angliába.

hatalmától megrettent fejedelem a magyarok öszves kívánságát megadta, s gróf Battyány [így!] Lajost, a mozgalom egyik szóvivőjét a független [első] magyar minisztérium elnökének nevezte.⁷¹ Március 15-én 1848.⁷²

*

Következményei Pápán⁷³

XXVII. A kokárdák

Amint a megadott engedmények híre Pápára eljutott, s az eljutott a képzeletnél előbb,⁷⁴ egyszerre minden ajkon a *szabadság, egyenlőség, testvériség* nagy szavai hangzottak - s a zöld, fehér, s vörös színű kokárdák még a csigavérűek mellein is csüggöttek. Ezer alakú ily kokárdát lehetne szemlélni, a nők e napokban csak kokárdák csinálásával foglalkoztak, s azért a háromszínű szalagok nem várt árra emelkedtek. Leginkább az ifjúság⁷⁵ majd vakbuzgó lelkesedéssel csüggött az új szabadság e jelein, s a kokárda nélkül kimenő aggályteljesen nézegette körül, ha⁷⁶ a szabadság nevében nem fogja-e őt bántalom érni. Mi azonban rajtunk, noha kokárda nélkül járánk, nem történt.

⁷¹ Valójában a miniszterelnöki megbízásra 1848 március 17-én került sor, Habsburg István főherceg, nádor által. Vö. Katus, 1979. 81-82. p.

⁷² Az utolsó két számjegy olvashatatlanról javítva.

⁷³ Az 1848/49-es pápai események rövid, nem mindenben pontos összefoglalása Kis, 1905. 95-101. p. (Sajnos nem a Historia Domust használta, hanem a Pápai Lapokban 1881-ben megjelent sok esetben pontatlan közlést. Lásd 3. jegyzet)

Pápa városát irodalmi ihletéssel ismerheti meg az érdeklődő olvasó vitéz Somogyvári Gyula: A Pirossapkás Kislány című regényéből. A szerző nem törekedett a történeti hűségre, de gyermekkori pápai élményei és az elvégzett kutatások sok hiteles helyismereti anyag birtokába juttatták. Különösen érdekes és több részletben visszatér Pápára és közelebbi távolabbi környékére. Somogyvári, 1942. 166-270. p. közötti részek

⁷⁴ 1848. március 16-án a késő délutáni órákban. Hudi, 1984. 357. p.

Roboz István pápai főiskolás diák naplója szerint 16-án reggel 9 órakor már tudtak az eseményekről. „Folyó hó 16-án reggel kilenc órakor jött az örömhír hozzánk Pozsonyból - Talán a boldogság angyala hozta szárnyain - hogy gyönyörmagul hintse el a nép között.” Idézi: Nádasdy, 1972. 5. p.

Sőt vannak olyan tudósítás, amely szerint már 15-én este ismerték a pozsonyi eseményeket Pápán: „A bécsi és pozsonyi történetek tegnap estve Fischer herendi zsidó által közhírré kapván Pápán... Szakonyi Lajos főszolgabírónak az alispánhoz március 16-án tett jelentése szerint. Vevér, 1937. 1-2. p. [Az utóbbi két adatot Somfai Baláznak köszönöm.]

⁷⁵ Az ifjúság forradalmi szerepét tekintve Pápát is a jelentősebb városok közé sorolta Urbán Aladár. Urbán. 1973. 29. p. és 145. jegyzet.

„Fel! ki magyar! Kiáltott az ifjúság s egy pillanat múlva négyszáz egynehányunk keblén lobogott a nemzetiség koszorúja, a háromszínű szalag...” Nádasdy, 1972. 5. p.

⁷⁶ hogy

XXVIII. Márczius 16-i ünnepély s kivilágítás⁷⁷

Márczius 16-án a református ifjúság fényes ünnepélyt tartott, melyben csak az aggasztott, hogy mindenkinek ablakait városi parancs következtében kivilágítani kellett, hacsak magát az ablakok beverésének gyalázatjába keverni nem akarta. Világözönben⁷⁸ lebegett tehát ez este⁷⁹ Pápa, s mi kíváncsian vártuk a dolog kimenetelét, midőn az úgynevezett „Grófútról” nagyszámú gyülekezetet pillantánk meg a város felé mozogni. Elöl egy nagy póznán, nem tudom övegből-e, v[agy] hólyagból készült, de mindenesetre nagyon homályosan világító lámpa⁸⁰ hozatott, mely úgy látszik a szabadság napját akarta ábrázolni. Utána jött zenével a szereplő sereg, s végre a kíváncsiak iszonyú tömege. Az egész menet a templom előtti téren⁸¹ megállapodott. Itt különféle beszédek mondtak⁸², s éljenek dördültek a király, a nádor, Kossuth, Battyány [így!], Széchényi [így!] s mások tiszteletére, melyek elhangoztával az egész odábbvonult, s az előkelőbb v[agy] a református ifjúság előtt népszerűbb férjfiak házainál a leírt jelenetek ismételtetvén, az éjnek haladtával az egész ünnepélynek szép csendesen vége lett.

XXIX. A szabad sajtó működése s a „Márczius 15-e” lap

E nap után a censúra bilincseiből megszabadult sajtó nyomtatványaival öntöttünk el. A pápai szabad sajtó első nyomtatványa volt Petőfinek ama vad lelkesedéssel írt verse, mely így kezdődik:

*"Talpra magyar, hí a haza
most vagy soha, rabok legyünk,
vagy szabadok, ez a kérdés válasszatok,
A Magyarok Istenére esküszünk, esküszünk,
Hogy rabok tovább nem leszünk"*⁸³

Ezenkívül özőnként árultattak: törvényjavaslatok, napi események rajza, proclamatiók⁸⁴, országgyűlési beszédek s.a.t., s egy, két, három váltóakrajczárért áruba bocsáttattak oly sikerrel, hogy a pápai nyomdának ily keresete soha nem volt.

⁷⁷ A pápai forradalmi események legújabb összefoglalásai: Hudi, 1984. 357-358. p. Hudi, 1994. 323-326. p. H. Szabó, 1990. 1., 3. p. Ugyancsak H. Szabó Lajos is közöl részleteket Roboz István akkori pápai főiskolás diák naplójából. H. Szabó, 1997. 1., 5. p.

⁷⁸ fényözönben

⁷⁹ Roboz István a pontos időpontot is feljegyezte „Estveli nyolc órakor már egész városunk fénybe ragyogott a gyertya és lámpa világok ezer meg ezer tömegétől...” Nádasdy, 1972. 5. p.

⁸⁰ Mennyire különböző lehet a dolgok megítélése, a főiskolások este 9 órakor „egy nagy gömbölyű lámpagolyó”-t láttak feljönni a Grófi úton. Volt a menetben három nagyobb lobogó is, ezeket a diákbanda és a dalegylet kísérte. Uo. 5. p.

⁸¹ A Fő térnek a Nagytemplom előtti, délkeleties részéről van szó, ahol akkor a főpiac állott.

⁸² A dalegylet elénekelt a Szózat „keblet rázó dalát” utána éjjenek csattantak „Kossuth Lajosunkért, a nemzet szabad fiaiért, Batthyány Lajos és Kázmér grófokért, Deák Ferenc, a nagy költő Vörösmarty és Stancsicsért...” Roboz szerint mintegy hatezer ember vett részt a felvonuláson. Uo. 5. p.

⁸³ Plosszer káplán kissé pontatlanul idézte a Nemzeti dalt..., de ez nyilván az emlékezet fakuló hatásának és az akkor még tiltott szöveg hiányának tudható be...

⁸⁴ kiáltványok

Azonban leginkább kerestetett a Pálffy Albert⁸⁵ által szerkesztett „Márczius 15-e” című napilap vadul s nemtelenül pasquillizáló⁸⁶ modoráért, hja más rovására mindenki szívesen nevet. Egy pápai sem fordult meg Pesten, ki ennek egy pár számát mutatványul nem hozta volna.

XXX. Deák Ferencz⁸⁷ Pápán keresztülmegy

E napok valamelyikén, már nem emlékszem éppen melyikén, ment Pápán keresztül Deák Ferencz, mint új igazságügyi minster b[áró] Venkheim Bélától⁸⁸ kísérve. A kitűzött napon kivilágítás volt rendezve, de mivel Deák Ferencz Pápára igen későn érkezett, a kivilágítás minden feltűnő ünnepély nélkül elmúlt.

XXXI. A had- s pénzügyi ministérium miatti nyugtalanság

Márcziusnak másik fele e szerint ily játékokkal csendesen elmúlt, de márczius 31-én azon izgatottság, mely a pénz- és hadügyministérium meg nem erősítése miatt fővárosinkban a kedélyeket nyomasztotta, Pápára is elhatott. Pestről, Győrből lázadási késérletekről⁸⁹ érkeztek hírek, s a kitörendő zavargásoktól minden józanabb rettegett, midőn április 1-[s]ő napján érkezett a hír, hogy az ország e kívánata is teljesült, mi sokak szeméből örökönnyekeket facsart, nem is gondolván, hogy épp ez ama szirt és örvény⁹⁰ együtt, mely a többi engedményt is vagy szétzúzza, vagy elnyeli!

XXXII. A kétfejű sas leváogatik

Április első napjaiban komoly convediás⁹¹ jeleneteknek voltunk tanúi. 5-én, miután a „lotteria”⁹² rendelet következtében megsemmisítették, a „lotteria” bolt fölött függő kétfejű sas Pápa új Herostratusa,⁹³ Strausz Antal⁹⁴ ügyvéd által nagy örömmel közt leváogatott. Továbbá a posta s más nyilvános épületekről a sárga-fekete [így!] szín letöröltetett, s rájuk a három szín festetett.

⁸⁵ MÉL. II. 344. p.

⁸⁶ Pasquille: gúnyirat, gyalázó, ócsárló irat. (Nevét Pasquino római csizmadiáról vette, aki a XVI. századbeli állapotokat, főleg a papság viselt dolgait ostromozta gúnyolódó irataiban. Horovitz, 1919.)

⁸⁷ A szerző nem említi, hogy a pápai Szent Mór Bencés Gimnázium tanulója volt egy tanéven keresztül. (1811-1812.) MÉL. I. 354. p.

⁸⁸ Báró Wenckheim Béla, MÉL. II. 1037. p.

⁸⁹ kísérletekről

⁹⁰ Szküllá és Kharübdisz Odüsszeusz rettegett örvénye és szörnye. RNL. 16. 856. p.

⁹¹ Báméskodó tömegre számot tartó, látványos.

⁹² Sorsjáték, a lottójáték elődje.

⁹³ A közügy rovására elkövetett, halhatatlanná válni akaró tettet elkövető személy. Itt nyilván némi malíciával alkalmazza Plosszer Ferenc.

⁹⁴ A Veszprém megyei önkéntes nemzetőrök századosa lett. Később a Festetics vadászzászlóaljnál szolgált. Bona, 1988. 556. p.

„1849. Mart. 27-én Kedden. A Császáriak Strausz ügyvédet keresik, de ő elillant Kolompárosnéval. - hogy Strauszt Komáromból is úgy kergették el, mert valami rossz fát tett a tűzre.” Varju, 1997. 50. p.

XXXIII. Nemzetőri súrlódások, kötelezések s. a. t.

Miután pedig április 11-én az országgyűlés bezárattott s a törvények, melyek alá Batthány [így!] Lajos mint miniszterelnök írva van, kihirdették, elkezdődött a nemzetőrség alakítása. Pápán⁹⁵ a márcziusi napok előtt létezett fegyveres polgárság, részint kék átilával s fekete csáköval, részint zöld átilával és fehér csáköval⁹⁶ - a mozgalom kitörtkor pedig tüstént megalakult az ideiglenes őrsereg. Ez tiszteket választott, rendes gyakorlatokat tartott, anélkül azonban, hogy a polgárság vele összevegyedett volna. De midőn a törvény kihirdettetett, s ez minden embert különbség nélkül, ki a megkívánt censussal bírt, az őrseregi szolgálatra kötelezett, ekkor a volt polgárok és az új őrseregiek közt súrlódások támadtak, melyek csak úgy végeztethettek el, hogy ketten a volt polgárok közül Pestre a minisztériumhoz utaztak, s attól határozatképpen az összeolvadás szükségét és kötelezését meghozták.⁹⁷ S most kezdődött az összeírás,⁹⁸ minek következtében mi is, a benedekiek is az őrseregbe számíttattunk, s valamint őrtállásokra, úgy gyakorlatokra is folytonosan hajszoltattunk, s csak nagy ügyelbajjal, ide- s tovajárással, vonakodással tudtunk eme a papi hivatallal össze nem férő katonasditól személyesen megmenekülni. De néhányszor őrtállási díjt fizetni s a főparancsnok gróf Eszterházy Károlytól⁹⁹ elibe idézést s nyilvános megrovást kellett kiállanunk, és tán meg sem menekszünk, ha a minisztérium körrendelete a papokat e szolgálattól fel nem menti, s meg nem ígérjük, hogy ha papra leend szüksége, e szolgálatunkat tőle megtagadni n[em] fogjuk.¹⁰⁰

⁹⁵ A nemzetőrség szervezésére országosan lásd Urbán: 1973. Pápán és általában Veszprém megyében, lásd Hudi, 1984. 365-385. p., Molnár, 1986. 477-489. p. és Cserny, 1970. 133. p.

⁹⁶ Vö. Molnár 1986. 477-479. p. A pápai nemzetőrök „Fegyelmi rendszer”-e közölve másolatban, Martonfalvay Elek jegyző aláírásával.

⁹⁷ Rövid tartalmi idézet H. Szabó, 1994. 87-88. p 366. p. (A PL. 1881. 14. száma alapján)

⁹⁸ „Jött ismét egy nagy nap tizenhatalmadika, midőn a nemzeti őrsereg szent könyvébe neveinket feljegyeztük s a hazának zászlaja alá esküvénk...” Nádasdy, 1972. 5. p. Itt a korábbi önkéntes nemzetőrség szerveződéséről tudósít Roboz István a Hazánk című győri újságon keresztül.

A nemzetőrök névsorát közli - nem hibátlanul - H. Szabó 1994. 89-176. p. (89-105. p. a pápaiak, folyószám, név, kor, polgári állás, nemzetőri tisztség, észrevétel rovatok feltüntetésével. 105-176. p. alatt pedig a Pápa környéki nemzetőrök névsora olvasható.)

A református lelkész Liskay József 295. sorszám alatt, Széki Béla tanító és lelkész a 365. sorszám alatt, Plosszer Ferenc káplán a 376. sorszám, Spránszky Ferenc káplán a 377. sorszám alatt, Koroncz László pápai apátplébános a 378. sorszám alatt, Hokker (Höckler) Ábel, Bagács Czézár, Bádi Izidor, Vadász Lambert, Czina Gusztáv Szent Benedek rendi kispapok 435-439. sorszámok alatt lettek felvéve. Az összeírást május 12-13-án nyolc összeíró biztos végezte a városban. Molnár, 1986. 481. p. uo. különféle statisztikák a nemzetőrök foglalkozás, lakóhely, stb. megoszlásáról. 481-483. p. A Pápán lévő többféle őrség, (polgárőrség, nemzetőrség) egyesülése 1848. május 26-27-én ment végbe. uo. 485. p. ugyanott a tisztikar összetételéről is közöl statisztikai adatokat a szerző. uo. 485-487. p.

⁹⁹ Nemzetőr parancsnoki kinevezését a város kérte. Gróf Esterházy Károly ekkor Győr megye főispánja volt. Urbán: 1973. 106. p.

¹⁰⁰ A tábori lelkészi szolgálatra általában lásd: Boróvi, 1992. 60-81. p. A magyar szabadságharc tábori lelkészete című fejezetét. A különböző felekezetű papok nem mindenütt tekintették hivatásukkal ellentétesnek a katonai szolgálatot, a teológusok közül különösen sokan jelentkeztek a nemzetőrségbe. Uo. 61. p.

A tiszteknek megválasztása korteskedéssel ment, s a népség ellenszenve az úri osztály, s a zsidók ellen,¹⁰¹ kiket semmiképpen besoroztatni nem engedett, már e választásoknál mutatkozott.¹⁰²

XXXIV. Ápr. 24-én hálaünnepély a nyert engedményekért s kivilágítás

Április 24-én, azaz húsvéthétfőn tartatott a nyert engedmények fölötti öröm- és hálaünnepély. A gróf útjáról balra a téglaházhoz vezet egy más út, s ez út mellékén gyönyörű pázsit terül el lombos fákkal tarkázva. E pázsitnak jobb oldala választatott az ünnepély helyéül. Kör formában állítottak itt deszkabódék, melyeknek mindegyikéhez helyes idomú tűzhely ragasztatott. Az egésznek közepén volt az isteni szolgálatnak szánt bódé. Előtte való nap esőzés volt iszonyú dörgéssel, s mennyköleütéssel, s már sokan aggódni kezdenek az ünnepély megtarthatásáról, de itt is teljese: *Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane*¹⁰³ mert az ünnepély napja egyike volt a legkedvezőbbeknek. Reggel iszonyú dörgés ébreszté fel a lakókat, kik a tegnapi mennyköütést ismételtetni gondolták, azonban nem volt más, mint a főtemplom előtti téren elsütött ágyúk robaja. Ezt követte a zene, s mindenki készülten és feszülten várta a nagy ünnepélyt.

Kilencz órakor tartatott a tábori mise, mely alatt Tárkányi Bélától¹⁰⁴ ez alkalomra szerzett s itt Pápán 500 példányban kinyomatott hymnusa: *Nemzetünk Sz[ent] Istene* énekeltetett, utána pedig a *Téged Isten dicsérünk*, melyet az elsütött öszves ágyúk robaja követett. Ez elvégződván, Koronc László apát és plébánus a szószékre lépven, hatalmas szavával festette a nyert engedmények nagyságát, s előterjeszté a módokat is, miként lehessen ez engedményeket megtartani s magunkat rájuk érdemesekké tenni. Őt követte az egyenlőség elvénél fogva Liszkay¹⁰⁵ ref[ormátus] predikátor szinte a szabadság s hazafiság nagy eszméjéről szókolván. Végre pedig László Jónás¹⁰⁶ ev[angélikus] predikátor ima alakjában magyarázgatta a Miatyánkot annak egyes részeit a napi eseményekre alkalmazván. Az isteni szolgálatot követte az egyszerű ebéd, melyet a helybelieken kívül Veszprém s Devetser¹⁰⁷ küldöttsége, s a Kresz

¹⁰¹ Pápán korábban (1820-40-es évek) nem volt zsidóellenes hangulat. Vö. Vörös, 1975. 38-40. p. és 165., 168-169. p.

¹⁰² Utolsó bekezdés szószerinti idézete H. Szabó, 1994. 88.p. PL. 1881. 14. száma alapján. Zsidók elleni kezdeti közhangulat megváltozásáról Molnár, 1986. 488. p. Vö. a zsidóságról alkotott vélemény a Hazánk című győri lapba írt haditudósítás alapján. Hazánk, 1848. július 13. 6. szám. (Lopitz tudósítása.)

A zsidók és a pápai izraelita hitközség főabbijának, Löw Lipótnak, Csány Lászlóhoz írt levele mutatja a pápai zsidók hazáért vállalt áldozatkészségét: „...elérkezettnek vélem az időt, hogy egy részről a státus a zsidóság erőit igénybe vegye, s hogy más részről a zsidóság nevezetes áldozatok által letegye jövő polgárosodása talpkövét.” Idézi: Cserny: 1970. 138. p. (Löw Lipótról legújabban: Haraszti György: A „Ben Chananja” szerkesztője. /Ecsenvonások a zsrnaliszta Löw Lipót arcképéhez./ In. A szegedi zsidó polgárság emlékezete. Szerk: Zombori István. Szeged, 1990. 61-78. p.

¹⁰³ Egész éjjel esett, reggelre maradt a látványosság.

¹⁰⁴ Egri kanonok (1821-1886), sok egyházi ének szövegírója.

¹⁰⁵ Liszkay József pápai református lelkész. Többek közt azt mondta: „...Isten egy szívnek egy keblet teremtett: így egy embernek egy hazát - ehhez kell tapadnunk...” Ilon., 1987.

¹⁰⁶ Pápai lelkész volt 1836-1872-ig.

¹⁰⁷ Devecser

nevű könnyűlovasok itt lévő századának tisztjei ékesítének. Ebéd alatt a magyar szabadság hősein s a jelenlévőkön kívül pohár emeltetett IX-ik Pius pápa¹⁰⁸ egészségéért is, mire az olasz tisztek kalapot emeltek és felkeltek. Ebéd után aréna¹⁰⁹ is volt, de az előadás a zaj miatt félbeszakadt, s helyett mindenféle declamációk,¹¹⁰ éltetések s más üres beszédek tartattak úgyannyira, hogy egy óráig hallottunk beszélni oly tárgyról, melyet három mondattal végzeni lehetne. *Sed ex abundantia cordis os loquitur*¹¹¹.

Estve a város újra kivilágított, különösen érdekes volt a vármegye, város és casino¹¹² épületeinek fényözöne, s a fapiarczon¹¹³ felállított gúlya¹¹⁴ többféle ábrázalatokkal,¹¹⁵ melynek csak az a hiánya vala, hogy a feltámadt szél a lángözönnek szabad menetet nem engedte.

XXXV. Pénzt szedő küldöttség, 10 honvédszászlóalj¹¹⁶

Pápa eddig a szabadság fényoldalait látta, de mint minden e világon, úgy ez is lassanként homályosodni kezdett, s a kevés ideig élvezett örömet újabb s újabb kellemetlenségek váltották fel. Kossuth Lajos úgy gondolkozott, hogy a közös szabadság érdeke a többféle nemzetiségeket a magyarhoz fogja csatolni - azonban iszonyún csatlakozott, mert alig hirdettetett ki az új szabadság először ugyan a csajkások, utóbb pedig az egész bácskai, bánáti s határ-őrségi ráczság fegyvert ragadott, Horváthon [így!] pedig egyenesen a dynastia részére nyilatkozott, leginkább Jellasics új bán által izgatva. A ministérium ez eseményeken megdöbben, s szerekről kezdve gondoskodni a lázadás megszüntetésére, de a pénztárak üresek, a magyar katonák pedig a hon határain kívül valának.

¹⁰⁸ Giovanni Maria Mastai-Ferretti, (1846-1878.)

¹⁰⁹ színielőadás

¹¹⁰ lármázás, kiabálás

¹¹¹ A száj ugyanis a szív bőségéről beszél. (Mt 24.34; Lk 6.45)

¹¹² A vármegye épülete az egykori Vármegyeháza, a mai Városi Bíróság épülete a Fő utcában. A város épülete a jelenlegi Városi Önkormányzat ún. B épülete - az eredeti pápai Városháza - a Fő utcában. kaszinó a jelenlegi Pedagógus Művelődési Ház épülete a Fő téren.

¹¹³ A fapiac 1848-ban még a későbbi Széchenyi téren (1876-tól Széchenyi tér, ma Március 15-tér) volt. A tér maradványa annak a teresedésnek, amely a pápai vár veszprémi kapuja előtt kialakult. 1848-ban a nem túl régen lebontott városfalak és kapuk helyeit még nem építették be. Térszerű formáját a későbbiekben csak tovább erősítette az 1857-ben elkerített sétatér kialakítása. A XIX. Század utolsó harmadától a XX. század közepéig a református intézmények épületeinek itteni elhelyezésével a város második legjelentősebb terévé nőtte ki magát.

A fapiac név pedig a piac áthelyeződésével együtt vándorolt tovább a jelenlegi Balla Róbert térre. Vö. Szalai, 1987. a megfelelő címszavak.

¹¹⁴ gúla

¹¹⁵ alakzatokkal

¹¹⁶ Hudi, 1994. 326-327. p. Pápa, Veszprém és Fejér megyével együtt a 6. honvédszászlóalj toborzási kerületébe tartozott. A zászlóalj alakulási központja Veszprém volt. Urbán, 1973. 249. p. és 251. p. 2. vázlat: Az első honvédszászlóalj toborzási körzete 1848 nyarán.

A 6. Honvédszászlóalj toborzásáról általában. Urbán, 1973. 259. p. Veszprémben és Fehérvárott nyilván az illető megyékkel együtt augusztustól a 7. honvédszászlóaljnak toboroztak. Lásd a Historia Domus XL. fejezetét.

Az elsőnek megszerzése a hon lakóinak hazafiságát, s áldozatkészségét vette igénybe.¹¹⁷ E célra itt Pápán egy szedőküldöttség alakult, melyhez minden vallásbeli lelkészek is csatoltak. E küldöttség május végnapjaiban iszonyú hőség közt házról házra járt, s részint ingyen, részint kölcsönképp 5 ezer p[engő]f[orin]t körül öszveszedett.¹¹⁸

Védelem tekintetéből pedig 10 honvéd zászlóaljat rendelt alakítani, s a már félig rendezett nemzetőrséget rendelte kiindítani, de erről majd alább.

XXXVI. Városi tisztviselőség és követválasztás¹¹⁹

De mivel mindez elégségesnek nem látszott, júl[ius] 2-[á]ra országgyűlést hirdetett. Pápa az új törvények által igen kitüntettetett az által, hogy jogot nyert külön követküldhetésre, mi Veszprémnek sem adatott. Minekelőtte azonban a követválasztás meg lett volna, elővetetett az egész hivatalnoki személyzet átváltoztatása, mely azonban többféle súrlódásokra, kérdésekre s korteskedésekre adott alkalmat. A minisztérium által végre eldöntetett a nemesi bíróság megszüntetése, azután a hivatalos személyzetnek a királyi városok mintájára átalakítása. A június 13- s 14-ik napjaiban történt a választás,¹²⁰ s a kátholikus rész jelöltjeiből első polgármesterré:

¹¹⁷ Tartalmilag idézi H. Szabó, 1994. 13.p. a Pápai Lapok 1881. 15. száma alapján.

(Megjegyzendő, hogy Plosszer Ferenc káplán nem „valóságúen megírt naplóban rögzíti a szabadságharc pápai eseményeit” [U.o. 248.p. Plosszer Ferenc pápai nemzetőr életrajzában], hanem, mint egykori káplán, korábbi plébánosa kérésére, mint gannai plébános írta meg a pápai plébánia Historia Domusát, tehát nem az eseményekkel egyidőben, hanem később. Az 1850-es évben. Erre a Historia Domus általa írt bevezető fejezetében maga is utal. 1848-ban adta vissza Magyarász József korábbi pápai plébános a könyvet. Ugyancsak az előszóban magát már gannai plébánosnak nevezi, Koroncz László apátot pedig kanonoknak, ezekre az eseményekre 1850. Szeptember 16. Illetve július 2. A XLIV. Fejezetben konkrétan is említi, hogy 1850-ben írta a feljegyzéseket.

Ebből a Historia Domusból kerültek hosszabb részletek közlésre, a szerző halála után a Pápai Lapok 1881. évfolyamában a 14-28. lapszámok között, -yf- monogram alatt. (A monogram feloldása dr. Fenyvessy Ferenc, Hudi, 1994. 343. p. 38. jegyzet. További közlések és irodalom uo.)

Plosszer Ferenc Historia Domusba tett bejegyzései megjelentek korábban a Győri Közlöny 1861. május 2., 9., 16., és 23-i számaiban is, „sy” aláírással, „Töredékek Pápa város történetéből 1848/9.” címen. Ez a kiadás is csak tartalmi változata a Historia Domusban leírtaknak. (Még pontatlanabb, mint Fenyvessy Ferencé.) Erről a kiadásról sem derül ki, hogy Plosszer Ferenc, aki akkor még élt, tudott-e róla. A monogramot feloldani nem tudtam. Lásd 3. jegyzet.

¹¹⁸ H. Szabó, 1994. 15-20. p. tartalmazza a természetben - fehérnemű - tett felajánlásokat városunk környékéről. U.o. 21-46. p. pedig a pénzben tett felajánlásokat. Különösen a 30-34. oldalakon a Pápa mezővárosban tett felajánlások.

„Haza oltárára K[oroncz László] apát 10 forintot. Barátok öt húszast. Prior 20 koronát ...” adott. Hazánk, 1848. július 22. 40. p.

¹¹⁹ A választást részletesen bemutatja, a névsorokat közli, Hudi, 1994. 327-331. p. és Hudi, 1995/b. 12. p. (A személyekről további információ szerezhető: Hudi, 1995.169-179. p.)

¹²⁰ Érdekes feladvány lehet városunk története kapcsán az 1848-as önkormányzati választás pontos idejének megállapítása, mivel e tekintetben az ismert források nem egybehangzóak. Plosszer Ferenc szerint június 13-14-én a korteskedés volt, tehát a választás napját valójában nem is közli. A győri Hazánk pápai tudósítója szerint a választás 14-16-án történt. (Hazánk, 1848. június 20. 906. p.) A dátumot nem cáfolja az ellenérdekelt válasza sem. (Hazánk, 1848. július 1. 2. p.) A vitát a város jegyzőkönyve alapján lehetne eldönteni, de az sajnos elpusztult.

Vilax Antal¹²¹, bírónak: Mikovényi Ignác¹²², kapitánnyá: Süttő Ignác¹²³, számvevővé: Polgár János, ügyésszé: Györök György¹²⁴ választattak.

A 83 képviselő közé Koroncz László apát s plébános, Spránszky Ferencz káplántársom s Hajdu Gábor főtanító is megválasztva lőnek. A követi választás június 26-án tartatott meg, s követte közakarattal Vermes Illés¹²⁵ urodalmi ügyész úr választatott. E választási korszakot majd folytonos multságban töltötték, s majd minden ember tulajdonképpen hivatását elhagyván a politika bizonytalan terére lépett.

Mivel mind a Historia Domus, mind a Wéber féle feljegyzés utólag készült, valószínűleg az eseménnyel egyidejű hírlapi tudósítás adatát kell elfogadnunk pontosnak.

Ez alapján fogadta el Pápa Város Képviselőtestülete 1994-ben, - 147/1994. (IX. 6.) Kt. számú határozatával - Somfai Balázs levéltáros javaslatára „Pápa Város napjaként” június 16-át. Valószínűleg ez a nap volt 1848-ban a választások befejezésének, az eredmény kihirdetésének napja.

Ezt a feltételezést látszik igazolni Közlöny című hivatalos lap is, amikor 20-i dátummal, a pápai tudósító így kezdi írását: „Városunk a folyó hó 14. s következő napjain tartá tisztválasztását.” (Közlöny, 1848. június 27. 70. p.) [A dátum pontosítását Somfai Balásznak köszönöm.]

¹²¹ Villax Antal (1794-1875) : városunk legelső polgármestere volt. Ő lett a nemzetőrség ideiglenes őrnagya, korábban a polgárőrség őrnagya volt. Molnár: 1986, 487. p. foglalkozása tímár mester, korábban a város főbírája is volt. Hudi, 1995/b. 12. p. Vö. Szalai, én.

¹²² Mikovinyi Ignác (1815-1880), foglalkozása ügyvéd volt. Vö. Szalai, én.

¹²³ Süttő Ignác (1807-1848), mészáros mester.

¹²⁴ Ezután egy 'is' kihúзва.

Vö. Györök Györgyre Füzes, 1965.

Hudi József ügyészként Könczöl Jánost említi. Hudi, 1995/b. 12. p.

A város vezető tisztségeinek alakulásáról a forradalmi korszak lezárultával: Somfai, 1994. 352-354. p.

¹²⁵ Vermes Illés (1805 v. 1806-1875.) uradalmi ügyész. Neki dedikálta Proszt János zeneszerző *A pápai nemzetőrség első indulója* című, zongorára írt művét: „Budafalvi Vermes Illés uradalmi fő ügyviselő úrnak és a pápai nemzetőrség fő kapitányának mély tisztelettel ajánlja Proszt János”. Vö. Hazánk, 1848. július 22. 40. p.

Vermes Illés liberális nézeteit jól mutatja, hogy a Magyar Ludoviceum tábori lelkészéről rendezett vitában a kormánynak a katolikus és protestáns lelkészek közötti fizetésbeli különbséget tevő nézetével szemben kiállt a felekezetek egyenjogúsága mellett. Borovi, 1992. 68. p.

XXXVII. A nemzetőrség egyharmada kiindíttatik - Sellyén¹²⁶ tanyáz. - Sokan meghalnak¹²⁷

Azonban a fellegek honunk határai fölött mindinkább veszélyes alakot öltének, különösen fenyegető kezde lenni Horváthon működése, s a bánnak készülétei úgyannyira, hogy minden órában aggódva rettegne ki-ki annak a Dráván történendő átkelésétől. Ennek akadályozására az öszves Veszprém megyei nemzetőrségnek harmada a Dráva partjaira rendeltetett, s a pápai zászlóaljnak kiindulása júl[ius] 5-re határoztatott.¹²⁸

Lesz idő, midőn majd hihetetlennek fogják tartani, hogy férjek nejeik, apák gyermekeik, mesteremberek műhelyeik, földművelők az aratás idején házaik köréből kiragadtassanak s 30-40 mérföldre¹²⁹ őrt állani menni kényszeríttessenek.¹³⁰ S ez mégis így volt. Július 2-án történt a sorshúzás, de már itt kitűnt az általános kötelezettség képtelensége. Papok, tanítók, hivatalnokok, rokkantak egyiránt¹³¹ kényszeríttettek a menetelre, minket csak az mentett meg, hogy a helyettünk húzó polgármester nem vörös, hanem fehér golyót húzott, mi a benedekiekre is áll - de a tanítók közül a sors hármát talált, mi miatt az iskolákat idő előtt megszüntetni kellett. A hivatalnokok ugyan részben felmentettek, de mivel a lelkesedés lángja majd minden kebelt áthatott, sokan ezek közül bűnnek tartották volna az el nem menetelt. Hitelesen hallottam, hogy ez ifjú szűcsmester, midőn vöröset¹³² húzott, ájulva a földre rogyott.¹³³

Július 4-én este történt a pápai és cseszneki járásból az öszvesereglés itt Pápán, s másnap, azaz 5-én a¹³⁴ kiindulás.

¹²⁶ A Hazánk 1848. július 18-i 8. száma szerint a pápai, devecseri és cseszneki nemzetőrök eredetileg Kanizsa, (a mai Nagykanizsa) vidékére voltak kirendelve. Sümeg alatti táborozásukkor kapták Csány László rendeletét, amely szerint ...”utunkat, a” távol Tolnával egyesülendő Baranya megyéknek veendjük.” uo. 32. p.

A Nagykanizsa-Pápa távolság alig több mint a fele a Sellye-Pápa távolságnak. A tudósító dohog a parancsnokság „szervezetlensége”, miatt: „...oktalanul ne tétessenek velünk ily tévutakat és keringéseket. ... Küldjete a királyi biztos úrnak egy jó térképet.” uo.

¹²⁷ Lásd, több pontatlansággal és hivatkozás nélküli tartalmi idézettel: Pápay, 1985. 27-31. p.

¹²⁸ Rövid tudósítás a Győrben megjelenő Hazánk című lap 1848. július 11-i 5. számában. (aláírás nélkül.) Vö. Urbán, 1973. 159-169. p. Nemzetőrség a Dráva vonalon című fejezet, valamint Kopasz, 1966. 262-263. p.

¹²⁹ Valójában kb. 235 kilométer a távolság Sellye és Pápa között.

¹³⁰ Még Kossuth Hírlapjában is jelentek meg írások, amelyek a nemzetőrnek vitt személyek családjainak nehéz helyzetét ecsetelik. Urbán, 1973. 193. jegyzet. Cserny, 1970. 134. p.

A pápaiak általános hangulata sem lehetett sokkal jobb, hiszen a drávai frontra indult haditudósító - Lopitz - is erről írt. Hazánk, 1848. július 13. 6. szám.

¹³¹ egyaránt

¹³² Egy ‘h’ betű kihúzva.

¹³³ Különösen a második harmad kiindíttatásakor sokszor előfordult, hogy a tehetősebb pápai polgárok - különösen a gazdag zsidók - maguk helyett fogadott nemzetőrt küldtek, aki pénzért katonáskodott. Molnár, 1986. 487-488. p.

¹³⁴ ‘Devecser felé’ kihúzva

Reggel korán az apát úr¹³⁵ a kiindultaknak lelkesítő beszédet tartott, mire az egész tömeg mozogni kezdett zeneszó között, mi különös ellentétet képezett a sok keserű s könnyes arccal. Ki e csapatot nem látta, arról annak képzelete se lehet, oly tarka volt az, és sok tekintetben ügyetlen, ellenben ki látta, alig találkozott¹³⁶ majd egy, ki könnyeket ne hullatott volna.

Az előőrséget a jól öltözött s díszes fegyverekkel¹³⁷ ellátott pápaiak tették. Ezeket követték régi, eldobott s most megegyenesített kaszákkal, falusi kovácsok által készült nyomorú dárdákkal, rövid nyelű vasvillákkal s.a.t ellátott falusiak.¹³⁸ A sereget követték siránkozó nők, jajgató gyermekek, könnyező szeretők, megilletett barátok, s esdeklő szülők, kiket kedveseik karjaiból csak a kérlelhetetlen parancsszó ragadhatott ki. Ezen nagy részben lelkesült ugyan, de háborúra nem való tömeg Somogy és Baranya megyék¹³⁹ Dráva-melléki részére szállítatott - a Pápaiak különösen Sellyén szállásoltattak el.¹⁴⁰ Azonban e napokban volt rendkívüli hőség, a mocsáros vidék, és egészségtelen víz oly kedvezőtlen hatottak az ezekhez nem szokott Pápa-vidékbeliekre, hogy egy nagy része az ottlévőknek veszélyes betegségbe esne, s részint ott, részint későbbben itthon e szerencsétlen járatnak lennének áldozatává.¹⁴¹

Elhalt már Sellyén Süt[t]ő Ignác¹⁴² városkapitány, itthon pedig egymás után Czink Alajos seborvos¹⁴³, Eőri Szabó Antal szolgabíró, Heis Antal¹⁴⁴ fakereskedő, Kelemen könyvkötő,

¹³⁵ Vö. Hazánk című lap tudósítása 1848. július 13-án a környékbeli nemzetőrök Pápára érkezéséről, majd Koroncz László apát lelkesítő beszédéről és az indulásról. (A tudósítás A. aláírással jelent meg.) Lásd még Hudi, 1984. 379-382. p.

¹³⁶ találtatott

¹³⁷ Azért nem kell túlzottan elegáns fegyverzetre gondolni a pápaiak esetében sem: A kisorsolt 235 személyből mindössze 36 főnek volt saját lőfegyvere. 86 db lőfegyvert (itt különféle vadász- és szuronyos puskák értendők) vettek át az itthon maradóktól. Rajtuk kívül még 19 Pápán maradt önkéntesnek volt valamiféle mordálya. Molnár, 1986. 487. p. Vö. Hermann, 1998. ... p.

Pápa város a nemzetőrei jobb felfegyverzésére Bécsben vásárolt 100 db fegyvert. Urbán, 1973. 169. p.

¹³⁸ A sereg fegyverzetének állapotáról összefoglalóan Urbán, 1973. 168-169. p.

¹³⁹ Valójában a Veszprém megyei nemzetőrök a baranyai Dráva-partot vigyázták a Baranya megyei nemzetőrökkel együtt. A Veszprém megyeieké volt a Somogy megye felőli kb. fele partszakasz. Lásd. a mellékelt térképvázlatot.

A Hazánk című lap 1848. július 18., 22., 27., augusztus 1. Egy önkéntes nemzetőr tudósításai I., A' Dráva melletti táborból II. és Tábornemet III. címmel tudósít az utazás fátalmairól, eseményeiről. Ugyanezen lap 1848. augusztus 3-án és 8-án A' Dráva melletti táborból II., III. és IV. címek alatt tudósít a sellyei táborozásról. (Az írások E.-n., Több nemzetőr, Rosos Imre, Udvardi E. aláírásokkal jelentek meg.)

¹⁴⁰ A nemzetőrök indulásáról tudósít hosszabb írásban Lopitz, a Hazánk 1848. július 13-i számában.

¹⁴¹ Vö. Urbán, 1973. 166. p.

¹⁴² Halálának legendákat sem nélkülöző feldolgozása: Pápay, 1963. 135-137. p. Sütő Ignác Sellyén található, akkor még helyreállítatlan síremlékének fotója. Uo. 136. p.

¹⁴³ Vö. Hudi, 1984. 381. p.

¹⁴⁴ „Ma [1849. Február 20.-án] fekszik Herz fakereskedő (valamelyik név elírás lehet) is halva Pápán. Mióta oda volt az őrsereggel, soha nem bírt egészséggel.” Varju, 1997. 45. p.

Hoffelder József¹⁴⁵ orvos - mind koruk virágában - azokat nem is említvén, kiket állásuk nem emele annyira, hogy kimúlásuk közfigyelmet ébresztene, sokan pedig, midőn ezeket írom, veszélyesen sínylődnék.¹⁴⁶

XXXVIII. A második harmad is kiindíttatik. Káplán megy vele

Még ez osztályrésze a nemzetőrségnek vissza sem érkezett, midőn ugyanannak második harmadrésze kiindulni parancsoltatott. E csapatot gróf Eszterházy Károly¹⁴⁷ mint parancsnok vezényelte, s ez mint kátholikus férjfiúhoz illet, megkívánta, hogy csapatját lelkes is kövesse, hogy egyfelől a szomorodottaknak vigaszt nyújtson, másfelől pedig a netalán megbetegedőket a hit kegyszereiben részesítse. E nehéz de dicső pálya káplántársamnak T[isztelendő] Spránszky Ferencz, most nyárádi plébánusnak jutott, ki is miután a fapiarczon felállított csapathoz lelkesítő beszédet mondott volna Augusztus 7-én útnak indult¹⁴⁸, s majd két héti utazás után Siklósra érkezett¹⁴⁹, hol s a körülfekvő helyeken a Pápai zászlóalj e csapata elszállásoltatott.

E második elindulás sokkal kevesebb érdeket gerjesztő körülményekkel volt öszvekapcsolva, s úgy látszik, hogy az ember mindent megszokhat, még a legborzasztóbbat a halált is.

XXXIX. A nemzetőrök visszatérése

Az elsőben elindult csapat Augusztus 15-én érkezett meg tömegben, noha egyesek már előbb itthon termettek¹⁵⁰. Örömnilyánításokkal fogadtatott - de már a második csapat Szeptember 18-án egészen szétszórva jelent meg, mint egy vert had. Mert mivel Jellachich [így!] már

¹⁴⁵ „1849. April. 16-án Hétfőn. Hoffelder a derék fiatal orvos Úr, ki a nemzeti örökkel, és Esterházy Károly pápai gróffal Zsellyére és a Dráva mellé oda volt - halva fekszik Pápán - tegnap délben halt meg...” Uo. 52. p.

¹⁴⁶ A hazaútról és a nehézségekről: Kopasz, 1966. 264. p. Vö: Zsuppán, 1991. 5. p. és Zsuppán, 1992/a. 4. p.

Vidovics plébános írta Kovácsi Boros Péterről 1849 január 6-án: „nagy beteg, ki szinte őrsereg volt. Ez előtt erős, egészséges, de a Drávától visszatérő után beteg lett.” Varju, 1997. 38. p. 1849. Február 28-án halt meg. Uo. 46. p.

Irodalmi ihletésű feldolgozása vitéz Somogyvári Gyula: A hadtest hű marad című regénye, XI. fejezetében, (amely fejezetszám kétszer szerepel az adott kiadásban) a nemzetőrség létrejötte és első harmada viszontagságos útját dolgozta fel. Somogyvári, 1943. XI és XI(!) fejezet. (A megelőző fejezetek megismertetnek a reformkor végi várossal. A feldolgozás módszereire lásd 13. Jegyzet.)

¹⁴⁷ Esterházy Károly volt a Veszprém megyei nemzetőrök főparancsnoka. Kopasz, 1966. 261. p. A második harmad hazaútján maga is súlyos beteg volt: „Esterházy főparancsnok több nap óta lázas beteg volt a rossz levegő és élelem, valamint a kényelmetlen szállás következtében.” uo. 267. p.

¹⁴⁸ A gyülekezés Pápán augusztus 6-án volt: „Ma délután zörögtek által Kovácsin a Tevelyi, Tapolczafői, Bődögei kocsik őrkatonákkal. Ez volt a második szállítmánya a második harmad rész őrseregnek a Dráva mellé. ... Még a Kovácsiak ez nap itthon maradtak, holnap korán reggel 4 órakor fognak indulni.” Varju, 1997. 19. p.

¹⁴⁹ Vö. A második harmad útvonalára Pápay, 1985. 28. p. és Zsuppán, 1993. 5. p.

¹⁵⁰ Pápakovácsiba Proszt Mihály és Stankovics János 13-án érkezett haza, kocsin. „Proszt Mihály igen gyenge, most is a hideg gyötri.” Varju, 1997. 22. p.

beütött azon paranccsal bocsáttattak el Csányi László¹⁵¹ főbiztostól, hogy ügyeljenek el ne fogatásukra. Ezért nem is a rendes úton, hanem Tihanyra kerülve jöttek. De mivel a Balatonon létező dereglye sokat egyszerre át n[em] szállíthatott, a tehetősebbek átjöttek, a kevésbé tehetősek sorsukra hagyatva maradtak, még végre hosszú várakozás, s küzdelem után ők is a Zalai partokra jutóhatván haza térhettek. Ez expeditio is sok emberéletbe került,¹⁵² káplántársam is a legsúlyosabb nyavalya maradványaival tére meg, melyektől csak negyed év múltával menekülhetett meg teljesen!¹⁵³ Ide igazán illeszthetnők Júdás szavait : „Ut quid perditio ista”.¹⁵⁴

XL. A 7-ik honvédzászlóalj¹⁵⁵ alakulása Pápán

A nemzetőrség második csapatának kiindulása után Pápán a 7-ik Honvédzászlóalj települt meg¹⁵⁶, mely érkeztekor alig 600, elmentekor 1200 embert számlált.¹⁵⁷ Nem is csuda a katonádsi düh annyira elfoglalt mindeneket, hogy az ifjú, hacsak magát folytonos csipkedésnek, gúnynak kitenni nem akarta, kénytelen volt kelletlenül is Márs¹⁵⁸ zászlói alá szegődni. Láttunk szolgabírákat, esküdtet, ügyvédek, törvénytandulokat, sőt papokat hivatalukból kilépni, s e sokat ígérő, de többnyire keveset adó mezőre lépni. Sokat tett e tekintetben ama már elfogadott törvény javaslat, mely szerint mindenki különbség nélkül 19 évtől 23-ig köteles legyen katonáskodni. Sokan e kényszerítést megelőzni, sokan addig is előmenetelt tenni akartak. Nem is láttunk e napokban mást, mint toborzókat, kik fel, s alá járva, mulatozva s vigadva még a komoly kedélyűeket is magokkal ragadták. E zászlóalj Pápára egészen ruházatlanul érkezett¹⁵⁹, - midőn September elején elmene fegyverrel, s az úgynevezett foszlányokkal - kürttel - egészen ellátva volt.¹⁶⁰ Ki gondolta volna akkor még, hogy e lelkes fiúk arra legyenek szánva, hogy Lipótvárát¹⁶¹ védelem nélkül feladják, s a magyar háborút nyomorú fogságban töltsék.

¹⁵¹ Csányi László, MÉL. I. 298. p.

¹⁵² Vö. Cserny, 1970. 135. p. A Veszprém megyei zászlóaljban gróf Esterházy Pál őrnagy jelentése szerint több mint 300 beteg volt és a halálozás is sűrűn fordult elő.

¹⁵³ Tartalmilag idézi a Pápai Lapok 1881. 15. száma alapján H. Szabó, 1994. 66.p.

¹⁵⁴ Mire való ez a pazarlás? (Mt 28.8)

Irodalmi ihletésű feldolgozása: Somogyvári, 1943. XII. fejezet.

A második harmad kiindítására, utjára és visszatérésére: Zsuppán, 1991. 5. p.

¹⁵⁵ A 7. zászlóalj előtt rövid ideig az 1. zászlóalj is állomásozott Pápán. Hudi, 1994. 331-332. p.

¹⁵⁶ Augusztus 4-én indultak Szombathelyről. Pápán Zinner Károly százados (Bona, 1983. 342. p.) parancsnoksága alatt szeptember 3-ig esetleg 4-ig tartózkodtak. Urbán, 1973. 260. p. és 324. p.

¹⁵⁷ Vö. Hudi, 1994. 331-333. p., Cserny, 1970. 134. p. és Hermann Róbert, 1996. 233-235. p. Urbán, 1973. 289. p. 311. jegyzetben csak 172 fő növekedést említ két hét alatt. Ezt is a Pestről ideirányított és az 5-6-7. zászlóaljak toborzási körzetéből érkezőknek tudja be. A pápai toborzásról: H. Szabó, 1988. 6. p.

¹⁵⁸ Mars, a római mitológia hadistene.

¹⁵⁹ Szekovics Pál naplója alapján: „...itt szereltettek fel mezitlábos s rongyos újontzaink, nagyobb részt a város lelkes hölgyei s mesteremberei által készült ruhaneműekkel.” Urbán, 1973. 302. p. és 330. p. 85. jegyzet.

¹⁶⁰ Tartalmilag idézi H. Szabó, 1994. 180. p. a Pápai Lapok 1881. 16. száma alapján.

¹⁶¹ A vár feladására 1849. február 4-én került sor. Ekkor megsemmisült illetve feloszlott a zászlóalj. Bona, 1988. 19. p.

XLI. Pápa az önkénytes nemzetőrök gyűlhelye¹⁶²

A drávai haszontalan expeditio, a rácz tábor, s a mindenünnen hallatszó panaszok megtaníták a kormányon ülőket v[agy] legalább figyelmeztették, hogy a nemzetőrség hajszolása, midőn egyfelül a szabadság ügyének keveset használ, másfelül a hazát iszonyú nyomorba taszítja, elvonván a munkás kezeket munkáiktól. Azért Mészáros¹⁶³ [így!] hadügyminiszter azon gondolatra jött: jó volna a megyéket önkénytes nemzetőrök állítására felszólítani, s ezek által a rendesek kimozdítását megszüntetni! Kaptak ezen a megyék, s állítottak, ki többet, ki kevesebbet, Veszprém megye ezret ajánlott. A dunántúli önkénytes nemzetőrök gyűlhelyévé Pápa¹⁶⁴, parancsnokává Kosztolányi Móricz¹⁶⁵ rendeltetett. A parancsnok megjött, a nemzetőrség is imígy amúgy öszveszedődött, de alig tanult meg böcsületes mozgásokat tenni, s már az ellenség elé vitetett.

XLII. A polányi furcsa expeditio

E komoly készülétek közé egy kis tragicomicus episod keveredett. Polány¹⁶⁶ helység német lakói igazán n[em] tudhatni tettek-e, szóltak-e valami hazasértőt¹⁶⁷. Elég az hozzá meghódítására éppen pénteki napon Pápa vidékéről 1000 nemzetőr rendelte[te]tt. Sok Polányi Pápán volt, s mikor a Pápaiak mondták, hogy Polány meghódítására mennek, a dolgot tréfának tarták s haza sem mentek. A nemzetőrség az emberek részéről ellentállást n[em] tapasztalván az állatoknak izent hadat. Az uraság birkáit megdézsmálta, baromfiat, malaczt s a mit ért, lefoglalt, s miután ezekkel jól lakozott, hazatért, a pápai rész, zene közt. Hallom, hogy Pápára is hoztak egész birkákat is.

A hazatért Polányiak szomorún tapasztalák, hogy náluk csakugyan hódítás volt!¹⁶⁸

XLIII. Jellachich [így!]hadjáratáról hírek keringenek

September 14-én Jellachich [így!] a horvát bán átlépte a Drávát, s mint ellenség, v[olt] mint maga mondá a királyi érdekek védője, s a nép barátja büszkén s hatalmasan haladott Fejérvár felé - a rendes katonaság Teleky¹⁶⁹ vezérlete alatt vonakodván a császári zászlók ellen harcolni.

¹⁶² Kopasz, 1966. 266. p.

¹⁶³ MÉL. II. 197. p., Bona, 1983. 239. p.

¹⁶⁴ Urbán Aladár a Balaton - Bakony védelmével a környező nagyobb településekhez viszonyított centrális helyzete miatt a város gyülekezőül történő kijelölését nagyon jónak tartja. Urbán, 1973. 185-186. p.

¹⁶⁵ Hudi, 1984. 382. p. Bona, 1983. 208. p.

¹⁶⁶ Ma Magyarpolány, akkor Németpolány és Magyarpolány. Plosszer Ferenc egyszerűen csak Polánynak nevezi, valószínűleg Németpolányt támadták meg.

¹⁶⁷ Vö. Hudi, 1984. 378-379. p. (Általában is a megyebeli nemzetiségek viszonyáról a nemzetőrség szervezéséhez.)

¹⁶⁸ Vidovics Ágoston a következőket tudja az eseményekről: „1848. Sept. 22-én Pénteken. ... De a Polányiak, mivel hogy egyenesen ellene szegültek a nép felkelésnek, tehát Pápáról húsz koci őrserég ment a nyakukra.” Varju, 1997. 24. p.

¹⁶⁹ Helyesen Teleki Ádám, lásd. MÉL. II. 833. p.

Pápát most a bizonytalan, de még is bizonyosaknak hitt hírek halmaza öntötte el. Kit és hányat raboltatott ki, hány nőt szeplősített meg, hány falu gyújtott meg, s ezeknek következtében a felkelt magyar nép hányat vert agyon, hányat fogott el, hány társzekér jött birtokába majd minden utsal szegletén beszéltetett, különösen felingerelte kíváncsiságunkat a vörös köpenyes serezsánok¹⁷⁰ leíró mord tekintete, s azoknak ellentárlhatatlan rablóvágya. A beszélteknek csak képtelenebb részét kétségbevonó is az utált „pecsovics és schvarzgelb”¹⁷¹ nevekkal bélyegezték. Magam személyesen sértettem meg csupán azért, mert egy elbeszélőnek azon állítását „hogy Jellachich [így!] Fejérvárról száz nőt parancsoltatott ki tábora vad kéjének” - e megjegyzéssel késértem: „Egyesek tehetnek erőszakot, de hogy egy ker[esztény] hadvezér, s olyan, ki a magyar nép rokonszenvére számít, ilyest parancsolhasson, azt n[em] hiszem.”

A későbbi hírek bebizonyíták, hogy az elkövetett éktelenségek a beszélteknek tán tizedét sem tették.

XLIV. Jelláchich [így!] visszavonulása, Hunkár szónoklata, rettegés

Mikor azonban Jellachich [így!] a sukorói¹⁷² határozatlan¹⁷³ ütközet után Fehérvárról titkon visszavonult, a legcsudább eseményeknek voltunk szemtanúi. A főispán s kormánybiztos Hunkár Antal¹⁷⁴ a „Griff” vendéglő szegleténél egy hordóra állva a már úgy is a sok rémalakú hírek által elijesztett népet, mégjobban elrémitette. Eleinte csak egy elvágott csapatról szólt, melynek útja [vagy] erre, v[agy] Győr felé lehetne, s intette a népet, hogy holmijukat vagy elássák, v[agy] biztos helyre küldjék, - a nőket pedig, hogy a szemtelen ellenség elől távozzanak, hacsak a bectelenítés sorsára jutni nem akarnak. S most lett szoba v[agy] pincze berakás, lett más vidékre költözés, különösen a Bakonyság rengetegei szolgáltak menhelyül.

Fuldokolva beszélt mindenki a bekövetkező események iszonyait. Hát mikor híre lőn, hogy Jelláchich [így!] egész táborával úgy szökvén meg csakugyan Győr s onnan Bécs felé vonul - volt ekkor örömrivalgás s harczrai készség még azoknál is kiket bizonyosan az első ágyúlövés elérhetetlen futásra kényszerít, s mikor a Győr megyei hegyi lakosok által elfogott két v[agy] három elfogott nyomorú horvát, az is csak kocsis a csótiak által már félholtan Pápára hozatott¹⁷⁵, csak alig lelete egyes szenvedélyesebb kedélyeket megtartani, hogy rájuk ne rohanjanak, s őket vadul le ne gyilkolják. Mikor pedig horvát foglyok nagyobb számmal késértetének Komáromba¹⁷⁶ azokat oly bámész kíváncsisággal nézték sokan, mintha Afrika, v[agy] Ázsia sivatagjaiból hozattak volna. Azonban dicséretére legyen a Pápai nép legnagyobb részének, ez a foglyokban is embertársait látta, s a szerencsétleneket ha szívesen nem látta is, de szenvedéseiken könnyíteni iparkodott.

¹⁷⁰ Szerezsán - rác, szerb katona.

¹⁷¹ Osztrák barát, császár barát, a fekete - sárga császári színekből.

¹⁷² A pákozdi csatára céloz, 1848. szeptember 29-én.

¹⁷³ döntetlen

¹⁷⁴ MÉL. I. 758. p.

¹⁷⁵ Pápan a Szent Benedek Rendi iskolában őriztettek. Varju, 1997. 25. p.

¹⁷⁶ Október 6-án. Uo. 26. p.

XLV. A nemzetőrök ismét kécszer [így!] kiindíttatnak

Még Jellachich [így!] Győrben mulatozott, midőn az öszves Pápai nemzetőrség a betegeseket kivéve, parancsot kap a Győr felé indulásra. October 4-én délután szónoklatom után megindult a sereg, melyet én mint hadi káplán követtem. De az egész már igen nehezen mozdult ki, annál inkább, mert az előbbi héten is Jánosháza¹⁷⁷, és Kiscell felé egy hasztalan kirándulást tettünk már.

XLVI. A nemzetőrök járata

Mikor másnap Győrbe érkeztünk Jellachich [így!] már eltávozott, s mi csak Mosony és Óvár¹⁷⁸ közti tüzeit láthattuk, Győrbe zene közt nagy diadallal léptünk, mint első e megszabadított város megszállásában. A többi magyar sereg csak 6-án érkezett meg, s Győrben két napig mulatott, mintha a Mosonymál szinte két napot töltött bánt elérni sem akarná. S leginkább ez adott okot a népnél annyira elterjedt hiedelemre, hogy ennek okai az urak, s hogy addig n[em] leend boldogság, még¹⁷⁹ az úri osztály legyilkoltatni nem fog.

Győrből October 8-án a többi sereggel mi is kiindultunk, de mint jobb szárny a Szigetköznek, s az nap Mecsérnél a kis Duna [így!] mellett táboroztunk. Nevezetes volt itt, hogy a nemzetőrség a tábori élet csínjait még nem ismervén vasfazékait két cöveken függő fadorongra akasztá - de e dorong a nagy tüztől leperzseltetvén - közönségesen a már megfőtt gulyáshús a tűzbe esett, min csak úgy segítettek, hogy az öszveszedett húst újra feltöltötték, később a rendes katonaságtól megtanulták¹⁸⁰ katlant csinálni földből, mi sokkal kényelmesebb.

October 9-én Óváron tanyáztunk, s pedig diadallal - mert Sina répacukorgyárában dolgozó nyomorú horvátokat fogtunk, kik a Jellachich tábor által hátrahagyott marha és juh belekben faggyút kerestek. De ekkor mindenki csak horvátot keresett, bár milyen volt is az!

October 10-én a miklósfalvi - Niklszdorf¹⁸¹ [így!] - táborba értünk, s itt iszonyú hideg eső [így!] közt két napot eltöltvén 12-én Pahrendorfba¹⁸² érkeztünk, hol a falu fölötti dombon táboroztunk. A nemzetőri népség vad vérszomjat tanúsított, mert midőn a Vürtemberg huszárok több horvátot elfogtak a népség ezekre törni akart. De a huszárok magokat jól magyarosan elkáromkodván „Fogjatok ha kell” rászólással a népet közibök csapással fenyegették, s egynek lova csakugyan félreugorván Pány¹⁸³ nevű hangászunkat a földre terítette, de baja n[em] lett.

¹⁷⁷ „1848. Sept. 28-án Csütörtökön. Ma mentek el az összes őr seregek a faluból [Pápakovácsi] Jánosházára.”

„1848. Oktob. 1-én Vasárnap. A múlt éjjel valamennyi nemzet örök, a kik Jánosházára voltak kocsikon szállítva, vissza jöttek. Az a hír, hogy a jövő kedden [október 3-án] [Székes]Fehérvárra kell menniük.” Varju, 1997. 25. p.

¹⁷⁸ Ma Mosonmagyaróvár.

¹⁷⁹ Inkább még kellene.

¹⁸⁰ Egy ‘a’ betű kihúzva.

¹⁸¹ Ma Nickelsdorf, Ausztria.

¹⁸² Pándorfalva, Parndorf, Ausztria.

¹⁸³ Valószínűleg azonos Páni Józseffel (polgári zenész). Lásd H. Szabó, 1994. 104. p. (784. sorszám)

Pandorfon¹⁸⁴ éppen a plébánusnál voltam, midőn Csányi főbiztos belépett, s hírül adá, hogy az Ausztriába nyomulás el van határozva. Én Bónis Sámuel¹⁸⁵ követtel párbeszédbe ereszkedvén mondtam, hogy erre a nemzetőrségnek kedve alig leend - mire ő - „ezt csak T[isztelen]dő úr mondja, mert tart tőle”. Én mondték „a nemzetőrséget mint káplán követni fogom bárhová menend, s őt lebeszélni soha n[em] fogom”. - „De tudja - mondá ismét ő - hogy hatalmam van azt felakasztatni aki ettől vonakodnék” - „de engem - viszonzám - csak n[em] akasztat fel T[ekinte]tes Úr”. - „Nem - mondá - Isten mentsen meg, csak megijesztek, kit megijeszteni tudok, múltkor egy báróra csakugyan ráijesztettem”.

Mindamellet 14-én 6 ágyú, s a 7-ik honvédszászlóalj késéretében a pápai nemzetőri zászlóalj Soprony felé indítottatott Theodorovics csapatának üldözésére.

Sopronyban harmadfél napot töltöttünk, miután azért hogy a városba n[em] szállásoltattunk eleinte majd „craval”¹⁸⁶ történt. E napok elteltével haza bocsáttattunk azon kellemetlen érzéssel, bár e haszontalan költségeskedés, fáradtság és dologmulasztás sikerdúsabb eredménnyel koronázott volna!¹⁸⁷

October 18-án tamquam re bene gesta¹⁸⁸ zene, és lödőzés, - mit a legkeményebb parancsok sem akadályozhattak - elhagyott barátaink s hozzátartozóink karjaiba érkeztünk.¹⁸⁹

XLVII. A Pápaiak hasztalan felzaklatása vakhírre

De mint meglepeténk, midőn beszélék, hogy távollétünk alatt Pápán is táborozás történt. Néhány hazabocsátott zalai nemzetőr a szerecseni kocsmában tivornyázott. Beszédek és garázdálkodásaik miatt a nép közt olyhamar lángra kapható eszme, hogy közelébe horvátok vannak, terjedni kezde. Ez eszme először a szomszéd Gecsét, utóbb pedig Vaszart lázította fel. Vaszarról a hír félhivatalosan Pápára hozatott. Az úgy is felzaklatott kedélyek kaptak az alkalmon - s kinek jutott volna eszébe ekkor a dologról elmélkedni, elmélkedve azt kétségbe vonni?

¹⁸⁴ Lásd 118. jegyzet.

¹⁸⁵ MNL. IV. 293. p.

¹⁸⁶ Csetepaté

¹⁸⁷ Zsuppán István helytelenül állapítja meg, hogy a pápai nemzetőrök is részt vettek a schwechati csatában. Ők már korábban, Sopronból haza térhettek. Valószínűleg akkor sem változott volna a csata kimenetele ha nemzetőreink jelen vannak... Zsuppán, 1991. 5. p. (A harmadik „kivonulás” alcím alatt.)

Az információ valószínűleg Somogyvári, 1943. XV. fejezetéből származik. A regény szerint nemzetőreink eljutottak a schwechati csatába.)

¹⁸⁸ Mégis miután a dolog jól viseltetett.

¹⁸⁹ XLV - XLVI. fejezeteket tartalmilag és kihagyásokkal idézi H. Szabó, 1994. 67. p. hibásan 18. jegyzet valójában 26. jegyzetszám alatt a Pápai Lapok 1881. 16. száma alapján.

Irodalmi ihletésű feldolgozása: Somogyvári, 1943. XIII-XV. fejezetek.

Vö: Zsuppán, 1992/b. 7. p. Zsuppán István csak a két drávai kiindulást számítja nemzetőreink kalandjaihoz, így beszél jelen esetben harmadik kiindulásról, holott a polányi furcsa expedíció és a Kiscell-jánosházi kiindíttatás is ideszámítandó, így ez már az ötödik bevetése volt a pápai nemzetőröknek. (Nem Perndorfban, mint a szerző írja, hanem Parndorfban, azaz Pándorfalván ütöttek táborn.)

Csakhamar a harangok félreverettek, dobok pergettettek, fegyverek süttettek, s az egész nép kiállásra szólítottatik. Fut ki futhat, védszert ragad milyent talál férjfi és asszony, felnőtt és gyermek. S e rendezetlen tömeg többféle irányba útnak indul, hogy koszorús babérokat arathasson. Estve történvén a dolog jól előre haladtak, de miután horvátok éppen n[em] mutatkoztak, hacsak a ganéjkupacokat, fákat, épületeket azoknak n[em] vették, diadallal visszatértek nevetés és tréfa között. Sokan azonban bosszúval tölték el az ily haszontalan rettegtetés miatt! Az egész October 8-án történt.¹⁹⁰

XLVIII. Újoncozás¹⁹¹

Pándorfi¹⁹² táborozása után a nemzetőrség többé ki nem mozdítottatott, annak haszonvehetlensége a Bécs közelében October végnapjaiban vívott schvechati¹⁹³ csata mindinkább bebizonyítván. Ehelyett most s pedig elég későn az újoncozáshoz fogtak. De mivel a törvény kivétel nélkül kötelező volt, Veszprém megye pedig különösen, s majd egyedül a helyettesítést feltétlenül eltiltotta azért az elégtelenség majd általános lett. Nemcsak a földművelők ekéiktől, mesterlegények műhelyeiktől ragadtattak el, hanem írnokok, sőt kispapok s fel nem esketett szerzetesek pályáikról leléptettek, s hadi öltönybe öltözni kényszerítették.

A pápai kispapok közül Körmendy János Győr, s Kasenczky János Veszprém megyei theologusok léptettek e pályára, az első azonban a Győrben helyettesítést hasznára fordítván magát megváltotta, s elhagyott pályára visszalépett. E napokban Bakonyaljának legvirágzóbb ifjúságát Pápán megfordulni a Mars zászlói alá soroztatni szemléltük. Azonban a lelkesülés a haza iránt oly fokra hágott, hogy a máskor majd kétségbeesett újonczok most nyugodtan sőt részben örömmel szentelék magukat a pályára, melynek oly kevés rózsája, s oly sok tövise van, s melyben a jutalom legföllebb elvérzés v[agy] öntudat lehet!¹⁹⁴

XLIX. Forradalmi kormány, papírpénz, hírlapirodalom

Az újoncozás még folytonosan tartott, midőn nagyszerű változások a színdarab második felvonásához vezettek. Miután Jellachich [így!] honunkba tört a törvényszerű kormány gépeinek kerekai megakadtak, a ministerium leköszönt, Széchényi [így!] elmebajba keveredett, Vesselényi¹⁹⁵ [így!] elutazott, s a szabadság régi hősei tekintélytelen törpékké aljasultak, s az egész Lamberg¹⁹⁶ meggyilkolásával a forradalom bizonytalan terére hurczoltatott. A

¹⁹⁰ Vö. Varju, 26. p.

¹⁹¹ Kossuth Hírlapja szerint Pápán a Hunyady[így!] csapat toborzása rendkívül eredményes volt „A derék vadászok néhány nap alatt száz fővel szaporodtak.” Cserny: 1970. 135. p.

¹⁹² Pandorf, lásd 118. jegyzet.

¹⁹³ A schwechati csata 1848. október 30-án a magyar seregek vereségével végződött.

¹⁹⁴ 1848. november 20 és december 23 között Szakonyi Lajos főszolgabíró és Barcza József kapitányok, mint újonc-kiállítási választmány 1371 főt írtak össze, ebből 193 önkéntest. Cserny: 1970. 138. p.

¹⁹⁵ Bárány Wesselényi Miklós, MÉL. II. 1042. p.

¹⁹⁶ Gróf Lamberg Ferenc, Magyarország tejhatalmú kormányzója meggyilkolása 1848. szeptember 28.

kormányt most a „honvédelmi Bizottmány”¹⁹⁷ [így!] vitte, melynek elnöke Kossuth Lajos, tagjai többnyire a legszélsőbb baloldaltól¹⁹⁸ voltak.

Papírpénz öntötte el az országot, s húszast v[agy] aprópénzt látni n[em] is lehet.

A hírlapi irodalom a mérséklet minden határain túllépett, s feladatul tűzte ki a királyságot népszerűtleníteni, a köztársaságot pedig megkedveltetni, mi végre közóhajtássá vált azoknál is kiket a higgadtabbak közé számlálunk.

L. Új császár. Vindischgrätz [így!] ¹⁹⁹. Amétások

December 2-án 5-ik[így!] Ferdinánd az annyira dicsőített, s lealacsonyított király trónjáról lelépett, s a tettek színhelyétől eddig távol állt unoka öccsének a 18 éves Ferencz Józsefnek engedve azt át, csak így reményelvén a dynastia, hogy megingott tekintélyét fegyveres kézzel, s még is a böcsület színével vivandja ki. A magyar kormányon lévők a leköszönést törvényellenesnek, s így nem kötelezőnek hirdeték, s a már úgy is elidegenített, kedélyeket még jobban elidegeníteni törekedtek, kivált midőn mind inkább fenyegető hírek érkezének, hogy Vindischgrätz [így!] h[erce]g a fővezér még a tél folytában akarja a határokat átlépni. December a legnagyobb ámításoknak volt hónapja, s ha valaki kétségbe merete vonni, hogy a Magyarok [így!] csak győzhetnek, az a legnagyobb megtámadásoknak lett volna kitéve.

Mint egy gyenge álom lebbent át az egész hószak²⁰⁰ az ember emlékezetén keresztül, és szinte kételkedik ha azok mind megtörténtek-e, melyek megtörténtek! S szinte szégyenleni kezdi, hogy olyasmiket elhihetett, miket elhitt, de a roham ragadta az embert akarta, vagy nem.

Vindischgrätz [így!] 16-ik December valósággal honunkba lépett, de hogy merre fordul, mi szándéka van, azt sem hírlapokból, sem hírekből ki n[em] vehettük. Hogy Pozsonyt kardcsapás nélkül bevette azt öt napig suttozták, de csak az 5-én²⁰¹ tudtunk meggyőződni, hogy az valósággal megtörtént, de a megtörténtet is csak úgy hívők el, hogy a magyarok azt csak azért hagyták el, hogy a diadalnak örülőt annál könnyebben töreikbe keríthessék, annál inkább mert épp e napokban jött Görgey²⁰² tábornok győzelméről irtóztos tudósítása: „Éljen a magyar, győztünk”. E tudósítás caricatúrájául²⁰³ jött n[em] sokára, hogy Soprony is m[eg]-adta magát, s ezt elhihetjük tüstént, mert n[em]csak a Sopronyban volt katonai parancsnok

¹⁹⁷ 1848. szeptember 21-től - 1849. május 2-ig, eredetileg hat fős testület Magyarország területi integritása védelme szervezésére. 1848. október 8. után az ország kormányzása is a kezébe került, ettől kezdve Kossuth Lajos volt az elnöke. A Szemere-kormány szüntette meg, 1848. május 2-án.

¹⁹⁸ Szemere Bertalan, Mészáros Lázár, Nyáry Pál, báró Jósika Miklós, id. Pázmándy Dénes, báró Perényi Zsigmond, gróf Esterházy Mihály, gróf Pálffy János, Patay József, Somssich Pongrácz, Madarász László, Sembery Imre. A névsorból is látható, hogy Plosszer Ferenc ítélete eléggé sommás.

¹⁹⁹ Herceg Alfred, Windisch-Grätz „a magyarországi lázadás” leverésének fővezére, még V. Ferdinánd nevezte ki, de Ferencz József is megerősítette e tisztségében.

²⁰⁰ hónap

²⁰¹ Valószínűleg arra gondol, hogy Pozsony elestét annak 5. napján vagyis december 20-án tudták meg hivatalos forrásokból.

²⁰² Görgey Artúr honvédtábornok, több ízben a honvédség főparancsnoka. MÉL. I. 616. p. Bona, 1983. 161. p.

²⁰³ karikatúra

Schröder érkezett meg, s Pápát 24 órára ostromállapotba vette, hanem Karácson előtti napon 6 ágyú, több rongyos huszár és honvéd is jött éjjel a legnagyobb hidegben Sopronyból visszavonulván²⁰⁴.

LI. Perczel Pápán. Zrínyi csapat. Kivilágítás. Győr feladatik

December 26-án²⁰⁵ a három napig óhajtva várt, s eddig még meg nem győzött²⁰⁶ Perczel²⁰⁷ érkezett meg öszves seregével, mely 4, legfölyebb 5 ezeret tehetett, s ruhátlansága különösen felötlött. Örömmel fogadtatott. Perczel az úgynevezett „Kástél” házban²⁰⁸ szállásolt, s tiszteletere az egész város kivilágíttatott, s e kivilágításnál sokan az emberek érzelmeit a szerint ítélik meg, ha világosabban, [vagy] sötétebben égtek-e nála a gyertyák. Mi éppen az újonczczá lételtől üggyel bajjal megmentett Aczél József²⁰⁹ szüleinél voltunk új misési estélyen, s így gyertyáinkat honn n[em] létünkben meg n[em] tisztogathattuk. Egy ismeretlen úr ezt észrevévén hozzánk betört, s indulatos neki rohanással követelte, hogy világításunk fényesebb legyen, másként ablakainkat beveri. Et haec olim meminisse iurabit.²¹⁰

Nálunk szállásolva volt az igen elhírt Zrínyi csapat tábori lelkésze Lapossy²¹¹. Muraközből származván lángoló magyar érzelmmel bírt. Bajusza, s harczias öltözete a lelkészt bennem gyanítani sem engedte. Ő beszélte a „Zrínyi” csapatnak, noha fele idegenekből állott, hősies elszántságát, s maga is nekünk esküvel fogadta, hogy első alkalommal nem keresztet fog kezében hordozni, hanem kardot övedzend oldalára, melyet hona ellenségeinek vérében fog megpirosítani. Túlhevült buzgalma hiszem is őt e feltétel kivitelére ragadta.²¹²

Másnap azaz December 27-én a sereg odább indult, de mint kelle bámulnunk, midőn nem a győri, mint mondva volt, hanem a komáromi utat választá, mert Vindischgätz ugyanezen nap Győrt is megszállotta, s pedig kardcsapás nélkül. Az egész előttünk megmagyarázhatatlan volt, - gyávaság, - árulás - gyengeség kényszeríti-e a hős Görgeyt folytonos visszavonulásra, s a nagy költséggel készült pozsonyi, és győri sánczok elhagyására! Ismét pár napig kételkedtünk, még álmunkból az igaz valóságra ébredni tudtunk. 29-én hallók az ágyúzást, mely Perczel seregét Móránál²¹³ szétoszlata.

²⁰⁴ December 20-án összeszedték Pápán a fegyvereket és Veszprémbe szállították, nehogy az ellenség kezére kerüljenek. Varju, 1997. 31. p.

²⁰⁵ Utána ‘az ol’ kihúzza.

²⁰⁶ le nem győzött

²⁰⁷ Hudi, 1994. 333. p. MÉL. II. 388. p. Bona, 1983. 263. p.

²⁰⁸ Az Esterházy kastélyban

²⁰⁹ Pfeiffer, 1987. 227. p.

²¹⁰ Jó lesz majd egykor emlékezni erre.

²¹¹ Láposi Géza római katolikus lelkész a 35. (Zrínyi) honvédszászlóalj tábori lelkésze volt. Viselt katonai rangot is, százados volt. Zakar, 1997. 207-227. p. Bona, 1988. 364. p.

²¹² Vidovics szerint Hunyadi huszárok is jöttek. Varju, 1997. 32. p.

²¹³ Perczel Mór serege Pápáról Győr felé vonult ki, de csak Takácsig jutott, amikor megtudta a város feladásának hírét. Innen Pápateszérre ment majd alá.

A csata valójában december 30-án volt, így 29-én csak rémhírek terjedhettek a vereségről. Vö. Hudi, 1994. 344. p. 49. jegyzet.

LII. Kósza hírek, aggodalom, Kossuth proclamációja

Perczel elvonulta után aggódva rettegtünk a császáriak bevonulásától. A készakarva terjesztett monda²¹⁴ hírek többnyire mindenkit feszültségben tartottak, - a férfiak még az előkelőbbek is azért rettegték, mert híre vala, hogy Vindischgrätz [így!] a 40 évesekig mindenkit különbség nélkül seregébe sorozand - a nők pedig, hogy a vad sereg féktelen indulatainak²¹⁵ esnek kikerülhetetlenül áldozatul. Nevelte az ingerültséget és félelmet Kossuthnak a kétségbeesés fellengző tollával írt proclamatioja, melyben a Nagy Szombatban [így!] elestekért gyász isteni tiszteletet rendel, a nőket pedig felszólítja, hogy a honukat gyáván védő férfiak számára Fejérvár és Veszprém között egy iszonyú sírt ássanak. Ezeknek következtében Pápán általános hordozóskodás²¹⁶ kezdődött, mert ki mehetett férfi és nő - s a mi legcsudásabb ez utolsók közül többnyire azok, kik legbiztosabban itthon maradhattak volna.

LIII. Császári csapatok bevonulása

De mint elbámultak, midőn December 30-án a császáriak bejöttek, s másnap minden alkalmatlankodás nélkül tovább vonultak. Dél tájban először két „könnyű lovas” érkezett, s a piarczon körülnézvén visszavágtatott - n[em] sokára ismét, húszt jött, s a piarczon felhúzott karabéllyal megállott, még végre beérkeztek a legszebb ifjakkól álló vadászok, német és horvát gyalogok mintegy ezren²¹⁷. Parancsnoka a csapatnak volt Petrichevich Horváth²¹⁸ ezredes, s ennek huszár öltönyben volt apródja különös ellentétben állt a német könnyű-lovasokkal, s hogy ez magyar lehessen, azt ugyan senki nem hitte. E csapat csak átvonult, de sem hódolatot, sem feketesárga zászlókitűzést nem követelt, mondom csak átvonult, mint az év, melynek ez legutolsó eseménye volt Pápán.

„Reményltem egy dicső jövőt, s láttam a múltat, mely múlni nem akar.” (Eötvös)

Az 1849-i események

Vannak kivált nyári napok, melyeknek reggele borús, dele a legfénylőbbek egyike, s estvéje a mindent szétromboló jégnek színhelye. S ilyen napja a magyar nemzetnek volt az 1849-ik év. Láttuk a nemzetet az év kezdetén borús kilátások közt, láttuk a tavaszkor dicsőségének tündöklő fényében, s láttuk az év végével megsemmisülve, a nemzetek sorából kitörülve, alkotmányát, nemzetiségét veszve. Lássuk a szomorú dráma lejátzásának²¹⁹ egyes Pápára vonatkozó körülményeit.

²¹⁴ Inkább ‘kósza’.

²¹⁵ Utána a ‘esnek al’ kihúzva.

²¹⁶ menekülés, rakodás

²¹⁷ Vidovics Ágoston szerint 1.400 fő volt a keresztül vonuló csapatok létszáma. Jellemző a plébános megjegyzése a pápaiak érzületére: „Maguk után falragaszokat hagytak a városban, de azokat a városiak mindgyárt a császáriak elmenetele után le hasogatták.” Varju, 1997. 36. p.

²¹⁸ Báró Petrichevich Horváth János ezredes, német és horvát könnyűlovas, vadász, gyalogos katonáiról van szó. Vö. Hudi, 1994. 333.p.

²¹⁹ Utána a ‘követk’ kihúzva.

LIV. Marczaltó nem hódol meg²²⁰

Mindjárt az év első hetében Pápára ismét kis portyázó csapat érkezett, de pár napi ittléte után Marczaltóra vonult. E kis mezővároska a hódolatot 7 napig megtagadta, bírāja, és törvénybírāja megszökött, s csak akkor, midőn a veszprémi bizottmánytól nyert felhatalmazást, hódolt meg. Leginkább a nemzetőrségi eskü volt az ürügy, melyre építék vonakodásukat. A katonaság, mely itt most executio²²¹ képen volt, innen naponként két egyént²²² küldte Pápára a postán jött levelek átvételére, egyik napon²²³ ezek a szabad csapatbeliek által elfogatva eltűntek.

LV. Szabad csapatok

A magyar kormányon ülők tudnillik a Bakonyságot hazánk egyik védelmi főpontjának tartván azt gondolták, hogy innen az ellenséget nyugtalanítani akkor is lehetne, midőn az győzelmes fegyvereit a Bakonyságon túlvitte. Midőn Vidischgrätz [így!] az országba bejött, Pápán is többen felhatalmaztattak²²⁴ ily csapatok alakítására, de leginkább Lukács Sándor győri kormánybiztos Mednyánszky²²⁵ parancsnoksága alatt állított egyet, melybe n[em]csak az újonczok közül sokan a szolgálati idő kisebbitése reményében beálltak, hanem még a győri börtönökből kibocsátott rabok is besoroltattak.

E csapat Január 10-én tanyázott folytonosan tagokat szedvén magához. Történt azonban, hogy Mednyánszky éppen Pápán lenne akkor, midőn a két könnyűlovas²²⁶ szokott mód szerint a postára bejött²²⁷. Ezek elvégezvén dolgaikat egy zugkocsmába mentek. Mintha e két ember elfogásával a császáriak egész ereje megtörne, kapnak az alkalmon, és az elfogottakat előbb

²²⁰ Cserny, 1970. 139. p.

²²¹ végrehajtás, igazgatás

²²² A pápakovácsi plébános, Vidovics Ágoston, szerint „...két vasas meg jelent volna Pápán, kik a falakra parancsokat raggattak; de querillák jelentek meg, és a városban elfogták a két vasas katonát.” Varju, 1997. 30. p. Hermann, 1998. ... p.,

²²³ Lásd lejjebb, január 10-én, megerősíti Vidovics Ágoston feljegyzése is. Varju, 1997. 39. p.

²²⁴ pl. Pápakovácsiban egy Pápai Lajos nevű ember toborzott, mérsékelt eredménnyel, senki nem állt gerillának. Varju, 1997. 36. p. Azonban a ténylegesen sorozott katonák a pápakovácsiak közül is többen álltak a gerillák közé. Pl. Braun András, Hujber Mátyás, Sorok József. Miután a bakonybéli csata után hazamentek a kovácsi bíró nem tudta eldönteni jelentse-e az esetet a pápai városparancsnoknak. Végül a bíró Bezerédy prefektus segítségével tudatta gróf Althannal az esetet, aki behívatta az ifjakat, kihallgatásuk után a következőkkel engedte el őket: „Haza menni, dolgozni, többet fegyvert nem fogni - különben agyonlővetni, mint a kutya” Varju, 1997. 40-41. p. Vidovics később leírja: „1849. Febr. 26.-án Hefőn. Braun Andris, Sorok Józsi, és Hujber Mátyás meg szöktek Győrből, hol nekik katonáknak kellett volna felöltözni.” Varju, 1997. 45. p. Tehát mégsem a „polgári” életbe küldte a fiukat Althan alezredes.

²²⁵ Mednyánszky Sándor, Vö. Cserny, 1970. 139. p. Bona, 1983. 233. p.

²²⁶ Lásd feljebb 157. jegyzet, Pápától alig 7 kilométerre már nehézfegyverzetű vasas német lett belőlük. Vidovics plébános információi „Horváth István ügyész [valójában ügyvéd], ki szinte egyik querilla vezér, Kovácsiba jött...” származtak. Varju, 1997. 31. p.

²²⁷ Vidovics úgy tudja, hogy a lovasok falragaszokat helyeztek ki. Varju, 1997. 39. p.

ugyan Ugodba²²⁸, utóbb Bakonybélbe szállítják. A városi elöljáróság a tett következményeit előre látván a császáriakat tüstént tudósította, kik 13-ik Január nagy csenddel be is vonultak, s még az nap kocsikon egy jókora csapatot a Bakonyságnak indítottak, az apát úr maga is kénytelen lévén lovait odaengedni.

Bakonybéli csatározás²²⁹

A szabad csapat ekkor már Bakonybélben volt.

A császáriak hát az ugodi és koppányi bírót magukkal vívén éjjel a Bakonyság rengetegei között a falunak tartottak. Éppen éjfélkor értek Bakonybélbe²³⁰ de mivel a szabad csapatbeliek kevéssel előbb érkezükről tudósítottak, csatarendben kivonultak folytonos lödőzés között. Az eredmény - noha a placat²³¹ 10 halotról tudósít n[em] volt több egy halottnál a csapatbeliek, s két sebesült a császáriak részéről - de szerencsétlenségünkre 4 a csapatból elfogatott, s 14-én Pápára behozatott.

Két csapatbelinek agyonlövétése

A katonaság az egész csapatot rablócsapatnak tekintvén az elfogottak közül hármat halálra ítelt, de az egyiknek fiatalsága miatt a kiállott halál félelem betudatván,²³² kettőn [úgy]m[int] Szalay Gábor²³³ győri hajós, - s Redl Antal²³⁴ tamási²³⁵ ácslegényen Január 15-én fél egykor délben a halálos ítélet por és ón által, ott hol azelőtt a bitófa állott²³⁶, végrehajtatott. Nekem, és Spránszky Ferenc káplántársamnak jutott ama szomorú osztályrész a kivégzendőket a vesztőhelyre késérni, s őket a hit vigasztaló szereivel a szükség e legnagyobbikára előkészíteni. Redl Antal teliesen törődve, s majd magánkívül végzé pályáját, nejének s több

²²⁸ Cserny, 1970. 139. p.

²²⁹ Vö. Hudi, 1994. 333. p. és Cserny, 1970. 139. p.

²³⁰ A két (vasas) németet sértetlenül kiszabadították. Varju, 1997. 31. p.

²³¹ plakát

²³² „A harmadik elfogott querilla 16 esztendő fiatal gyermek; ez a grófi vár udvarán harmincz csapást kapott a negyedik szinte fiatal, 50 botot.” Varju, 1997. 40. p. Vö. Hermann, 1998. ... p.,

²³³ Cserny, 1970. 140. p. Szalai Gábor győri és Varga Gergely csetényi népfelkelőket említi. Ugyancsak Szalay Gábor győri hajóst és Redl Antal Bakonytamásiba való ácslegényt említett a Wéber féle feljegyzés is. Hermann, 1998. ... p.,

²³⁴ Vö. H. Szabó, 1994. 271. p. és 58. jegyzet, PL. 1881. 18. szám alapján. Lásd még 165. jegyzet.

²³⁵ Bakonytamási

²³⁶ Akasztó utcában, a temető mellett. Kis, 1905. 98. p. Vö. a Wéber féle feljegyzés szerint: „...kint hol az akasztófa állott, a sávolyi malom keresztjének át ellenében, végrehajtatott.” Hermann, 1998. ... p.,

Az akasztófa a mai Batthyány utcában a két temető között állhatott. Ezt a területet a XVIII. század közepétől Akasztófa utcának nevezték. (Szalai, 1987. 101. p.) Az Akasztó utca földrajzi névként ma is ismert. Vö. Balogh - Ördög, 1987. 138. p. és 132. p. térképe.

A sávolyi malom a Tapolca patak jobb partján, Pápa határában Sávoly pusztánál helyezkedett el. Valószínűbb, hogy a pápai Historia Domus értesülése a pontosabb. Wöller, 1994. 52-54. p. és uo. 160. p. Malmok Pápa külterületén című térkép. Heitler, 1969. 2. p. Vízimalmok Pápa határában és 23. p. a szerző rajza a malomról 10. p.

gyermekének csizmájába rejtett öt húszast²³⁷ hagyván. Szalay ezelőtt is a győri börtön lakója mindvégig megtartá jelenlétét, s bár a vallás szereit szívesen elfogadá, - egykedvűségét is, azonban a bitófa megpillantásakor aggályát fejezé, hogy tán őt - noha nemes ember felakasztják²³⁸. Ez aggodalmát eloszlatván mind végig nyugodt maradt, s mikor szemeit beköték is így szólott: „Nem szükség bekötni, én már úgy is sokszor néztem a halál szemébe” - mit azonban a német őrmester éppen nem értett. Az egyik eljárásban az a különös volt, hogy itt a várban²³⁹ az ítélet felolvastatott ugyan, de német nyelven, künn pedig egészen elhagyatott.²⁴⁰

A csapatnak többi része a Bakonyságot átbarangolván B.szőlősen²⁴¹ feloszlott, s néhány nap múlva magukat többen feljelentették, kik akkor bántalom nélkül is maradtak, de utóbb öszveszedetvén, mint újonczok Sopronyba szállítottak az olasz hadsereg számára.

LVII. Tomor Ferencz sorsa, köztársasági egylet

Különösen említésre méltó Tomor Ferencz T[ekintetes] Profektus úr unokájának nevelője. Ezt is az újonczozási törvény pályájából kiragadván, a szabad csapat közé állt, a bakonybéli csatározásban részt vett, de ennek múltával a csapat eloszolván ő is haza tért, Bezerédy profectus úr közbejárására Altham²⁴² fő parancsnok által a büntetéstől fölmentetett. Ezután Hencz Ferencz ménfői haszonbérőkhöz ment tanítói minőségben, azonban őt is mint ifjaink legnagyobb részét hazánk függetlensége iránti túlságos szeretet nyugodni nem engedte, s mintegy igazolni akarván a latin mondatot: quo semel est imbuta recens²⁴³ s.a.t. noha jól tudta, hogy őt mint gyanúst őrszemek kísérik, még is belső ösztönének ellentállni nem tudván, pápai ifjú barátaival levelezett, őket a katonaság megtámadására, népfelkelés alakítására, s vezérletére szólítván. A levél nem tudom mi úton a katonaság tudomására jutott, minek következménye Tomor elfogatása lőn. Iratai közt tervezetét találták egy köztársasági egyletnek, mely a nyári hónapokban tetteleg létezett, rendszeres hivatalnokai voltak, s melyben beszédek tartattak a legradicalisabb szellemben. Ez iratok következtében több pápai ifjú kérdőre vonatott, azonban úgy látszik, hogy vagy magukat igazolni tudták, v[agy] pedig a katonai hatóság az egésze, mint éretlenül fölhevült elmék szüleményére adni mit sem akart. Tomor azonban csak az 1850-i nyáron bocsátatott el.²⁴⁴

²³⁷ Utána 4-5 olvashatatlan betű kihúzva.

²³⁸ „A két haramia féle querillákat pedig a császári katonaság lovasok, gyalogosok, temérdek nép kíséretében a Pápai káplánok mellettük ülven, mert katolikusok voltak, ki vezették az akasztófa alá és ott készen lévén már előre a sír, abba bele lövettek.” Varju, 1997. 31. p. Hermann, 1998. ... p.

²³⁹ Nyilván a Várkastélyra gondolhatott.

²⁴⁰ Vidovics feljegyzése szerint január 16-án vagy 17-én Vilax Antal pápai polgármester házába hatolt be egy gerilla - bizonyos Mácz nevezetű - a polgármester ijedtében összeesett, az irgalmasok házfőnökét, orvost, kellett hívni hozzá. A gerillák Pápa városát felgyújtással is fenyegették. Varju, 1997. 41. p.

²⁴¹ Balatonszőlősen

²⁴² Gróf Altham alezredes a pápai katonai közigazgatás parancsnoka. Vö. Hudi, 1994. 333-334. p.

²⁴³ Ahol egyszer besározott, most s.a.t.

²⁴⁴ Vö. Varju, 1997. 45. p. Az eredeti ítélet szerint 6 évet kapott nehéz vasban. Uo. 52. p.

LVIII. Ostromzár. Hódolat. Lefegyverzés

Mindezeknek következtében Pápa számosabb katonasággal rakatott meg, éjjel s nappal folytonosan lovas czirkálók jártak, úgy, hogy Januárus napjaiban ismert személyeknek sem lehete a városból kimenni, hacsak e célra a katonaságtól útlevelet nem kapott - a várostól írásbeli hódolat kívántatott, mi vonakodás nélkül meg is adatott - a fegyverek öszveszedettek, s a tisztesbekét kivéve Sopronyba szállíttattak. Azonban a szállítás visszaélésekkel történt, mert a fegyverek földözetére rendelt katonaság a legszebb fegyvereket undok áron fecsérelte el.

Továbbá a fekete-sárga zászló a mi és a Benedekiek tornyából kitűzetett, - a postaházon a magyar háromszín újra sárgafeketére [így!] kenetett, az úgynevezett Kossuth kalapokon viselt vörös tollak eltiltattak, valamint a nemzetőri öltönyök katonai jellemöktől megfosztatni rendeltettek!

Hangulat:²⁴⁵ Az élénk politikai vitatkozások most visszavonó suttogásokká fajultak, s a katonásan büszke alakok leverten járdaltak²⁴⁶.

A casinót²⁴⁷ ugyan Altham különös kedvezésből be nem záratta, sőt azt a tisztek látogatásukkal is megtisztelték, de éppen ezért, s az átalános fordulatért a hangulat itt is nyomasztó és levert lett - a szívek egymáshoz csak gyanakodva közeledtek, kivált midőn néhány polgári egyén szabadabb nyilatkozatáért a katonai parancsnokságtól meg is rovatott!

Figyelmező:²⁴⁸ Egyébként az újságok közt a konservatív „Figyelmező” n[em] utánozta [a] pajzánságait, s a magyar ellenes német lapok n[em] pótolta a „Kossuth lap” regényes patriotizmusát²⁴⁹, pedig mi már ezekhez szokva valánk.

LIX. A szószéknek politikai céllokrai használata

Legsudálatosabb azonban az volt, hogy azt mit Kossuth s társai kormánya alatt minden józanabb gondolkozó méltán megrótt - a keresztény szószékeknek politikai céllokra elérésérei használata az osztrák kormány is elfogadta, s még nagyszerűbben üzte. Halál büntetés alatt meghagyatott minden lelkésznek, hogy a jobbágyi tartozásoktól fölmentés megerősítését, 5-ik [így!] Ferdinánd leköszönését, és Ferencz József trónfoglalásának tudtul adását, valamint a rebelliseknek nevezett magyarokkal bármilyen öszveköttetésben lévőket érő büntetéseket felolvassa, - s hogy valóban el n[em] mulasztotta, hivatalosan kellett a katonai hatóságot értesíteni. E kellemetlen dolog Janu[ár] 29-án általam teljesített, a szónoklási sor éppen rajtam lévén.

²⁴⁵ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

²⁴⁶ járkáltak

²⁴⁷ Vö. Kövy, 1986. 55. p.

²⁴⁸ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

²⁴⁹ hazafiságát

LX. A katonaság elvonul. Horváthok [így!] maradnak

Februariusban²⁵⁰ Altham [így!] alezredes a katonaság egy részével innen elvonult, hihető a kápolnai csatába²⁵¹, helyét Szluka kapitánynak hagyván. Ez egy keveset tágitott a feszes viszonyokon, már lehete itt-ott politikai vitatkozásokat hallani, sőt a magyarok új leginkább lengyel hadvezéréről²⁵² egész jegyzékeket lehete olvasni²⁵³, de csak eddig in speculo et aenigmate²⁵⁴, miután újabb s újabb győzelmi placatok a magyarok végenyészetének közeledtéről kétkedni alig engedének.

Ezeket a polgárság őrzi, hogy el ne szökjenek²⁵⁵ Azonban márczius napjaiban²⁵⁶ Szluka kapitány is az öszves lovassággal elköltözött s pápai helyőrségül egy főhadnagy²⁵⁷ parancsnoksága alatt szedett-vedett horvát nemzetőrök maradtak azonban katonai öltönyt viselőnek, s oly tudatlanok voltak, hogy a szentséget vívén a rendes őrtálló ennek láttára felém se nézne. De mivel ezek dús ígéretekkel csak kis időre csalattak ki honukból, a hosszas kimaradás miatt nyugtalankodni kezdettek, és többen honvágyuknak ellentállani nem tudván titkon a városból eltávoztak, s honuk határai felé húzódtak. S most²⁵⁸, min tán kacagni fog az utókor, a pápaiaknak kellett a város végein őrtállani, s szorosan vigyázni, hogy ellenségei el ne szökessenek. És hogy e feladatuknak annál könnyebben megfelelhessenek, miután fegyvereik elszedettek, a katonaságtól kaptak e célra fegyvereket. Továbbá mivel a távozást nagyon elősegítette a házaknál szállásoltatásuk, öszvepontosítandók őket e célra az izraeliták iskolája s a Benedekiek két osztálya rendeltetett tartózkodásuk helyéül. A Benedekiek két alsóbb osztályai közül az egyik a városházába, a másik a Benedekiek éléskamrájába tétetett át - de mivel a bajon segíteni lehetett a nélkül is a Benedekiek erőteljes fellépésük után az egész elmaradt, s a katonaság csupán az úgy is üres izraelita iskolákat foglalta el.

LXI. Komárom lődöztetése ide hallatik

Márczius hó közepe után Komárom folytonosan lődöztetvén az ágyúlövések Pápára hallattak.

Márczius 24-én magam is kimentem az úgynevezett kis kúthoz²⁵⁹, s ott a kényelmes üregű fáknak egyikébe állván a lövéseket egyenként és tisztán ki lehetett venni, ha jól fölvettem

²⁵⁰ Január 27-én ment el gróf Althan városparancsnok, Vas megyébe, helyét báró Szluka vette át. Varju, 1997. 44. p.

²⁵¹ 1849. február 26-27.

²⁵² Valószínűleg Dembinsky Henrik (Bona, 1983. 132-133. p.) altábornagyra gondolt. Akinek kinevezése ellen 1849. február 14-én Görgey hadparancsban tiltakozott, megalázónak nevezve, hogy győztes seregeit Dembinskynek rendelik alá.

A szó után áthúzva: 's pedig'.

²⁵³ * jellel a 'lehete olvasni' a margóra írva.

²⁵⁴ tükörben homályosan (Szent Pál)

²⁵⁵ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

²⁵⁶ Március 12-én még Pápán volt a gannai plébános mesélte, hogy a falu lakosai a kapitánynál jártak a papi robot ügyében ezen a napon. Varju, 1977. 47. p.

²⁵⁷ Doschen főhadnagy. Kis, 1905. 99. p. Utána 'vezer' áthúzva.

²⁵⁸ Utána 'az rendeltetett' kihúzva.

²⁵⁹ Földrajzi névként a Kis kút nem őrződött meg.

minden negyedik perczen történt egy-egy lövés hallhatólag, olykor azonban egyszerre is több.

Több hiteles férfi ezt Márczius több napjaiban ismételtetni hallotta, s a későbbi tudósítások eléggé meggyőzőnek, hogy Komárom ekkor csakugyan ostromlatott.²⁶⁰

LXII. Magyarpénz s az aprópénz hiánya

Márczius hónapban a pénz zavar a kedélyeket folytonos izgatottságban tartotta. A Kossuth féle 5 és 100 f[orin]tos bankjegyek²⁶¹ már jóval ezelőtt, mint értékükre nézve gyanúsak a forgalomban ugyan elvették, de többnyire egy kis vonakodással, mivel azonban ezeknek a közpénztárakban keletük volt, az aggály inkább mesterkél, mint valódi volt. De midőn Vindisgrätz [így!] h[erce]g a Magyarokat még sem nyomhatá el oly könnyen, mint eleinte gondola, s mint folytonos előrenyomulása után ítélve sokan az egész járatot „Hasen Jagd”-nak²⁶² nevezék - hogy az insurgensektől²⁶³ - mely szó most a „rebellis”-t²⁶⁴ váltá föl - a „nervus rer[um] gerendarum”-ot²⁶⁵ elvonhassa először az ötös és százás jegyeknek a közpénztárnál elfogadását eltiltotta, az egyes és kettősök beváltását pedig megrendelte²⁶⁶, ellenben a már Debreczenben kiadott tízesek birtokosait büntetés alá vetette.²⁶⁷ E miatt a pénzzavar folyton nőtt, s mivel a Kossuth jegyek többnyire a szegényebb osztályok kezeibe kerültek, mígnem vásárok alkalmával több helyen erőszakoskodások is történtek. Utóbb mint minden, a Kossuth jegyek is kereskedés tárgyává lőnek, kisebb nagyobb percenttel²⁶⁸ a zsidók által felváltattak. 20 p[er]cent híjával felváltatni magam is láttam, hihető a tudatlanobbak még több hiánnyal is váltottak²⁶⁹, sőt még az egy és két forintosoktól is vétetett szállítási díj, miután váltóhelyül Győr és Kisczell tüzetett ki.

Nevezetes még, hogy e hóban az aprópénz úgy megfogyott²⁷⁰, hogy többen a kereskedők közül kénytelenek lennének 5 garasos náluk beváltható czédulácskákat kibocsátani, a mészárszékekben is ilyeneket²⁷¹ adtak vissza, s máskor ugyanazért húst adtak.²⁷²

²⁶⁰ Az ostrom 1849. január elejétől 1849. április 22-ig tartott.

²⁶¹ A Kossuth bankók rövid összefoglalását adja, és fotóikat közli: H. Szabó: 1995. 6-31. p. Lásd az ott közölt irodalmat is.

²⁶² nyúl vadászatnak

²⁶³ Eredeti jelentése nemesi felkelő, Plosszer talán a népfelkelő, nemzetőr szinonimájaként használhatta.

²⁶⁴ lázadó

²⁶⁵ mozgató erőt

²⁶⁶ elrendelte

²⁶⁷ Vö. H. Szabó, 25-28. p.

²⁶⁸ Itt az a haszon, amelyért a Kossuth bankó átváltása osztrák forgalmi pénzre történt. A húsz percent a pénz értéke ötödének felel meg, vagyis az 5 forintot 4 forinton váltották át.

²⁶⁹ A Wéber feljegyzés szerint a zsidók Kossuth bankó beváltásának oka: „...a többiek miután Vindischgrätz [így!] ezek ellen tiltakozott, csak nagy veszteséggel váltattak be a zsidók által, kik azokat az Alföldre vitték, hol a magyar kormány és katonaság tartózkodott. Hermann, 1998. ... p.

²⁷⁰ „E közt az apró pénz meg eltűnt, hogy a kereskedők, és mészárosok az ausztriai egy f[orin]tos bankjegyeket két, négy utóbb 8 részre is eldarabolták, hogy válthassanak, sőt némelyek 5 és 2 garasos papír jegyeket adtak ki, melyeket más alkalommal ismét készpénz gyanánt visszafogadtak.” Uo. ... p., Vö. Varju, 1997. 38. p.

LXIII. Octroyirte Verfassung²⁷³

Úgy látszik, hogy Márczius mindenkor a legfontosabb események hónapja volt. Mint minden e hóban új alakot ölt, úgy az emberi ügyek is többnyire ekkor fordulnak sokszor oly irányban, mely felé fordulni soha se hittük. Egy év előtt Márczius 15-én jött létre a magyar alkotmány, mely ha végső analizisében²⁷⁴ a magyar faj vesztét okozta volna is az általános népképviselőlet miatt, mégis az pillanatnyira a higgadtabbak előtt is úgy tűnt föl, mint a magyar faj tökéletes győzelme a többi fajok fölött.

Ez idén pedig ugyan Marcziusban jött létre az úgynevezett „octroyirte Verfassung”, mely a magyar faj tökéletes lealacsonyítását tűzte ki célul, mert n[em] csak a nemzetiségek egyenjogúsága mondatik ki még a hivatalos nyelvre nézvést is, hanem Magyarhon feldarabolása is teljesen kimondatik benne.

Az e miatti idegenkedés:²⁷⁵ Ez alkotmány kihirdetésével minden magyar aggódva kezdte a jövőbe pillantani, és az is elfordult az ausztriai kormánytól, ki eddig győzelmeit szívből óhajtotta. Ez okozta, hogy itt Pápán is Kossuthot hadseregével mindenki mint Szabadítót várta, s a kevéssel ezelőtt Ausztria felé hajlani kezdő hangulat teljesen megváltozott.

Örvendetes jelek:²⁷⁶ Örvendetes jelül szolgált, hogy Húsvét napján²⁷⁷ a Pápaiak által jól tartott horvát katonák maguk a piarczon kiáltozák: „Éljen Kossuth”. Még örvendetesebb, hogy az ausztriai sereg annyira szorongattatik, mi szerint már e csőcselékre is szüksége van.

Április 13-án már teljesen meggyőződünk, hogy a Magyarok Pesten táboroznak²⁷⁸.

LXIV. Katonaság átvonulása

Április 22-én úgy vagyunk, mint midőn a nyári csendes ugyan, de rekkenő idő a közelgő vészes orkánt sejdítteti. Vindischgrätz [így!], kinek nevéhez annyi remény s kilátás kötve volt egyfelül - másfelül pedig oly félelmet gerjesztett, hogy a pórság, nevével ijesztgeté gyermekeit, Vindischgrätz [így!] állomása betöltéserei alkalmatlanságát intézkedéseivel bebizonyítván visszahivatott, s helyét Veldennek engedte.

Ez állomása veszélyességét belátván úgy tetszik döntő csatára készül, s e célra seregeit folytonosan pontosítja²⁷⁹. Ma délben tudnillik Április 22-én érkezett 270 ember kik csak egy

²⁷¹ A szövegben ‘ilyeseket’ szerepel.

²⁷² H. Szabó, 1994. 49. p. Idézi a Pápai Lapok 1881. 19. szám alapján.

²⁷³ Az olmützi oktrojált alkotmányra gondol a szerző. 1849. március 4-én adta ki I. Ferenc József császár, e szerint a Magyar Királyság elvesztette különállását, részleges önállóságát és az „egy és oszthatatlan ausztriai császárság” része lett.

²⁷⁴ elemzésben

²⁷⁵ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

²⁷⁶ Uaz.

²⁷⁷ 1849-ben március 8-án volt húsvét vasárnap.

²⁷⁸ Valójában április 20-án rendelte el, Ludwig von Welden altábornagy a magyarországi osztrák seregek új főparancsnoka (kinevezése április 12-én történt) Pest kiürítését, és április 24-én fejezték be. Április 13-án még csak Pest alatt portyázott a magyar sereg.

órai pihenés után a közellévő falukból berendelt kocsikon tovább szállítottak, hihető Esztergom felé miután a hírek szerint a két sereg annak vidékén pontosították össze. Április 23-án ismét egy meglehetősen vadászcsapat vonult keresztül, délben érkezett, s rövid pihenés után, útját tovább folytatta.

LXV. Visszavonulás jelei

Április 24-én éppen évnapján a hálaünnepélynek²⁸⁰ különös jeleneteknek voltunk szemtanúi.

Reggel mindenféle tisztek érkeztek kocsikon, kik a Griffbeni rövid tartózkodás után útjokat tovább folytatták. Azt mondták róluk hogy Rákoson történt megveretésükről²⁸¹ beszéltek volna, és n[em] sokára a casinoban még kicirculíomoztatni²⁸² is láttam a rákosi csatát persze olyantól, ki se ott n[em] volt, sem katona nem volt.

A volt nádor kocsi:²⁸³ Nem sokára ezek után érkeztek igen csinos, többféle alakú kocsik, köztük egy gazdagon megaranyozott díszkocsi is. A kíváncsiak egyikétől az egyik kocsiban ülő csinos nőszemély megkérdezett: „Honnan jönnek lelkem?” - mire ő magyarul felelé: „Alcsuthról.” - „Hová mennek?” - „Merre az Isten vezérel” - Így hát e kocsik István²⁸⁴ nádor-nak kocsi. Az ezekben létező holmik maradványai ama kincseknek, melyeket József²⁸⁵ az 50 évig volt nádor gyűjtött, s melyek most a 31 éves száműzött nádor részére szállítatnak.

A Figyelmező megszűnése:²⁸⁶ Délután a „Figyelmező” nevű lap érkezett egy kis czédula alakban, melyben jelenté, hogy a császáriak Budapestről [így!] kivonulván, neki is tovább kell állnia, s így az újságnak megszűnni.

E tudósítás villámként hatott meg minden embert kit leverőleg, kit emelőleg. Csoportosulások történtek mindenütt, ki-ki beszélte reményeit, kilátásait, aggályait. A gyermekek föl s alá futkostak, apró háromszínű zászlókat hordoztak, s a város újra zajtengerré lett. Már lehete némely vérszomjasok által azt is beszéltetni: Ezt v[agy] amazt fel kell akasztatni, mert „schvarzelb”. Mindazáltal estve felé meg kellett győződünk, hogy eldöntő csata még nem történt.

LXVI. Menekülők

Április 26-án iszonyú csatának²⁸⁷ kellett történnie, mert egyező tudósítások szerint a folytonos ágyúdörgések szünetre sem találtak.

²⁷⁹ összpontosítja

²⁸⁰ Lásd a XXXIV. Fejezetet.

²⁸¹ Talán a nagysallói diadal (április 19., osztrák szemszögből vereség) híre lehet. Ebben az időben nem volt Rákoson jelentősebb csata.

²⁸² kicirkalmazni, kiszínezni, lerajzolni

²⁸³ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

²⁸⁴ Habsburg István, MÉL. I. 783. p.

²⁸⁵ Habsburg József, U. o. 822. p.

²⁸⁶ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

Ugyanez nap nem tudom örvendetesnek, v[agy] leverőnek mondjam-e ez eseményt nem várt vendégek lépének meg. Délben érkezett Gruber²⁸⁸ generális, több tiszt a g[ene]ral commandoból²⁸⁹, sok nevezetes politikai menekvő. A g[ene]ral commandoból 4 tiszt nálunk volt ebéden²⁹⁰. Oly sok magyar huszasuk volt, hogy 15-öt készek voltak velünk fölcserélni.

Délután jött több mint száz kocsi poggyászokkal megrakva - azon horvátok által földözve, kik kevéssel előbb itt Pápán tanyáztak. A Bakonyban egy valaki rájuk lövén lovukat ellőtte, s mivel az árokban egy szentgáli embert találtak, azt magukkal elhozták. Máskor tán agyonlőtték volna, de most szabadon bocsáták meglegedvén ama döfődésekkel, szúrásokkal, verésekkel, melyeket bőven osztogattak az úton.

A katonák levertsége mutatá, hogy n[em] legjobban érzik magukat, s ámbár az itt parancsnokoskodó főhadnagy eleget mondá is nekik: Nur Courage verfluchten Kerls őket felvidítani nem lehet. Volt is beszéd a nép között, hogy meg kellene őket támadni, csak hogy mint a mesében n[em] találtatott egér, ki a macskára a harangot felkötötte volna. Marczaltő körül azonban a nép több menekvőt kifosztott, többek közt valami Almásyt.

Hám primás:²⁹¹ A Pápára érkezett menekvők közt volt a h[erce]gprimás Hám János²⁹² is. Magas szikár termetén a szenteség képe ült, s őszkora daczára tagjai gyermeki ártatlansággal lengettek. Szállását az Irgalmasok zárdájában vette, s délután díszes papi öltönyben templomaink látogatására jött. Beléptekor a kövezetre térdelt, s mennyei áhítattal imádkozott. Azután megnézte templomink részleteit, s teljes meglegedését nyilvánítá. Eljött azután lakunkba, belépett szobáinkba, kegyesen beszélgetett, s mindnyájunk szeretetét megnyerte.

Késéretében volt Farkas Ferencz fehérvári nagyprépost, Czigler Ignác lekéri apát s tábori főpap, Biró nevű szatmári kánonok. Másnap Ausztria felé utaztak.

Lonovics püspök:²⁹³ Április 27-én ismét egy más főpaphoz vala szerencsénk. Lonovics János²⁹⁴ kinevezett egri érsek valami Santho késéretében utazott itt keresztül. Szónoki tehetsége, éles belátása, helyes felfogása őt az előbbi diaeták²⁹⁵ legünnepelebb férjfiává

²⁸⁷ Április 26-én a kronológiai irodalom nem tud jelentősebb csatáról. Nagyobb ütközet csak Nagysallónál zajlott le, április 19-én de a menekülés magyarázható Pest feladásával és Komárom felmentésével, a magyar seregek általános sikereivel, mind az ország középső-, mind a keleti és déli határvidékein.

²⁸⁸ Április 26-én a kronológiai irodalom nem tud jelentősebb csatáról. Nagyobb ütközet csak Nagysallónál zajlott le, április 19-én de a menekülés magyarázható Pest feladásával és Komárom felmentésével, a magyar seregek általános sikereivel, mind az ország középső-, mind a keleti és déli határvidékein.

²⁸⁹ Hadparancsnokság

²⁹⁰ Utána vessző és 'is' kihúzva.

²⁹¹ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

²⁹² Hám János, MÉL. I. 667. p. Nyíltan szembefordult a forradalom és szabadságharc törekvéseivel.

²⁹³ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

²⁹⁴ Lonovics János, RNL. XII. 845. p. A szabadságharc alatt a békés megoldás híve volt, ennek ellenére a bukás után elfogták, lemondatták az egri érsekségről, 1860-ban térhetett ismét haza, 1866-tól kalocsai érsek.

²⁹⁵ országgyűlések

tették, Izmos teste, közép termete, hosszú kövér arcza, ép vonásai és haja alig 45 évűnek gyanították a főpapot, ki főpapságában már ekkor 15 évet töltött. Feszés magatartása azonban n[em] lekötelező.

Tán n[em] is gyanítja hogy önkényt megy a verembe, mely őt hazájától tán örökre elválasztja.²⁹⁶

LXVII. Magyarérzelmiek

Május 1-én bizonyosokká lettünk, hogy a német hadsereg Győrből is kivonulván útját a határok felé folytatja. Ennek következtében a már pár nap előtt levetett feketesárga [így!] zászlók helyébe a háromszínű újra kitűzetett, a posta ház színei újra befestettek, boltok előtt, s több házak ablakaiból is ily háromszínűek lengedeztek, s a gyermekek is ilyent hordozgattak csoportosan föl s alá menve²⁹⁷. A város nem ismert élénkséget kapott a politikai vitatkozások újra a túlsó baloldal szellemében folytattattak, estve nemzeti dalok zengenek, - s tökéletes meggyőződésre vált az oly igen régen táplált eszme: Jaj annak²⁹⁸, ki a magyart bántani meri.

Függetlenség:²⁹⁹ Május 3-án olvastuk Kossuthnak új szózatát a nemzethez, melyben közremunkálásra szólítja az Április 14-én Debreczenben kimondott függetlenség s a dynástiatóli³⁰⁰ elválás sikeresítésére³⁰¹.

Ezt a mihályházi predikátor³⁰² egyenesen Debrecenből hozta de olvasása úgy meglepett mindeneket, hogy bizton elmondhatjuk: Contremuit, steteruntque comae, et vox facibus haesit.³⁰³

Lapok³⁰⁴: Május 6-án már Kossuth Hírlapot, Márcziust és Közlönyt kaptunk, de benne valami fontosat nem találtunk.

Azonban nem sokára hallók, hogy Buda Görgeytől, Pest Henczitől³⁰⁵ [így!] a Budán hagyott osztrák katonaság parancsnokától lődöztetik. Már 12-én mint bizonyosat híresztellék, hogy Buda bevétel³⁰⁶, pedig még 19-én is Henczi [így!] kezén volt, s épp e napon olvastam, hogy 14-én Pestet iszonyún bombáztatta, mi által Pest legszebb része rommá lett.

²⁹⁶ Érdekesség, hogy Pápán keresztül menekítették a császári és királyi bábolnai ménest is. Varju, 1997. 55. p.

²⁹⁷ Vö. Hudi, 1994. 335-336. p. A városi tanács az itt leírtnál óvatosabb volt a magyar trikolor használatának engedélyezésében.

²⁹⁸ Utána 'a' betű kihúzva.

²⁹⁹ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³⁰⁰ A Habsburg uralkodóháztól.

³⁰¹ A Függetlenségi Nyilatkozat. Vidovics Ágoston szerint „Pápán örül minden lélek a függetlenségnek.” Varju, 1997. 62. p.

³⁰² Bóday János, H. Szabó, 1994. 181. p.

³⁰³ Megremegett, haja az égnek állt és torkán akadt a szó.

³⁰⁴ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³⁰⁵ Hentzi, Henrik osztrák tábornok, budai városparancsnok. RNL. IX. 763. p.

³⁰⁶ Valójában május 21-én foglalták el a magyarok Buda várát.

LXVIII. Toborzás

Már egy hét óta a toborzás itt folytonosan megy - zene kíséretében föl s alá járnak, s a harcias hangulat már száznál³⁰⁷ többet gyűjtött Mars zászlói alá, mi által a városnak nemcsak előbbi tartozása lerovatott, hanem remény van, hogy az újabb állítandó 50 ezerből³⁰⁸ Pápára eső illeték lerovatni fog.³⁰⁹

A katonásdi düh még a gyermekeket is megszállta. Több negyedik iskolás ifjú, kik 14-ik évüket sem érték el - minekutána itt a város részére el nem fogadtattak, Győrbe utaztak, s ott a katonai parancsnoktól bevétettek szülőiknek iszonyú fájdalmára!³¹⁰

LXIX. Első magyar csapat Pápán

Május 19-én estve egy szakasz Hunyadi huszár érkezett, a legelső magyar csapatocska, melyet a császáriak elvonulta után látni szerencsések valánk. Egyszerű szürke köpeny újra öltve, szürke pantallón³¹¹, s pörge kalap volt egyenruhájuk. Ezek azonban csakhamar elvonultak anélkül, hogy nagyobb zajt ütöttek volna!

LXX. Buda visszafoglalását követő érzelmek

Május 24-én tudtuk meg bizonyosan hogy Buda 21-én visszafoglaltatott. Mint mikor két héti szorongás után egy véletlen által aggályainktól rögtön megszabadulunk, oly kellemesen hatotta meg e hír egész valónkat, s nem volt ember, kinek ajkairól a köszöntés után e szavak nem hangzottak volna: „Buda visszavéetett”

Fáklyás zene Hunkár tiszteletére³¹² Ez esemény okozta meghatás³¹³ eredménye volt az ugyanez nap tartott fáklyás zene [a] kormánybiztos és főispán Hunkár Antal³¹⁴ tiszteletére.

Az égő fáklyák, s a minden ablakból sugárzó gyertya fényözön kellemesen hatott meg. A vármegye ház előtt Horváth István ügyvéd szónoklatot tartott, melyre Hunkár Antal egyszerűen, de meghatólag felelt, különösen kiemelvén, hogy a Gondviselés működésének tulajdonítandó, hogy a 8 megyére szorított magyarok ennyire tudtak előhaladni. Közbejött ének, és zene után még egy körmenetet tettek, s azután elszéledtek.

Új követ:³¹⁵ E fáklyásmenetnek czélja volt Horváth Istvánt mint követjelöltet megismertetni, de mivel tőle mint protestánsból a kátholikus többség irtóznék, s inkább a kátholikus Arzner³¹⁶

³⁰⁷ A ‘száz’ z betűje s-ről javítva.

³⁰⁸ A városnak az előző évi hátralék felett június 25-én már csak négy fő hátraléka volt az újoncállítási kötelezettségből. Lásd Hudi, 1994. 336.p.

³⁰⁹ A megelőző fejezetekből tartalmilag idéz H. Szabó, 1994. 181. p. a PL. 1881. 20. szám alapján.

³¹⁰ Idézi - két és fél sor kimaradt az idézetből - H. Szabó, 1994. 181-182. p. a PL. 1881. 20. száma alapján. (PL.-ban a teljes idézet benne van.)

³¹¹ nadrág

³¹² Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³¹³ meghatottság

³¹⁴ MÉL. I. 758. p.

városi aljegyző felé fordulna, Hunkár középutat választott, s a visszatért Vermes helyébe minden zaj nélkül Horváth Mihály³¹⁷ csanádi püspököt és új cultusministert választatta.³¹⁸

LXXI. Csikós huszárok

Május végnapjaiban az úgynevezett csikós huszárok érkeztek. Öltönyük pörge kalap visszahajtott tollal, rövid kis dolmány apró fehér gombokkal a pantallon. Kisczellben a sóházi pénztárt elfoglalták s ismét tovább mentek. Az újonczozás folyvást tart.

LXXII. Országos böjt. Vad imádság. Szent menetek

Június 1-én kaptuk a „Közlöny” hivatalos lapot, melyben parancsoltatik, hogy három héten át vasárnap és csütörtökön sz[ent] menetek tartassanak, beszédek intéztessenek a néphez, hogy lelkesüljön s tömegesen felkeljen az invasiora³¹⁹ készülő orosz ellen, sőt hogy a nép előle vagyonát eltakarítsa, az el nem takaríthatót pedig felgyűjtsa. Továbbá rendeltetik, hogy Június 6-án országos böjt tartassék. Végre közöltetik egy a cultusminister, Horváth Mihály által szerkesztett, és naponként elmondandó imádság. Imádság csak névre, melyből a kereszténység odaengedő szelleme helyett vad bosszú lehel, s inkább alkalmas a lázas keblek felrázására, mint az Isten haragjának engesztelésére, vagy kegyelmének megnyerésére, s azért a clérus³²⁰ által a hatszor előforduló „vad ellenség” szavak után „vad imádságnak neveztetett”. A böjtöt a papok szigorúan megtartották, sőt a plébánia házban főttet sem ettünk, de úgy látszik a böjt nem népszerű dolog, mert a világiak, s katonák azon könnyiden átestek, s az egész nem tekintették másnak, mint a kath[olikus] népség rokonszenvének megnyerésére szolgáló szernek. A sz[ent] menetek is megtartattak, általunk beszédek is mondattak, de csak fájdalmasan, s a körülmények hatalmától kényszerítve nyúltunk oly beszédek szerkesztéséhez, melyek végelemőkben szószekeink lealázására szolgálnak, miután ezekben egészen kikerülni a politikai tért majd lehetetlen.³²¹

Ezen egész intézkedésből csaknem napnál világosabban kitűnne, hogy a magyar kormány ingadozik, miután az egész annak színét viseli, hogy a vízbe fúló a happhoz³²² is kapkod.

³¹⁵ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³¹⁶ Artner József, pápai aljegyző

³¹⁷ Történetíró, püspök, kultúrpolitikus, MÉL. I. 749. p.

³¹⁸ Vö. Hudi, 1994. 336. p. Szerinte Vermes Illés lemondott. Vermes valószínűleg nem ment el Debrecenbe az országgyűléssel, hanem január 24-én hazatért. Azt mondta nem tudott Kossuth kellő számú kocsit kiállítani a követek elszállítására. Ennek ellenére zaklatták a császáriak, pl. javait összeírták. Varju, 1997. 43-44., 50. p.

³¹⁹ lerohanás, előzőnlés

³²⁰ papság

³²¹ Pápán az esperesi kerület papsága elfogadta a „vad imádságok” kihirdetését, Vidovics Ágoston pápakovácsi és Bakacs István gannai plébánosok szavaztak ellene. Vidovics Ágoston nyíltan leírta naplójába illetve az alapján készült Historia Domusba, hogy „Népem is velem együtt nem Horvát Cultus Minister átkos imádságát, hanem Egyházunk helyben hagyott szokásos Collectáit imádkozta és ide kapcsolt rövid imádságot, mely szóról szóra így következik:” ... Varju, 1997. 66-67., 72. p.

³²² habhoz

LXIII. Vilmos huszárok

Június 8-án több huszár érkezett a „Vilmos” ezredből, világos kék ruhával, s fűzőld csákóval. Kegyesen fogadtattak, s a virág füzérek szép kezekről csinálva az ablakokból csak úgy özönlöttek rájuk. Estve nagy lakoma tartatott számukra előbb a grófi kertben, utóbb az esső miatt a várban bent. Éjfél utánig tartott a mulatság, melyet csak az ellenséges csapatok mozdulatainak híre oszlatott szét.

LXXIV. Az agyonlőtt két szabadcsapatbeli sírja

Június 10-én, a télen meglőtt két szabadcsapatbeli sírjának díszítésére történtek intézkedések. Porló félben lévő hamvaik helyükön meghagyattak, de a bitófa lebontatott, a hely körül sánczoltatott³²³ s a sírok fölé két fakereszt állíttatott. Különös sorsa az emberiségnek, hogy a haltaknak díszítésére több gondot fordít, mint az élőknek kiképzésére, - s midőn az élők lakhelyei emlék nélkül semmisülnek meg, kevés elenyészett nép van, melynek síremlékei nem volnának! Ezeknek is nejeik, s árváik gyámoltalanul barangolnak ide s tova, de sírjaik nagyszerűen ápoltnak.

LXXV. Kmetty hadosztálya

Június 11-én érkezett Pápára Kmetty³²⁴ ezredes hadosztálya, mely mintegy öt ezer emberből állott³²⁵. Lelkesülten, s mint magyar városhoz illik a kitüntetés minden jeleivel fogadtattak Buda ostromának e hősei.

Június 12-én délután indult e csapat [a] Rábaköz felé³²⁶ késértetve hő kívánatainktól, s résztvevő fohászunktól, mire a közlegénységnek szüksége is volt, miután sokban a lelkesedés lángja már hamvadni kezdett. Magam hallám egytől: „Istenem, minket áldás helyett folyamatosan golyóval köszöntgetnek, bárcsak egyszer még meggyónhatnék.”

Csornai csata:³²⁷ Mint későbbben megtudtuk egész éjjel mentek, s reggel felé Csornára érkeztek, hol fáradtan s elcsüggedve a császáriakra akadtak. De n[em] tudom vezéri ügyetlenség-e vagy előre nem látható véletlenség-e őket oly állásba hozta, hogy számosan elesnének, mielőtt fegyvereiket kilőhették volna. A temetőbe rejtett császáriak 15 lépésre bevárták a tömegesen előrehaladó sereget, s úgy törtek egyszerre rája. Vitézségük ugyan e bajt jóvá tette, s miután Csornán a császáriak hadvezére Vyss³²⁸ is lelövetett a németység Csornáról kivonult, de a mieink is rövid pihenés után Tétre vonultak.

³²³ Vö. H. Szabó, 1994. 271. p. és 58. jegyzet.

³²⁴ Kmetty György tábornok, MÉL. I. 939. p., Bona, 1983. 203. p.

³²⁵ A hadosztály összetételének részletekbe menő felsorolása: Kis, 1905/a. 101-104. p.

³²⁶ Kmetty a pápaiaktól szerzett információt a Rábaköz terepviszonyaira vonatkozóan. Vilax Antal polgármester utasítására Osvald Dániel jegyző adott felvilágosításokat, közösen elemezték a rendelkezésre álló térképeket. Nem tudni, hogy Osvald követte-e a sereget a csornai csatába, de amikor az írásbeli csata után a sereg átvonult a városon ismét velük tartott. Kis, 1905/a. 104., 108. p.

³²⁷ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel. Lásd Király, 1976., Kis, 1905/a.

³²⁸ Franz Wyss tábornok, Király, 1976. 29, 31. p.

Általános volt a katonaság véleménye, hogy nem a régi császáriakkal volt dolguk, különösen kiemelték a császár dsidásokat, kik a huszárokat jól megkaszabolták.

Sebesültek ápolása:³²⁹ Délután 13-án s 14-én reggel a hozott sebesültek³³⁰ eléggé bizonyíták veszteségünk nagyságát. Kórházzá lett most a pompás grófi lak, az izraelita iskola, s az irgalmasok háza. A sebesek ápolásában kitűntették magukat Pápa lelkes hölgyei. Asszonyságok, s kisasszonyok seregesen jövének a korodába³³¹ a sebesültek kötözésére s ápolására. Gyermekes vetélkedtek tépések készítésében³³² - sőt nőegylet is alakult, melynek célja a szerencsétlenek sorsának enyhítése³³³.

LXXVI. Népfelkelés vakhírre

De midőn e ritka feláldozást festem, lehetetlen érintetlenül hagynom egy eseményt, melynek borzasztósága megrendíti valómat, leírása a keserv könnyeit facsarja ki szemeimből, s mely örökös szégyenfoltja marad Pápanak mindaddig, míg lesznek érző szívek, és gondolkodó fők, pedig csak a lakóságnak legaljasabb része vett benne részt.

A csornai csatának napján Június 13-án estve felé, már midőn a magyarok győzelméről senki nem kételkedett, - vágatott be nagy robajjal három ágyú, mintegy száz huszár földözettel. Lehető gyorsasággal vágattak a fapiarcz felé szüntelen kiáltozva: „A németek jönnek.” Rémület s aggodalom közt fogott mindenki holmijának eltakarításához.

Nem sokára az ágyúk és huszárok a templom előtti téren állottak meg, a tüzérek égő kanócczal, és további parancsra várakoztak.³³⁴

A városban létező tüzesebb fők titokteljes czimboráktól izgatva, megragadták ez alkalmat, s népfölkelést sürgettek, és sokan, mielőtt jel adatott volna, részint rendes fegyverekkel ellátva, részint hegyezett dorongokkal a kálvária felé siettek szüntelen ordítózza: „Veretessenek félre a harangok”. A városi tisztviselőség s a helybeli apát és plébánus ezt ellenzették, annál inkább, mert a közelálló tüzértiszt azt szinte feleslegesnek állította. De nem némul-e ott el az ész szava hol indulatok és féktelen szenvedélyek viszik a főszerepet. Eleinte a tisztbek közül jöttek a ház elé a félreveretés sürgetésére - de az apát úr okainak³³⁵ engedve ismét tovább állottak, utóbb a pórtömeg közül 4 v[agy] 5 jött szikrázó szemekkel az apát elé, s egy magát dühösen elkáromolván a kezében lévő málter keverőt emelé az apát felé őt tán leütendő, ha a mellette állók annak más irányt nem adnak.

³²⁹ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³³⁰ Június 14-én csütörtökön 30 kocsis sebesültet hoztak Pápara. Varju, 1997. 72. p.

³³¹ kórházba

³³² A környező falvakból is kellett „viselt ruhadarabokat” begyűjteni a tépés készítéséhez. Varju, 1977. 72. p.

³³³ A pápaiak derekasan kivették részüket a sebesültek ápolásából, különösen a hölgyek tevékenységét emeli, ki Trskó János tüzerfőhadnagy levele. „Szóval a pápai hölgyek emberi erő felett vittek véghez. Isten áldása ezért rajtuk és maradékaikon.” Kis, 1905/a. 108-109. p. és 113-114. p.

³³⁴ A templom előtt felállított ágyukra, Huszár, 1989. 2. p.

³³⁵ indokainak

Harang félreverés:³³⁶ Vészesebb kitörésektől lehetővé tartani, a félreveretés megengedtetik, s ekkor megszólalván tornyaink érceinek búskomoly hangjai, ellentárlhatatlanul ragadtak meg minden keblet. Futott minden ember azt sem tudván igazán „hová, vagy miért?” puskák helyett többnyire botokkal, dorongokkal, vasvillákkal s.a.t. fegyverezve - rend és öszvetartás nélkül.

Kíváncsiak lévén mi fog történni, mi is utánuk mentünk, midőn tudósítottunk, hogy az egész ismét csak vakhír, s vagy megrettent egyének agyának szüleménye, v[agy] pedig mint később beláthattuk, némely titokban működő vad demagóg koholmánya, ezáltal is a kedélyeket lázas ingerültségben tartani akarván. A tüzes malom³³⁷ innen a visszajövő huszárok elkezdék kiáltozni: „Éljenek a magyarok”, utóbb pedig „Éljenek a huszárok” mind a kettőt a nép lelkesen viszonzta.

LXXVII. Reguly meggyilkoltatása

De úgy látszik e szavak voltak a jelszó egy iszonyú merény elkezdésére. Mert alig hangzottak el a légből a lelkesedés eme hangjai, s a várkert átellenében fekvő Reguly ház kapuja iszonyú döngések közt megtámadtatik. Reguly János³³⁸ szabó mester akkor, midőn a téli napokban a német csapatok Pápán száguldoztak némelyek szerint önkényt, mások szerint Altham alezredes parancsára, a magyarok által nála hagyott köpenyeket, s más katonai szereket a császáriaknak átadta³³⁹, miért őt általánosan mint honárulót bélyegezték, nyilvános helyeken sértegették, sőt nyíltan a magyarok visszajöttekor agyonveréssel fenyegették. Azonban ő lelkében megnyugodva volt, s többször állítá, hogy csak a kényszerítő parancsnak engedett, hogy állásában mindenki azt tette volna, mit ő tett - s azért noha eltávozhatott volna, még is itt maradott még akkor is, midőn ablakai többször bezúzottak,³⁴⁰ s személye is nyilvános bántalmakkal illetetett.

Háza megtámadása alkalmával is otthon volt, s mivel egyik lába hibás lévén - a falakon általi menekvés nehezebbre esett, a pinczébe vonult a zaj s dörgetés hallatára. Az erőszakoskodás folytában a várkertből egy lövés történt - mire készakarva ápolgatott az a gondolat, hogy Reguly lőtt le az ablakból, - s a düh kétszerezve lőn. Lassanként minden ablakok bezúzottak, kapuk, ajtók betörettek, s a házra golyókkal folytonosan lödöztek úgy, hogy azok, kik honn maradtak, a németekkel csatáról éppen nem kételkedtek.

Legsajnosabb az volt, hogy a katonaság is a nép közé keveredett, s a helyett hogy csendet eszközlött volna, az erőszakoskodást még nevelte, kivált a huszárság lödözött vég nélkül. Végre hosszú küzdelem után sikerült rést törni a kapun, mellyen bemenvén a szerencsétlent a

³³⁶ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³³⁷ Tüzes malom

³³⁸ Reguly János szabómester 1841-ben szerzett polgárjogot Pápán. Hudi, 1995. 178. p. 3. számú melléklet, A pápai polgárok betűrendes névsora (1794-1847). Somogyvári, 1942. és Somogyvári, 1943. Tévesen Reguly Gáspár néven szerepelteti.

³³⁹ Hudi, 1984. 489. p. szerint az akkor kitűzött császári zászlókat is a német származású szabómester készítette, természetesen ehhez nem kellett feltétlenül német barátnak lenni, hiszen a munka elvégzésére kötelezhették.

³⁴⁰ Háza a Győri úton, a Várkerttel átellenben állt, konkrétan a feltételezett házhelyet is megadja Zsuppán, 1992. 5. p., Kis, 1905. 100. p.

pinczéből kihúzták, és iszonyú zajjal a vármegye házba késérték. Már a tömlöczbe zárták, midőn alattomos bújtogatók, kik egyenesen a szerencsétlen életére törtek, őt a tömlöcből kikivánták, s ott a hely színén meggyilkolták. Még akkor is, midőn az ütések sokasága miatt földre terítették, a halállal viaskodva kezeit csak mozgatta, egy lelketlen felkiáltván: „Él ám még!” s öldöklő fegyverével fejét két felé vágta, mire ő lelkét Teremtőjének átadta.

Eltemetése:³⁴¹ Teste egy ideig a hely színén maradt, utóbb a városmajorba³⁴² húrczoltatott, hol másnap egyházilag beszenteltetvén - papi késéret nélkül a temetőbe vitetett. Oly nagy volt a tegnapi esemény után a lázas kedélyektől fellelem, hogy az egyházi szertartásokat sem bátorkodtunk végrehajtani, noha ő egyház tekintetében éppen nem érdemelte.

Házának teljes kirablása:³⁴³ Háza teljesen kiraboltatott, bútorai öszvetörettek, ékszerei, fehérneműek elhordattak, sőt a kapuról s ajtókról még a réz kilincsek is. Nagy részt vettek e rablásban az itt lévő katonák, kivált pedig az ezeket nagy számmal késérő „markotányosnők”. Sőt n[em]csak ő, hanem még a nála lakók is mindenükből kifosztattak. S tán e fosztogatás más házakat is ér, hisz már a grófi várra törtek, hacsak itt egy erélyesen közbeszóló tiszt őket el nem utasítja. Bár előbb tette volna, de úgy látszik a tisztek is ez alávaló czimboraságban részesek, magukat nem is mutatták! Csak borzalommal gondol minden jobb érzésű az indulatok e féktelen kitörésére, s minden jobb érzésűnek szemeiből lehete olvasni még másnap is e gondolatot: Bár a hazafiság szent neve soha ily alávalóságokra ne bitoroltatnék!³⁴⁴

Visgálatok³⁴⁵, elfogatások is történtek - de többnyire csak a másodrendű bűnösöket érte a büntetés, a fő indítók folyvást rejtve maradtak, s még a szenvedett károkérti kárpótlás 1850-[b]en sem eszközöltetett, noha négyszer is új vizsgálat kezdetett.³⁴⁶

LXXVIII. Cholera és kórház

A féktelen indulatok e zajlongása, s a hadsereg folytonos mozgásai közt az égnek haragja is nagy mértékben nehezült városunkra. A cholera Június 8-án köztünk kiütött, s a tett intézkedések dacára pusztítása folytonosan növekedett. 24-ik Júniustól végéig legjobban. Naponként híveink közül 14, 15 esett áldozatul, s mi az iszonyú hőség dacára reggeltől késő estvéig jártuk a várost sokszor annyi nyugalomunk nem lévén, hogy megpihenhettünk volna! Ezekhez járultak azután a sebesültek is, és az ezekkel való bánás bizonyára a pásztori hivatal legterheesebbéi közé tartozik!

³⁴¹ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³⁴² A Bástyá utca és a Major utca kereszteződésében állt egykor. Ma a Tűzoltóság és lakóházak állnak a helyén.

³⁴³ Uaz.

³⁴⁴ Vidovics Ágoston írta Pápakovácsiban a történetek másnapján: „Igen is a múlt éjjel volt a legundokabb történet Pápán.” Varju, 1997. 73. p.

³⁴⁵ Június 20-án „Kmety ezredes már be fogdoztattya Regulí Szabó mesternek agyon verőit.” Uo. 74. p.

³⁴⁶ Vö. Zsuppán, 1992. 5. p.

Érdekes a hír terjedése, az események rövid tudósítás szerű leírása a pápakovácsi Historia Domusban, Varju, 1997. 74-75.p.

LXXIX. Érzelmek, s ábrándok

A cholera daczára városunk elég élénk volt, mit leginkább a toborzóknak, és az itt tanyázó Vilmos huszároknak lehet tulajdonítani, egyébként is az életnek majd minden becse elenyészett! Június 22-én hat átszökött, v[agy] elfogott könnyűlovas mulattatott, s mi már boldog álmainkban Bécset is lábainkhoz borulva szemléltük, s a magyar dicsőség fénye elhomályosíthatatlanul ragyogott szemeink előtt, de - „prudens futuri t[em]poris exitum caliginosa nocte premit Deus, ridetque si mortalis ultra fas trepidet.”³⁴⁷

LXXX. Ihászii [így!] csata

Már Június 26-án seregeink a Rábaköz felé mozogni kezdtek újra, s a huszárok is e napon Pápától búcsút vettek, szinte a templom hátánál felállított négy ágyú is tovább vitetett. Már ez éjjel a malomsoki füzeseknél csatáoztak. Eredménye lett, hogy a mieink előrenyomulni képesek nem voltak. Másnap a mieink Ihásziig visszavonultak - s a rábáni átkelést³⁴⁸ akadályoztatlanul hagyták. 27-ik Júniusban 3 és 4 óra közt kezdtük hallani az ágyúlövéseket, melynek sűrűsödő robaja irtózáttal tölté az ehhez nem szokott pápaiakat.

Tornyunkba menénk hát, s onnan akartuk kikémlelni a seregek mibenlétét és állását³⁴⁹. De a seregek úgy tűntek föl, mint a füzesek messziről szemlélve, az ágyúból pedig csak füstöt láttunk, s ropogást hallottunk³⁵⁰. Találkoztak³⁵¹ azonban bátrak, kik majd Ihásziig mentek, s a csatának szemtanúi voltak, én az ágyúzás legnagyobb dühöngése közt temettem, n[em] minden aggály nélkül, miután a dörgés mindig közelebből hallatszott!

Estve hét órakor a lödőzés mind a két részről megszűnt, s mi aggályosan vártuk az eredmény hírüladását. Azonban csak azt hallottuk, hogy mind a két rész helyét megtartván farkasszemet néz egymással, de két sérült ágyunkat s több sebeseinket behordatni szemléltük.³⁵²

A magyarok visszavonulnak

Nyolcz óra után rémültünkre a magyar sereg visszavonulni kezdett, s útját Tapolczafőnek³⁵³ folytatta. A visszavonulás okait most sem tudjuk, miután a császáriak vesztesége aránytalanul több volt a magyarokénál, hihető a többi részek v[agy] szárnyak előhaladása okozta.

³⁴⁷ Az előrelátó Isten az elkövetkező idő kimenetelét eltakarja homályos éjszakával, és nevet, ha a halandó a végzetén túl nyugtalankodik.

³⁴⁸ A németek Árpásnál és Várkeszőnél kezdték meg az átkelést, majd a bekerítéstől tartó és visszavonuló Kmetytől nem zavarva a várkeszői hidat lehozták Marcaltőre és ott kelt át a sereg nagyobb része a Marcalon és vonult az ihászi síkra. Kis, 1905/b. 106. p.

³⁴⁹ A magyar sereg felvonulását eredeti beszámolók alapján ismerteti uo. 106. p.

³⁵⁰ Pápakovácsiba is elhallatszott. Varju, 1997. 75-76. p.

³⁵¹ Inkább: találtattak

³⁵² Kis, 1896. 5-23. p., Kis, 1905/a. 106-110. p. 101-110. p. és visszaemlékezések uo. 110-115. p. és Huszár, 1970. 140-151. p. A csata teljes körű feldolgozása várhatóan a 150. Évfordulóra Hermann Róbert hadtörténész tollából fog megjelenni a Jókai Füzetek sorozatban.

³⁵³ Tapolcafő környékén éjszakáztak és valószínűleg Adásztevel - Ugod - Csót - Gic - érintésével igyekeztek Győr környékére a gyülekezőhelyre. Időközben Görgey parancsa értelmében Zircen át Székesfehérvár felé indultak meg. Kis, 1905/a. 109. p.

A császáriak benyomulásától szörnyűn rettegtünk³⁵⁴, miután hallók, hogy Marcaltót kirabolták³⁵⁵, különösen, hogy az urasági pinczében meg nem ihatott bort kiereszték, utóbb sebeseik megitták volna. Azonban 28-án reggel egy ágyút elsütvén³⁵⁶ Szemere³⁵⁷ felé mentek - a magyarok pedig a Bakonyalján Sz[ent] Márton³⁵⁸ felé tartottak.

Az ihászi csatában megsebesültek közt volt egy tót legény, ki majd minden madár füttyülését a legtermészetesebben tudta utánózni - a korodában, hol szinte üzte művészetét, sokan madár gyűjteményt véltek lenni.

A magyarok elvonulása után a hozzájuk tartozók is elvonultak. A sebesültek, hacsak mehettek valamiképp, elmentek.³⁵⁹

Fekete hadnagy:³⁶⁰ Leginkább részvétünket felébresztette valami Fekete³⁶¹ huszár hadnagy, alig 18 éves, anyjának egyetlen gyermeke. Anyja folytonosan késerte - de szerencsétlenségére

³⁵⁴ Sokan elmenekültek a városból. „Estére futott Pápáról minden.” Az állatokat a nórapi erdőbe és a plébánia tag melletti gyöpre menekítették a pápai mészárosok a császáriak bosszújától tartva. Varju, 1997. 75-76. p.

³⁵⁵ Július 6-án levelet kaptak a falusi bírók, hogy a kirablott marcaltóieket gyűjtéssel segítsék. Uo. 77. p.

³⁵⁶ Kmety Trskó János tüzérfőhadnagyot bízta meg, hogy a pápai Kálváriánál egy üteg tüzérrel figyelje az ellenség feltűnését és egy ágyúlövessel jelezze azt a fősergnek. 28-án ez az ágyúlövés dördült el. Kis, 1905/a. 108-109. p. (A megbízatásról Plosszer káplán természetesen nem tudott, így a lövés okát sem tudta adni.)

³⁵⁷ Győrszemere, az osztrák csapatok végül is nem Pápa, hanem Győr irányába fordultak, hiszen céljuk Kmety és Pöltemberg serege egyesülésének megakadályozása volt.

³⁵⁸ Pannonhalma, erre vonulva akarták utolérni, a fenti parancsnak megfelelően a tüzérüteg tagjai Kmety hadtestét. Végül a Székesfehérvár fele kanyarodó csapatokat Zircen érték utol. Kis, 1905/a. 109. p. (Kmety útjáról és a megváltozott hadicélokról rövid összefoglalást ad Kis, 1905/a. 109. p.) Plosszer káplán természetesen nem láthatta át ki miért és merre vonult, ezért az itt előadottak kicsit zavarosak.

³⁵⁹ Pápa városa a tanácsulési jegyzőkönyvek szerint 34 elhalt honvéd temetésére utalt ki pénz. Sajnos ma már nem tudni kik voltak ezek és hova lettek eltemetve. Huszár, 1989. 2. p. Vizsgálni kellene, hogy kideríthető-e a halottak illetősége, lehet, hogy a 34 fő magyar és császári halottakat egyaránt tartalmaz.

Kis Ernő csak 19 magyar halotról tud. Ezt egy 1849. július 1-én id. Stetina Ferenc m. k. számvevő által hitelesített, a vármegyei levéltárban őrzött irat alapján állapítja meg: 4 fő alkalmi sírásó összesen 28 „testet, melyek közül 9 német katona volt, ihászi-i és marcaltó-i határban eltemettek.” Kis, 1905/a. 109-110. p. Megállapítása szerint temetés a lesvári (helyesen lesházi) major előtt történt 7 sírba. (Ebben valószínűleg benne van a németek által elismert 65 halott, vagy legalább azok egy része is.) A lesházi major Ihászi pusztától délnyugatra, az egykori Üchritz-Amadé birtokon, a vasútállomás és az országút között helyezkedik el. A temetések színhelye megfelel, a visszaemlékezések alapján a csatateret leíró, Kis Ernő elmondásának. A területen terepbejárást és szükség esetén régészeti feltárást kellene végezni. Balogh - Ördög, 1987. 87. p. Földi, 1978. 17. p. és térkép melléklet.

Az ihászi csata halottainak mind Ihásziban (jelenleg egy 1948-ban állított téгла emlékmű áll a település északi szélén, elődje egy korabeli fakereszt volt), mind Pápán (a Március 15. téri obelisz) van emlékműve. H. Szabó, 1996. 71., 151. P. fotókkal, a kötet borítóján a pápai emlékmű színes fotója található.

az ihászi csatában az ifjúnak lába ellövetett³⁶². Az iszonyú seb daczára szegény Veszprémbe vitetett.

Gömbös térparancsnok

Ekkor illant meg valami Gömbös³⁶³ nevű kapitány és pápai térparancsnok. Azelőtt mint gyermek itt tanult s nevelkedett³⁶⁴, s azért annál inkább érezteté most előléptetését. Azt mondá, hogy négy akasztófát állíttat, s arra két papot, s két zsidót akasztat. Persze ezek csak szavak voltak, miután erélytelensége oly nagy volt, hogy Reguly meggyilkoltatásakor magát mutatni sem merte.

Elmentekor a várostól 500 p[engő]f[orin]tot fölvet³⁶⁵, s a város lovain s kocsiján viteté magát majd Péterváradig. Hálából se a kocsit, se a lovakat vissza nem küldte.³⁶⁶

LXXXI. Magyar szellem működése

Június 29-én a császáriak Győrbe újra bementek. Mind a mellett, hogy Győrhöz Pápa oly közel³⁶⁷ van, a magyar Szellem itt folyvást működött, n[em]csak abban, hogy a magyar érzet küljeleit megtartá, hanem az által is, hogy tetteleg részére dolgozott. Az itt vett ökröket Rábaközbe hajtani nem engedé, a gabonavivőket feltartóztatá, s mindent elkövete a németek közlekedésének akadályozására.

Vasmegyei népfölkelés³⁶⁸: Sokat tett a tekintetben valami Ivánkovics vezérlete alatt kis Czellben [így!] működő vasmegyei junta. Ez, noha a magyaroktól teljesen elvágva volt, nép felkelést is eszközle, de ez Sárvárrott csúful megszaladván, Vasmegye urai többnyire Pápara menekültek Ivánkovicsal együtt.

Faágyú:³⁶⁹ Itt viteték keresztül a népfölkelés egyetlen ágyúja, mely fából készült. Egy nagy tölgy törzsök szépen kiesztergálozva, s belül pléhvel kirakva egy közönséges paraszt kocsira tétetett, s megvolt az ágyú.

³⁶⁰ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³⁶¹ Iványi Fekete Jenő Tivadar valójában főhadnagy a Vilmos huszárok Kmety tábornokhoz beosztott osztályánál. Június 27-én sebesült meg, a lábát amputálni kellett. Júliusban alszázadoská léptették elő. Bona, 1988. 204-205. p.

³⁶² Kis Ernő nem tudni milyen forrás alapján leírja a történeteket. Kis, 1905/a. 107. p.

³⁶³ Gömbös Kristóf, nemesi származású, 1848-ban tizedesből lett százados (kapitány). 1849. július közepétől Kmety hadosztályába tartozott. Péterváradon tette le a fegyvert. Az 1850-es években hivatalt vállalt, mint Bach huszár. 1873-ban Pápan halt meg. Bona, 1988. 234-235. p.

³⁶⁴ Az utolsó 5 szó alatt olvashatatlan átírás nyomai.

³⁶⁵ Utána ‘‘lo’’ szócska áthúzva.

³⁶⁶ Vö: Zsuppán, 1992. 5. p.

³⁶⁷ Utána ‘volt’ áthúzva.

³⁶⁸ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³⁶⁹ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

Magyar bankjegyek:³⁷⁰ Miután Győrött a magyar bankjegyek nulla értékére süllyedtek, itt a győri kereskedők által tetemes vásárlások történtek kivált borokban, s mivel³⁷¹ általuk minden kétszeres árral fizettetett, mindennek ára is még egyszer akkorára növekedett. A hús fontja³⁷² 24 kr[ajcár] váltó, a legközségeesebb boré 5, 6 forint p[en]gő lett, a bolti cikkeket nem is említvén.

Azonban nem sokára ha érzéseinket nem változtattuk is, küljeleinket változtatni kénytelenek valának.

LXXXII. A császáriak requirálnak³⁷³

Július 17-én reggel az egész város mozgásban volt, s majd minden ajakról hangzott: „Az ellenség itt vagyon” Nem is volt pusztá hír. A Kálvária felül jött 208 gyalog egy ágyúval, s noha e csekély erőt Pápa megemészthette volna, még is a város pusztítását megelőzni akarván a tisztviselők elébbe mentek³⁷⁴, őket barátságosan fogadták, s ez által a várost minden aggálytól megmentették. De drágán kellett megfizetni e kíméletet. 1500 akó³⁷⁵ bort, 500 akó pályinkát kellett a városnak kiállítani, e mellett azt tova szállítani, úgy hogy az elmentek csak két három hét múlva tértek vissza - sokan pedig későbbek voltak marháikat az ellenségnek ott hagyni, mint e járatnak iszonyait s kellemetlenségeit eltűrni.

Ezen csapat a „requirált”³⁷⁶ borokkal elmenvén majd három hétig csendességben valánk sem egyik sem másik fél vidékünkön nem mutatkozván. Az egész mozgalmat a csaták színhelyéről bizonytalan tudósítások tették. A magyar bankjegyek ugyan itt is szorult állapotba jövének, de azokon még is csekély veszteséggel túladni lehetett.

LXXXIII Komáromi kiütés következményei

De Augusztus 8-án a komáromi várból kiütdött őrség előörsei nálunk megjelentek, kik által az egész ismét új fordulatot vett.³⁷⁷ A német proclamatiók letéptek, a feketesárga [így!] zászlók levettettek, a magyar bankjegy kényszerített forgalomba hozatott, s a csüggedt remények újra feléledtek. Lehete most eleget hallani a magyar fegyverek győzhetetlenségéről, sőt nem voltak ritkák az állítások, hogy Páskevich³⁷⁸ [így!] az orosz főhadvezér oly szorult állapotba jött, miszerint a magyar főhadvezértől szabad elmenetelt esdeklene³⁷⁹, mit ez csak úgy engedett

³⁷⁰ U. az.

³⁷¹ Utólag a sor fölé írva betoldva.

³⁷² 1 font = 0,56 kg.

³⁷³ Vö. Hudi, 1994. 337. p.

³⁷⁴ elájük mentek

Vidovics Ágoston feljegyzése szerint, mintegy 200 császári katona jött Pápára. A téti és gyarmati plébánost is magukkal hozták, talán túsul, láthatóan féltek. Varju, 1997. 78-79. p.

³⁷⁵ 1 akó = 50,8 liter

³⁷⁶ A hadisarc fejében begyűjtött.

³⁷⁷ A mondatot idézi H. Szabó, 1994. 182. p. PL. 1881. 22. szám alapján.

³⁷⁸ Paskievics, Iván Fjodorovics, eriván grófja, varsó hercege, a Magyarország ellen küldött orosz cári csapatok főparancsnoka. RNL. XV. 235. p.

³⁷⁹ kérne

meg, hogy előbb minden népe fegyverét lerakja, mit meg is tett volna! Proclamatiók hirdették a kiűtött őrség által nyert zsákmány nagyságát. 2600 db. ökör, 800 sertés, 30³⁸⁰ ágyú, munitió³⁸¹ szekér csak egyik részét tették a nyerevénynek.

LXXXIV. Újoncsozás³⁸²

Nem sokára megkezdett az újoncsozási öszveírás.³⁸³ 19-ik évtől 30-ig menni kellett volna mindenkinek. 12 s 13 Augustus[ban] házról házra járt a küldöttség, melyhez minden felekezeti lelkésznek is csatlakozni kellett. 13-án egy úttal a kiállítás és besorozás is megkezdett, s már 160 egyén Páparól s környékéről Komáromba szállított, midőn a megszorodott császári sereg előrenyomulása kényszerítette Mátéffy biztost, s Neumann v[agy] most Újlaky³⁸⁴ térparancsnokot, ki ide való izraelita, Augustus 15-én nagy sietséggel tovább vonulni sok ifjúnak szerencséjére!³⁸⁵

Drótos tótok besoroltatnak:³⁸⁶ Az újoncsozásnál különös dolgok történtek. Néhány drótos tót kíváncsiságból a városházánál szédelgett az újonczokat szemlélni kívánván. Ép alkatuk az újoncszedők szemébe ötlött, s mintha csak a számot akarnák szaporítani, n[em] pedig a belső értéket, őket az újonczok közé sorolták e megjegyzéssel: „Gazember tótjai! Hurbán - Hodzsa, és Sturnak³⁸⁷ adtak katonákat, adjatok hát a magyaroknak is”.

Szinte egy ifjú izraelita:³⁸⁸ Még nevezetesebb is történt. Voltak emberek, kik hazafiságból-e vagy nyereségvágyból a fő pontoknál örködvén az utazókat elfogták, s őket bekésértették³⁸⁹. Egy ilyen kémelő Vásárhely³⁹⁰ körül örködött.

Történt, hogy egy pozsonyi izraelita különféle ékszerekkel, horgony órákkal s.a.t. utazna Vásárhelyen keresztül fiával, ellátva utazó levelekkel. A nevezett kémelő ezeknek daczára

³⁸⁰ Egy nulla áthúzza 300, helyett 30 db.

³⁸¹ löszeres szekér

³⁸² Vö. Hudi, 1994. 338. p.

³⁸³ A pápai kerület újonc állítási jegyzőkönyvét közli H. Szabó, 1994. 195-218. p. (Pápaiak 195-198. p., környékiek 198-218.p.)

³⁸⁴ Ujlaki József (1849-ig Neumann József). Részt vett a Jellasics elleni harcokban. Komáromban tette le a fegyvert, Londonba emigrált, majd Páparól élt. Bona, 1988, 624. p.

³⁸⁵ Tartalmilag idézi H. Szabó, 1994. 182. p. (Helyesen: Plosszer Ferencz: Az 1848/49. év eseményei Páparól, 10. fejezet.) a PL. 1881. 23. száma alapján.

³⁸⁶ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³⁸⁷ A szlovák nemzeti ébredés, élesen magyar ellenes, politikusai. A szabadságharc alatt többször szerveztek magyar ellenes szabadcsapatot, illetve törtek be az országba cseh-osztrák segédcsapatokkal. Hurban, Josef Miloslav, RNL. X. 394. p., Hodza, Michal Miloslav, uo. X. 168. p., Štur, Ljudevit, uo. XVII. 191. p.

³⁸⁸ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

³⁸⁹ bekísérték

³⁹⁰ Somlővásárhely

elfogta és Pápára késerte. Az ifjú izraelita ügyének igazságában bízva Varga³⁹¹ őrnagynak nagyon nyersen felelgete, minek következménye volt az őrnagy általi arczúlcspatása, attyával együtt elzáratása. Ez nem vala elég, az ifjú még be is soroltatott, s már Teszérén³⁹² az első állomáson vala, midőn a szabadon bocsátott atya e szomorú hírt meghallá. Kétségbeesésében nem tudta hová forduljon, még végre egy érző szívre akada, ki neki közbejáróul ajánlkozott. Ez Artner József városi aljegyző volt. Evvel az atya Teszérre rándulván fiát visszahozta nem tudom az igazság belátásának, vagy aranyainak következtében-e?

LXXXV. Világosi³⁹³ lefegyverzésről hírek

Ez elvonulást kevés idő múlva még szomorítóbb kilátások³⁹⁴ s tudósítások követték. Már 18-ik Augustus itt ott lehet hallani, hogy Görgey hadteste fegyverét lerakta volna, de oly nagy volt a bizalom a magyar fegyverek rettenthetetlenségében, hogy az egész pusztát koholmánynak tartatnék, habár kétségen kívül volt, hogy Győrben osztrák „placatok” hirdették annak valóságát. Augustus 21-én a dolog valószínűségben nyert, mert lefegyverzett huszárok és honvédek érkezének számosabban, s Világosvárnál történt lefegyverzésöket hirdették. A hangulat nyomasztóbb leve, noha még nem hiányzottak törekvések a dolgot vagy elmagyarázni, v[agy] szépíteni.

Augustus 23-án egy huszár és egy német könnyűlovas tiszt érkezett, egymással a legnagyobb barátságban. Mi volt céljuk, vagy dolguk azt most sem tudom, legtöbben a kölcsönös kibékülésre magyarázták!

Ugyanakkor jelent meg Noszlopy Gáspár³⁹⁵ a dunántúli teljhatalmú biztos parancsa, mely által meghagyatik hogy a magyar bankjegyeket elvenni senki ne vonakodjék!

LXXXVI. Amétások

Augustus végnapjaiban már senki nem kételkedett Görgey lefegyvereztetéséről, s e kellemetlen hatást az által vélték sokan gyengítendőnek, hogy Bem, s a többi hadvezérek - Pétervárad s Komárom - rettenthetetlenségében helyezték reményüket. De nem sokára kitűnt, hogy Bem, Dembinszky, Kossuth, Perczel³⁹⁶ a török földre menekültek, s hogy Pétervárad³⁹⁷ magát megadta.

Sóvárogva tekintének most mindnyájan Komáromra a szűz várra s annak utolsó emberig leendő védelmezésében helyezték reményöket, s való, az még nem egészen boldogtalan, kinek reménye vagyon.

³⁹¹ Varga Imre őrnagy, Bona, 1983. 327. p.

³⁹² Pápateszér

³⁹³ 1849. augusztus 13-án történt.

³⁹⁴ Utána 'volt' áthúzva.

³⁹⁵ Noszlopy Gáspár nemzetőr őrnagy, MÉL II. 302. p. Bona, 1983. 253. p.

³⁹⁶ 1849. augusztus 14-én Perczel Mór, augusztus 17-én Kossuth Lajos és kísérete távozott az országból.

³⁹⁷ Feladása 1849. szeptember 5-én volt.

A köznép nem tudom maga által gondolt, v[agy] mások által közlött ama hírekkel kecsegteté magát, hogy 180 ezer³⁹⁸ török és szittyamagyar fogja vitézségét a magyar függetlenségért próbakőre tenni! S eme hírek oly fontosoknak tetszenek, hogy a magyar zászlókat tornyainkról levenni elmulasztók, a magyar pénzt pedig forgalomban tartók, noha biztosnál biztosabb tudósítások hirdetik, hogy azokat Győrben a császáriak kárpótlás nélkül elégetik.

LXXXVII. Új requisitió

Azonban álmunkból újra felvereteténk!

September 1-[é]nek éjjelén kocsikon érkezett két század gyalogság. Érkeztének hírére lihegve vetetett le a magyar zászló, s újra a császári kitűzetett, mintha eme protensi³⁹⁹ változatosság volna csak képes a várost kellemetlenségektől megóvni, pedig hasztalan, lehet az érzelmeket takargatni, de egészen eltakarni soha sem!

A császáriak ismerték igen jól városunk érzelmeit, s azért ingatagságának büntetéséül újra ezer akó bort⁴⁰⁰, ezer gatyát és üngöt⁴⁰¹, 500 lepedőt, vánkost, szalmazsákot, bakancsot s tudja Isten még mit követeltek.

Az előljáróság eleget fáradott a felmentésért, v[agy] pedig több helyekbéli megosztásért, de az eredmény csak az lett, hogy az aprólékosabbak elengedtettek, a tetemesebbek megkívántattak.

Ezután minden szemek Komárom felé voltak irányozva, minden vágyak, s remények ebben pontosítva.

LXXXVIII. Komárom helyzete bizalom

S e remények teszik September hónap történetét Pápán, hacsak azt nem vesszük, hogy az úgynevezett Gens d' armeriesták - [vagy] mint a köznép őket nevezni szokta: Zsandárok vagy Sanda Máriák a Világostól s más helyekről eltávozott honvédeket öszveszedegették s az alkalmasakat a császáriak közé sorolták. Komáromból mindig újabb s újabb hírek érkeztek, leverők vagy emelők. Már September 21-én mint bizonyost hallók, hogy Komárom magát megadta, azonban e hír nem valósult.

Komárom megadatása:⁴⁰² Végre October. 2-án s 3-án kétségen túl leve általadatása, mert a hosszú sorban jövő menő honvédek nemcsak mutatták, de beszéllek is a megtörtént egyezkedést.

Csak az emberi dolgok bizonytalanságát s igazságtalanságát tudtam az egész megadásban szemlélni. Midőn a többi hadtestek egyénei elfogatnak, sánczra, halálra ítéltetnek, a szintoly bűnös komáromiak teljes személy- és vagyonbátorságot⁴⁰³ élveznek, mintha az emberek sorsát nem annyira elvek, mint falak határoznák. S így lett vége eme nagyszerű drámának, melynek lejártsága ennyi pénzbe, erőbe, vérbe, boldogság feláldozásába került, s melyből a nyeremény

³⁹⁸ Utána áthúzva 'magyar és szí' szavak.

³⁹⁹ előmutatott

⁴⁰⁰ Lásd a 265. számú jegyzetet.

⁴⁰¹ inget

⁴⁰² Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel. 1849. október 2-án adták át Klapka csapatai a császáriaknak a várat

⁴⁰³ személy- és vagyonbiztonságot

csak az, hogy I-[s]ő Ferencz francia királlyal elmondhatjuk: „Mindent vesztettünk, csak böcsületet nem.”

Azonban az igazán tragicus rész csak most következik.

Komárom átadása utáni események rövid rajza. 1849 s 1850.

Una salus victis nullam sperare salutem. Virg.⁴⁰⁴

Eddig egy eszméérti lelkesedés küzdelmeit írtuk annak mind árny- mind fényoldalaival, most szűkebb körre szorítkoznunk kell, miután a mindég élő lelkesedés már nem tettekben mutatkozik, hanem csak gondolatokban és érzelmekben, s ama csekély is mit feljegyezhetünk, n[em] a nemzet tevékenységét, hanem szenvedéseit illetik. Ide illeszthetők igazán Eötvösnek ama szavai: „S tudod-e mi az egy eszmét vesztenünk, ... s mely miután valósítása után küzdöttünk, miután már közelnek véltük egyszerre eltűnik, mint a felleg a tenger fölött, melyet a hajós partnak vélt, míg villámiból észrevevé, hogy sötét tömege csak vesztére gyűlt össze láthatárán.”

LXXXIX. Visszavonuló csapatok. Hangulat

Az élénk város most egyszerre holtta lett. Hallgatott mindenki, nehogy csak szóval is gyanút gerjessen⁴⁰⁵, s hogy hallgasson elég ok volt a s September 23-án ide szállásolt Károly Lajos könnyűlovasok százada, s a mindinkább szaporodó zsandárok.

Élénkséget azonban némüleg kölcsönöztek a Komáromtól⁴⁰⁶ visszatérő, s majd 10 napig keresztül vonuló gyalog csapatok, kiknek generálisaik többnyire a Benedekiek zárdájában szállásoltak.

Rettegésünket nevelte a majd naponként érkező kivégzések híre. Battyányi [így!] Lajosnak ama megrendítő kimúltát⁴⁰⁷ a leghivékenyebb⁴⁰⁸ sem tartá valószínűnek, miután ő a forradalom színteréről oly korán lelépett - hát midőn a magyar háború oly jeles hőseit hallók a bitófára húzatni n[em] sírt-e mindenkinek lelke, habár politikai véleménye azokétul elütött is? - Perényi⁴⁰⁹, Szacs vay⁴¹⁰, Csányi⁴¹¹, Jeszenák⁴¹² felakasztása már csak a vártak közé tartozott!

S mindezeknek daczára October valamelyik vasárnapján hálaadó isteni tisztelet rendeltetett tartatni, mi meg is tartatott nem csak nálunk, hanem délután az izraelitáknál is. S mi különös, híveink közül sokan kik az egyházunkban tartott hálaadásra vagy meg nem jelentek, vagy

⁴⁰⁴ Egy reménye van a vesztesnek: ha lemond minden reményről. (Vergilius)

⁴⁰⁵ Utána a ‘magyar újságok eltűntek’ szavak áthúзва.

⁴⁰⁶ Utána ‘majd 10 n’ áthúзва.

⁴⁰⁷ 1849. október 6-án, Pesten az Újépületben.

⁴⁰⁸ leghiszékenyebb

⁴⁰⁹ Báro Perényi Zsigmond, a felsőház elnöke, kivégezték 1849. október 24-én. MÉL. II. 391. p.

⁴¹⁰ Szacs vay Imre, a képviselőház jegyzője, a Függetlenségi Nyilatkozat egyik aláírója, kivégezték 1849. október 24-én. MÉL. II. 688. p.

⁴¹¹ Csány László, kivégezték 1849. október 10-én. Lásd 72. Jegyzet.

⁴¹² Báro Jeszenák János, felvidéki kormánybiztos, kivégezték 1849. október 10-én. MÉL. I. 813. p.

önkéntelenül jelentek, készséggel mentek a zsidó imaházba. Löw Lipót⁴¹³ a rabbi [így!] a magyarok alatt Veszprémben a függetlenség mellett szónokolt, mindenki hát feszülten vágya tudni, mint fog a függetlenség ékes dicsérője a monarchia függés ajánlatára szólni?

És beszédével meg vala elégedve mindenki, még az itt lévő katonaság parancsnoka is dicsérettel emlékezék róla!

XC. Löw Lipót rabbi sorsa

Azonban e kis dicsőség csak azért adatott, hogy a bekövetkező bajnak mérgét kétszerezze. Másnap elfogatott. Ő tudnillik, az újabb kornak ember az újabb philosophia műveivel ismerős lévén, nem viselheté el a Thalmudismus képtelenségeit.⁴¹⁴

Állásánál fogva zsidónak lenni kellvén, a zsidó név alatt az ész vallását akará hallgatóiba csepegtetni. A gazdagabbak, kik a vallást csak névnek akarák, készséggel hódoltak e tartalmatlanságnak, de a szegényebb rész, mely nem csak nevet akara, hanem vallást is egész kiterjedésében, utálattal fordult el ezen közvetítési modortól, s azért rábbija [így!] ellen eget földet megmozdított. A gyönyörű új templomba el nem⁴¹⁵ ment, hanem zugházakat választott imahelyül, - a szinte gyönyörűen épített iskolába gyermekeit nem küldé - s habár a hatóságok erőszakot is használnak, szegénysége mindent elszenvedett, de a rabbi elleni gyűlöletben állhatatos maradt. A forradalom kitörtekor a Pápán működő kormányférfiaknak a zsidóság panaszaival bajlódni kellett. Ha magyar volt a magyarnak adták föl rábbijukat [így!], ha német volt, bizonyosan nála a zsidók voltak az első panaszosok, mintha csak tudták volna Krisztus ama mondását: „Kérjete, s megadatik.”⁴¹⁶ S most, midőn a magyar érzelemről gyanúsak oly könnyen törbe kerültek, ő is a feladás következtében befogatott és Pestre vitetett⁴¹⁷. Azonban többek közbenjárása őt a fogságból megmentette, de nem híveinek gyűlöletétől, mely addig működött, még maga is tanácsosnak tartá 1850-ik őszén a szegedi rabbiság elfogadásával e kellemetlenségnek véget vetni.⁴¹⁸

⁴¹³ MÉL. II. 95. p. Löw Lipót szerepére röviden: Zsuppán, 1992/a. 4. p. és Löw, 1870. Az Isten újat teremtett, Pápán 1848. Április 8-án az országgyűlés bezártakor, Az Isten velünk vagyon című tábori beszéde Sellyén 1848 július hóban és A szélvészben hajózók című az újoncokhoz intézett buzdítás, Pápán 1848. November 26-án elhangzott beszédeit.

⁴¹⁴ A pápai ortodox hitközséggel szemben a neológ irányzat képviselője volt. Szalai, 1997.

⁴¹⁵ Utána 've' szótag kihúzva.

A zsinagógát 1846. Szeptember 11-én szentelte fel Löw Lipót pápai főrabbi a neológ irányzat szokásai szerint. Itt elhangzott beszéde megjelent Löw, 1870. Zsinagógánk hivatása cím alatt 29-57. p.

⁴¹⁶ Jn 15.7

⁴¹⁷ Letartóztatásának okai között szerepelt a Pápán 1848. április 8-án az országgyűlés bezárása alkalmából elmondott, Az Isten újat teremtett; az 1848. július hónapban Sellyén a pápai nemzetőrök előtt tartott, Az Isten velünk vagyon! című és az 1848. november 26-án Pápán a besorozott újoncokhoz intézett, A szélvészben hajózók című beszédei. Lásd. Löw, 1870.

⁴¹⁸ A rabbik nem mint hivatalos tábori lelkészek, hanem, mint önkéntesek szerepeltek a hadsereg kötelékében. Löw Lipót is így vett részt a pápai nemzetőrök Dráva melletti expedíciójában. 1849 júniusában Görgey Artúr megszerezte a függetlenség ünnepén elmondott beszédét. Ennek hatására tábori rabbivá nevezte ki. Borovi. 1997. 81. p.

XCI. Aggályok

Elfogatása az aggodalmat általánossá tette, mert ki volt, ki a magyar forradalom részére szóval, vagy tettel nem működött volna? Azonban dicséretére legyen városunknak mondvá, vagy n[em] találkoztak alávaló árulkodók, v[agy] a hatalomvivők sokkal böcsületesebbek voltak, hogysen minden gyanúsítónak hittek volna - városunkban ez egyes elfogatáson kívül más magát elő nem adta.

XCII. Tisztítás⁴¹⁹

Azonban⁴²⁰ mindenkinek ki nyilvános hivatalt viselt, kötelességül tétetett a tisztítás. Papok, mesterek, tanítók, minden rendű tisztviselők e rendeletnek alávetvék, sőt az elsőkről az illető esperesek ismertetvényt is adni kényszerültek. Ezeknek következtében Heckenást József vaszari mester állomásától megfosztatott, miután rábizonyult, hogy a forradalom napjaiban népfelkelésre szólító körlevelet bocsátott volna!

XCIII. Fegyverek

A fegyverek újra beszedetni rendeltettek. Őrnagy s térparancsnok b[áró] Geisau többeknek kivált papoknak adott engedvényt⁴²¹ fegyvertartásra. De ez engedmények többször bekértek, s ismét kiadattak, ismét bekértek, és csak akkor jutottak teljes érvényességre, ha Allemann g[ene]ral kerületi főparancsnok által látomásoztattak⁴²². Jaj volt annak, kinél e nélkül fegyvert találtak, több évi börtön lett következménye, - s a zsandárok elég munkások valának, a börtönöknek így lakókat szerezni, egy tapolczafői embert tulajdon neje adta föl bosszúból.

Mind a mellett fegyver rejtekhelyeken maradt elég!

XCIV. Magyar bankjegyek

Hasonló kutatás és büntetés alá estek a magyar bankjegyek. A nép a magyarok vesztét hinni akkor sem akará, midőn már elveszett, s azért, ha valamije eladó volt, azt szívesen odaadta magyar jegyekért, s azért ezek majd mind az alsóbb osztály kezeibe szivárogtak. Midőn megsemmisítették, a nép őket megtámadott ereklyékként őrizte, s az ismételt parancsok megégettetésökre, sikertelenek maradtak. A közpénztárak tőlük szívesen megváltak, és Veszprémben is egypár száz ezer hamuvá égettetett, de miután kárpótlásul érettök egy fillér sem adatott, legtöbbször tanácsosabbnak tartották velök legalább a reményt megőrizni. És nem tagadhatni - a népnél ez egy fontos tényező arra, hogy szíve Kossuthért éjjel, azt visszatérni óhajtsa, mellette harcolni kész legyen.

S innen magyarázható, hogy minden kósza hír, v[agy] háborúra legkisebb kilátás oly nagy lelkesedéssel fogadtatik, hogy a menekvők sorsa iránti európai kérdés egész télen át a törökök jövetelét óhajtott eseményként festette, hogy még most is 1850-ik végén a porosz német kérdés mint háború eszközlője örömjajongással üdvözlöttek. Soknak minden vagyona magyar

⁴¹⁹ Talán igazolás.

⁴²⁰ Utána 'a tisztítás' kihúзва.

⁴²¹ engedményt

⁴²² láttamoztattak

pénzben van - pedig a vagyon az embernek második élete és sok kész inkább életét, mint vagyonát feláldozni.

XCV. Besoroztatás

Sok kellemetlenséget okozott a volt honvédek besoroztatása, - sok bosszús gerjedelmet a komáromiaknak a tiszteken kívül - hasonló sorsa. Mindenki hitte ezeknek bántatlanságukat, s álmukból ébredének föl, midőn az ellenkezőt tapasztalák, s meggyőződniek kelle, hogy a capituláció⁴²³ homályos szavaiból csakugyan csak a tisztek bántatlanságát lehet kimagyarázni!

Sokan a honvédek közül a besorozástól rettegven bujdosásra adák magukat, s a tél folytában lehete is hallani az általuk elkövetett rablásokról. Sőt voltak helységek, melyek a honvédek beállításával mindaddig késtek még katonai hatalomkar által erre nem kényszerítették. A volt komáromi tisztek se hagyattak egészen nyugalomban, hol itt, hol ott kelle magukat feljelenteniök⁴²⁴.

XCVI. Magyar alkotmány nincs többé

A háború végeztével a magyar alkotmány megszünttetett. A vármegyék és tisztviselek nevei ugyan meghagyattak, de csak neveik, miután előbbi hatóságaik megnyirbáltattak. A politikai és törvénykezési ügyek elválasztattak. A politikai tisztviselek tüstént ki is neveztettek a pápai járásban főbírónak Pápay Miklós⁴²⁵ úr. De a törvénykezésieké hosszabb ideig halogattatott, s addig e kört némüleg a politikai tisztviselek, és a zsandárok pótolták. De csak részletesen⁴²⁶, mert midőn Április közepe táján 1850-en[ben] ezek is hatáskörükbe léptek, a megszorított pörös ügyeket alig voltak képesek elintézni.

Szinte városhatóság sem [volt többé]⁴²⁷: A város, mint hatóság lenni megszűnt addig, míg az ostromállapot tart. A főbíró úr nevezett ugyan tisztviseleket, de ezeknek hatáskörük majd egyedül a város belügyeire szorítkozik.

⁴²³ megadás

⁴²⁴ Inkább jelentkezniük.

⁴²⁵ A rabbik nem mint hivatalos tábori lelkészek, hanem, mint önkéntesek szerepeltek a hadsereg kötelékében. Löw Lipót is így vett részt a pápai nemzetőrök Dráva melletti expedíciójában. 1849 júniusában Görgey Artúr megszerezte a függetlenség ünnepén elmondott beszédét. Ennek hatására tábori rabbivá nevezte ki. Boróczy. 1997. 81. p.

⁴²⁶ részletesen

⁴²⁷ Plosszer plébános kézírásával a lapszélre írt rövid tartalmi utalás, számozás nélkül, nem cím jelleggel.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- BALOGH - ÖRDÖG**, 1987. = Veszprém megye földrajzi nevei II., A pápai járás, Szerk. Balogh Lajos - Ördög Ferenc, Budapest, 1987.
- BONA**, 1983. = Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49, Budapest, 1983.
- BONA**, 1988. = Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai, Budapest, 1988.
- BORÓVI**, 1992. = Boróvi József: A magyar tábori lelkészet története Budapest, 1992.
- CSENYI**, 1970. = Cserny Margit: Adatok az 1848-as forradalom és szabadságharc történetéhez Veszprém megyében, Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 9. Veszprém, 1970. 125-144. p.
- FÖLDI**, 1978. = Magyarország földrajzi névtára II. Veszprém megye, Szerk. Földi Ervin, Budapest, 1978.
- FÜZES**, 1965. = Füzes F. Miklós: Adatok Györök György és Györök Leó életéhez, In. Veszprém megyei múzeumok közleményei 3. Veszprém, 1965.p.
- H. SZABÓ**, 1988. = H. Szabó Lajos: A pápai vörös sipkás diákhonvédek. Vértanúkra emlékezve. PH. 1998. október 12. 6. p
- H. SZABÓ**, 1990. = H. Szabó Lajos: A szabadság márciusa, PH. 1990. március 8. 1., 3. p.
- H. SZABÓ**, 1994. = H. Szabó Lajos: Pápa és környéke 1848 - 1849, Pápa, 1994.
- H. SZABÓ**, 1995. = H. Szabó Lajos A szabadságharc és az emigráció pénzei, kitüntetései 1848-1866., Pápa, 1995.
- H. SZABÓ**, 1996. = H. Szabó Lajos: Történelmi emlékhelyek Pápán és környékén, Pápa, 1996.
- H. SZABÓ**, 1997. = Pápa, 1848. Március 16. (Naplórészlet az 1848. Március 16-i eseményekről) PH. 1997. március 11. 1., 5. p.
- HEITLER**, 1969. = Régi pápai vízimalmok, Pápa, 1969.
- HERMANN**, 1998. = Hermann István: Pápa 1848/49-ben a Wéber feljegyzés alapján. Lapok Pápa Történetéből, Pápa, 1998/1
- HERMANN RÓBERT**, 1996. = Hermann Róbert: H. Szabó Lajos: Pápa és környéke 1848/49-ben (könyvismertetés), In. Hadtörténeti Közlemények 109. Budapest, 1996. 1. 233-235. p.
- HOROVITZ**, 1919. = Horovitz: Idegen szavak magyarázata, Bp. 1919.
- HUDI**, 1984. = Hudi József: Veszprém megyei parasztmozgalmak 1848/49-ben. In. Tanulmányok Veszprém megye múltjából, A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3. Szerk. Madarász Lajos, Veszprém, 1984. 337-529. p.
- HUDI**, 1994. = Hudi József: Pápa város önkormányzata 1848/49-ben, In. Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András, Pápa, 1994.
- HUDI**, 1995. = Hudi József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730-1847), Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből 2.)
- HUDI**, 1995/b. = Hudi József: Június 16: a város napja. Pápa önkormányzata 1848-ban, PH. 1995. Július, 12. p.
- HUSZÁR**, 1970. = Huszár János: Az írászi csata története, In. Honismereti tanulmányok, Szerk. Rátz István, Pápa, 1970. 140-151. p.

- HUSZÁR**, 1989. = Huszár János: Hol lehetnek a honvédsírok? PH. 1989. július 13. 2. p.
- ILON**, 1987. = Ilon Gábor: 1848 tavasza Pápán, In. Napló, 1987. Március 14. 13. p.
- KATUS**, 1979. = Magyarország története 1848-1890. VI/1. Budapest, 1979. Főszerkesztő. Kovács Endre, Szerk. Katus László. In. Magyarország története tíz kötetben VI. Főszerkesztő. Pach Zsigmond Pál.
- KIRÁLY**, 1976. = Király István: Az 1849. június 13-án lezajlott csornai ütközet krónikája, Csorna, 1976.
- KIS**, 1896. = Kis Ernő: Az ihászi-i csata története, In. A Pápa mellett Ihászi pusztán vívott 1849, jún. 27-i csatának emlékezete, Pápa, 1896. 5-23. p.
- KIS**, 1905. = Pápa részvétele 1848-49-iki szabadságharcban, In. Pápa város egyetemes leírása Szerk. Kapossy Lucián., Pápa, 1989. (reprint) 95-101. p.
- KIS**, 1905/a. = Az 1849. Június 27-iki ihászi ütközet és okirattára, In. Pápa város egyetemes leírása Szerk. Kapossy Lucián., Pápa, 1989. (reprint) 101-115. p.
- KOPASZ**, 1966. = Kopasz Gábor: A veszprémi nemzetőrök szerepe 1848-ban a baranyai Dráva-vonal védelmében, In. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 5., 1966. 259-271. p.
- KÖVY**, 1986. = Kövy Zsolt: A 150 éve alapított Pápai Kaszinó története In. Veszprém megyei honismereti tanulmányok XII. Szer. Hadnagy László, (Pápa város és környéke helytörténeti kutatása), Veszprém, 1986. 53-73. p.
- LÖW**, 1870. = Löw Lipót: Zsinagógai beszédek, Szeged 1870.
- MÉL**. = Magyar életrajzi lexikon I-IV.
- MOLNÁR**: 1986. = Molnár András: A pápai nemzetőrség 1848 tavaszán, In. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. Veszprém, 1986. 477-489. p.
- NÁDASDY**, 1972. = Nádasdy Lajos: 1848. márciusa Veszprém megyében. Korabeli hírlapi tudósítások. In. Napló, 1972. március 15. 5. p.
- PÁPAY**, 1963. = Pápay Jenő: Süttő Ignác halála Sellyén, In. Művelődési Tájékoztató (A Baranya Megyei Tanács Művelődési Osztályának kiadványa), Pécs, 1963. 135-137. p.
- PÁPAY**, 1985. = Pápay Jenő: 1848. A pápai nemzetőrség Sellye és Siklós térségében, In. A Siklói Vár- és Múzeumbaráti Kör Tudományos Emlékülése Siklóson 1984. március 15-én, Szerk. Perics Péter, Siklós 1985. 27-31. p.
- PFEIFFER**, 1987. = Pfeiffer János: A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630-1950) püspökei, kanonokjai, papjai, Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae VIII. Edd. Gabriel Adriányi. München, 1987.
- PLOSSZER**, 1850-1868. = Plosszer Ferenc: A nagy-gannai plébánia évkönyve, 1850-1868. (gépirat, 92 p.)
- PH**. = Pápai Hírlap
- PL**. = Pápai Lapok
- RNL**. = Révai nagy lexikon I-XXI.
- SOMFAI**, 1994. = Somfai Balázs: Pápa mezőváros igazgatása 1848/49 után. Vázlat a város múlt századbeli ötvenes éveiről. In. Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerkesztő. Kubinyi András, Pápa, 1994.
- SOMOGYVÁRI**, 1942. = Vitéz Somogyvári Gyula: A Pirossapkás Kislány, regény, Budapest, 1942.
- SOMOGYVÁRI**, 1943. = Vitéz Somogyvári Gyula: A hadtest hú marad I-II. regény, Budapest, 1943.

- SZALAI**, 1987. = Szalai Antal: Barangolás a pápai utcanevek világában, In. Üdvözlét a régi Pápáról, Szerk. Németh József, Budapest, 1997. 99-119. p.
- SZALAI**, 1997. = Szalai Antal: A pápai zsidóság története és a hitközség szerepe a város társadalmi életében, Jókai Füzetek 19., Pápa 1996.
- SZALAI**, én. = Szalai Antal: Pápa város polgármesterei, 1848-1950. Pápa, én. (Kézirat)
- SZINNYEI**, 1891-1914. = Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, I-XIV. Budapest, 1891-1914.
- URBÁN**, 1973. = Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán, Budapest, 1973.
- VARJU**, 1997. = Varju Dezső: Vidovics Ágoston pápakovácsi plébános naplója 1848-49-es eseményekről (A pápakovácsi római katolikus templom História Domusából), Jókai Füzetek 20. Pápa, 1997.
- VEVÉR**, 1937. = Vevér Emil: 1848. Március Idusa Veszprém vármegyében. In. Veszprémi Hírlap, 1937. március 7. 1-2. p.
- VÖRÖS**, 1975. = Francsics Károly: Kis kamorámban gyertyát gyújték Budapest, 1975. (Válogatta és sajtó alá rendezte Vörös Károly)
- WÖLLER**, 1994. = Wöller István: A Tapolca vízimalmi Pápán és környékén, Pápa, 1994. (Fejezetek Pápa város történetéből 1.)
- ZAKAR**, 1997. = Zakar Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészeinek szolgálati viszonyai 1848-49-ben, In. Hadtörténelmi Közlemények 1997.p.
- ZSUPPÁN**, 1991. = Zsuppán István: Pápai nemzetőrök a Drávánál, 1848 hosszú, forró nyara, PH. 1991. október 11. 5. p.
- ZSUPPÁN**, 1992. = Zsuppán István: Reguly szabómester erőszakos halála, „...borzasztósága megrendíti valómat...”, PH. 1992. január 17. 5. p.
- ZSUPPÁN**, 1992/a. = Zsuppán István: Merre vonultak a pápai nemzetőrök a Drávához! Újabb dokumentumok a történethez. PH. 1992. július 6. 4. p.
- ZSUPPÁN**, 1992/b. = Zsuppán István: „Fut Bécs felé Jellasics a gyáva...” (Pápai nemzetőrök Jellasics nyomában) PH. 1992. október 22. 7. p.
- ZSUPPÁN**, 1993. = Zsuppán István: Újabb adalékok a 48-as nemzetőrök történetéhez. Nyílt levél Pápay Jenőnek Sellyére. PH. 1993. augusztus 16. 5. p.